

ISSN 0353-9644

БРАНИЧ

Часопис за правну теорију и праксу
Адвокатске коморе Србије

Година CXXXVII • Нова серија

Број 4/2025

Београд

2025

Власник и издавач:
АДВОКАТСКА КОМОРА СРБИЈЕ
11000 Београд, Дечанска бр. 13/II
Телефон: +381 11/32 39 875

Досадашњи главни и одговорни уредници:

Милан Ст. МАРКОВИЋ (1887. и 1897–1901); Ђорђе НЕНАДОВИЋ (1888–1890);
Добривоје–Добра ПЕТКОВИЋ (1902–1906. и 1925–1926); Љубомир СТЕФАНОВИЋ
(1927–1930); Др Обрад БЛАГОЈЕВИЋ (1931–1933); Др Видан БЛАГОЈЕВИЋ (1934);
Др Радоје ВУКЧЕВИЋ (1935–1937); Владимир СИМИЋ (1938–1941); Др Александар
МИКУЛИЋ (Адвокатура, 1976–1981); Горазд ОГУРЕК (Адвокатура, 1982–1984);
Михаило МЛАДЕНОВИЋ (Адвокатура, 1985–1990); Мирослав ДИНЧИЋ (1991–1995);
Живојин ШЕСТИЋ (1995–2002); Др Недељко ЈОВАНЧЕВИЋ (2002–2017)

Главни и одговорни уредник
ДР МИРОСЛАВ ПАУНОВИЋ
адвокат

Уређивачки одбор

———— * ————

др Јована ВЕЛИЧКОВИЋ, адвокатица у Београду
Оливер Б. ИЊАЦ, адвокат у Нишу
Тијана КОСТИЋ, адвокатица у Београду
Владимир П. МИЉЕВИЋ, адвокат у Београду
проф. др Наташа ПЕТРОВИЋ ТОМИЋ, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду
проф. др МИЛАН ШКУЛИЋ, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

Припрема за штампу: Душан Ђасић

Адреса редакције

———— * ————

АДВОКАТСКА КОМОРА СРБИЈЕ
11000 БЕОГРАД, Дечанска 13/II – Тел.: +381 11/32 39 875 – Факс: 32 37 082
www.aks.org.rs; e-mail: a.k.srbije@gmail.com

БРАНИЧ излази тромесечно.

Електронска адреса часописа *Бранич*: <https://aks.org.rs/cir/бранич/>

Штампано у 1100 примерака
Штампа Службени гласник, Београд

Овај број <i>Бранича</i> припремљен је за штампу у новембру 2025. године.

Stamp
Bar Association of Serbia

BRANIČ

Journal of Legal Theory and Practice
of the Bar Association of Serbia

Year CXXXVIII • New series

Number 4/2025

Belgrade

2025

Owner and publisher:
BAR ASSOCIATION OF SERBIA
11000 Beograd, Dečanska 13/II
Telephone: +381 11 32 39 875 – Fax: 32 37 082

Previous editors-in-chief:

Milan St. MARKOVIĆ (1887 and 1897–1901); Đorđe NENADOVIĆ (1888–1890);
Dobrivoje – Dobra PETKOVIĆ (1902–1906 and 1925–1926); Ljubomir STEFANOVIĆ
(1927–1930); Obrad BLAGOJEVIĆ, PhD (1931–1933); Vidan BLAGOJEVIĆ, PhD
(1934); Radoje VUKČEVIĆ, PhD (1935–1937); Vladimir SIMIĆ (1938–1941);
Aleksandar MIKULIĆ, PhD (Advocacy; 1976–1981); Gorazd OGUREK
(Advocacy; 1982–1984); Mihailo MLADENOVIĆ (Advocacy, 1985–1990);
Miroslav DINČIĆ (1991–1995); Živojin ŠESTIĆ (1995–2002);
Nedeljko JOVANČEVIĆ, PhD (2002–2017)

Editor-in-chief

— * —

dr Miroslav PAUNOVIĆ

Attorney at law

Editorial Board:

— * —

dr Jovana VELIČKOVIĆ, attorney at law in Belgrade, Oliver B. INJAC, attorney at
law in Niš, Tijana KOSTIĆ, attorney at law in Belgrade, Vladimir P. MILJEVIĆ,
attorney at law in Belgrade, prof. dr Nataša PETROVIĆ TOMIĆ, full professor at the
Faculty of Law, University of Belgrade, prof. dr Milan ŠKULIĆ, full professor at the
Faculty of Law, University of Belgrade

Prepress: Dušan Ćasić

Address of the Editor

— * —

ADVOKATSKA KOMORA SRBIJE

11000 Beograd, Dečanska 13/II – Tel.: +381 11/32 39 875 – Fax: 32 37 082

www.aks.org.rs; e-mail: a.k.srbije@gmail.com

Branič is published quarterly. Manuscripts are withheld.

Contributions to the journal are not paid.

Subscription: **ADVOKATSKA KOMORA SRBIJE** – 11000 Beograd, Dečanska 13/II,

Circulation: 1 100 copies

Printed by Službeni glasnik, Belgrade

САДРЖАЈ

Увод	9
------------	---

ЧЛАНЦИ

<i>Др Драган Нововић, проф. др Милан Палевић</i>	
Репарације и индивидуално обештећење српских жртава нацистичких злочина у Другом светску рату путем тужби	11
<i>Др Ђорђе Сараја</i>	
<i>De lege ferenda</i> о жалби против пресуде у поступку у споровима мале вредности	35
<i>Др Срђан Алексић</i>	
О правној квалификацији кривичног дела геноцида	40
<i>Владимир Маринков, Александар Косић</i>	
Обљуба без пристанка – ново кривично дело у српском праву	61
<i>Ненад Васић</i>	
Нови закон о легализацији – узроци бесправне градње и разлози због којих закон неће бити успешан	79
<i>Светлана Косић</i>	
Правни оквир аутономије универзитета у Србији	94
<i>Александра Михаиловић</i>	
Патенти и технолошки стандарди: значај лиценцирања стандардно неопходних патената у глобалној индустрији	108
КОМЕНТАРИ, РАСПРАВЕ, ИСТРАЖИВАЊА	
<i>Др Ђор Мишировић</i>	
Правна сигурност и једнакост свих пред законом као основни атрибути владавине права	135

Владимир Миљевић, Ђорђе Божиновић

Спор око могућности доношења делимичног оставинског
решења 146

ПРИКАЗИ

Др Радомир Милошевић

„Међународно поморско право и пракса – компаративно право у
контексту” – приказ књиге професора др Часлава Пејовића 161

Јелена Чановић Сјасојевић

„Дигитална трансформација и грађански судски поступак
у Републици Србији” – приказ књиге доц. др Бранке Бабовић
Вуксановић 166

Др Мирослав Пауновић

„Заборављене приче о женама адвокатима на Балкану” – приказ
чланка адвоката Тање Арсић у часопису *Juriste Intenationale*
Међународне уније адвоката 172

Оливер Б. Ињац

„Војвођански правнички дани 2025” – од класичних до
футуристичких тема: право на здравље, супарничарство,
вештачка интелигенција ... 175

Тијана Костић

„Из суднице” – представљање чланка из „Бранича” број 6
за 1905. годину (репринт) 178

In Memoriam – Живојин Шестић 183

TABLE OF CONTENTS

Introduction	9
--------------------	---

ARTICLES

<i>Dragan Novović, PhD, Professor Milan Palević, PhD</i> Reparations and Individual Compensation by Claims of Serbian Victims of Nazi Crimes in World War II	11
--	----

<i>Dorđe Sarapa, PhD</i> <i>De Lege Ferenda</i> on Appeals against Judgments in Small Claims Procedure	35
--	----

<i>Srđan Aleksić, PhD</i> On the Legal Qualification of the Crime of Genocide	40
--	----

<i>Vladimir Marinkov, Aleksandar Kostić</i> Sexual Intercourse without Consent – a New Criminal Offence in Serbian Law	61
--	----

<i>Nenad Vasić</i> New Law on Legalization – the Causes of Illegal Construction and the Reasons why the Law will not be Successful	79
--	----

<i>Svetlana Kostić</i> Legal Framework of University Autonomy in Serbia	94
--	----

<i>Aleksandra Mihailović</i> Patents and Technological Standards: the Importance of Licensing Standard Essential Patents in the Global Industry	108
---	-----

COMMENTARIES, DISCUSSIONS, RESEARCHES

<i>Igor Mitorivć, PhD</i> Legal Certainty and Equality before the Law as Fundamental Attributes of the Rule of Law	135
--	-----

Vladimir P. Miljević, Djordje Božinović

Dispute Regarding the Possibility of Making Partial Estate Decision	146
--	-----

REVIEWS

Radomir Milošević, PhD

„Maritime Law and Practice-Comparative Law in Context” – review of book by professor Časlav Pejović, PhD	161
---	-----

Jelena Čanović Spasojević

Review of Book „Digital Transformation and Civil Law Procedure in the Republic of Serbia”, by Branka Babović Vuksanović, PhD	166
---	-----

Miroslav Paunović, PhD

„Forgotten Stories of Women Lawyers in Balkans” – review of article in <i>Juriste Intenationale</i> , magazine of <i>Union International des Avocats</i> – UIA, by Tanja Arsić, attorney at law	172
--	-----

Oliver B. Injac

„Vojvodina Legal Days 2025” – From Classical to Futuristic Topics, the Right to Health, Adversarialism, Artificial Intelligence	175
---	-----

Tijana Kostić

„From the Courtroom” - presentation of article from „Branič” no. 6 for 1903 (reprint)	178
--	-----

<i>In Memoriam</i> – Živojin Šestić	183
---	-----

УВОД

Поштоване колегинице и колеге,

I.

И у овом броју *Бранича* садржани су прилози са темама које је наметнула друштвена стварност; те теме су, по природи адвокатске професије и њене улоге у друштву, обрађене у критичком тону. Тако ћете моћи да погледате чланке колега о најављеним изменама Кривичног законика и дометима решења која се предлажу, те о закону који се бави легализацијом бесправно изграђених објеката и последицама по правни систем које нове законске мере изазивају. У исту групу текстова који су инспирисани актуелним догађајима спада и расправа о правним оквирима аутономије универзитета и нарушавању ове цивилизацијске тековине потезима државе.

Расправама из „класичних” области којима се баве адвокати посвећени су радови о правној класификацији кривичног дела геноцида, о споровима мале вредности, о стварноправним питањима везаним за непокретности у јавној својини, те о неким питањима из наследног права. Поље деловања адвоката у савременим условима знатно се проширило, па су у часопису обрађене и теме о обештећењу српских жртава нацистичких злочина у Другом светском рату, те из области права интелектуалне својине (о патентима и технолошким стандардима). И ови прилози су полемичког карактера што сведочи да су засновани на адвокатској пракси и промишљању адвоката о појавама на које наилазе у свом послу.

И у овом броју часописа рубрика „Прикази” садржи прилоге о новим књигама од интереса за правнике, о тематским скуповима адвоката, те репринт из ранијег издања *Бранича* који потврђује да су адвокатске теме „вечите” и да се иста питања у часопису разматрају и данас, као и пре 120 година.

У сваком случају, разноликост чланака и приступа темама сведочи о томе колико је широко поље интересовања адвоката и колико су они присутни у друштвеном животу заједнице.

II.

По одлуци Управног одбора Адвокатске коморе Србије, *Бранич* се сада штампа у знатно смањеном броју примерака у односу на раније период.

Часопис је доступан и на посебном „сајту” Адвокатске коморе Србије, у *PDF* формату који омогућава једноставно претраживање.

Часопис се поштом шаље институцијама којима је и до сада достављан (библиотеке, правни факултети, регионалне адвокатске коморе), као и члановима органа Адвокатске коморе, те сарадницима часописа. Колегиницама и колегама који су то затражили, часопис се и даље шаље на адресе адвокатских канцеларија. На овај начин сада се дистрибуира преко 1.000 штампаних примерака часописа. Штампане примерке часописа можете добити једноставном пријавом на електронску адресу Адвокатске коморе Србије (*a.k.srbije@gmail.com*).

Новембар 2025. године

Уређивачки одбор

ЧЛАНЦИ

Датум пријема рада: 26. август 2025.

Датум одобрења рада: 10. октобар 2025.

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

УДК 341.384(=163.41)(497.1)"1939/1945"

др Драган Нововић

адвокат у Новом Пазару*

проф. др Милан Палевић

редовни професор**

РЕПАРАЦИЈЕ И ИНДИВИДУАЛНО ОБЕШТЕЋЕЊЕ СРПСКИХ ЖРТАВА НАЦИСТИЧКИХ ЗЛОЧИНА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ ПУТЕМ ТУЖБИ

Сажетак:

Уговор о миру између Југославије и Немачке, а након распада Југославије између Србије и Немачке, никада није закључен, па ни споразум о накнади ратне штете, тако да је то питање отворено и данас. Овај рад представља својеврсни резиме стања ратне одштете од Немачке српским жртвама нацистичког терора, и покушај антиципирања развојне перспективе овог питања

* Координатор Комисије Владе Републике Србије за процену ратне штете из Другог светског рата. Електронска адреса аутора: adv.novovic@gmail.com

** Шеф катедре за међународно право и међународне односе на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу. Електронска адреса аутора: mpalevic@jura.kg.ac.rs

кроз сагледавање могућих начина његовог решавања. У раду се износе фактички и нумеричко-вредносни подаци о ратној штети причињеној Краљевини Југославији у Другом светском рату, те елаборира достигнути степен реализације њене наплате и предлажу могући начини наплате индивидуалног обештећења услед повреда норми хуманитарног права. Аутори промишљају о индивидуалним акцијама путем тужби пред судовима, и могућностима и начинима дипломатског деловања државних органа Републике Србије и легитимисаних појединаца и група појединаца у циљу остваривања легитимних интереса државе Србије и њених грађана, жртава и потомака жртава немачких злочина почињених током Другог светског рата, како унутар уже схваћеног и међународно признатог државно-правног оквира Немачке, тако и на територијама и државама под немачком окупацијом, укључујући ту Краљевину Југославију, односно територију данашње Републике Србије.

Кључне речи: ратна штета, репарације, обештећење индивидуалних жртава, јурисдикциони имунитет државе, право на правду, право на достојанство.

I. Уводне елаборације релевантних појмова и чињеница

1. О ратној одштети

Ратови су, готово по правилу, праћени масовним злочинима, кршењима људских права, пљачком јавних добара и приватне имовине и непоштовањем правила и обичаја хуманитарног права. Међутим, када се сукоб једном заврши, остаје проблем хитне и правилне надокнаде жртвама тих насилних аката.¹ Тај проблем се, бар на теоријском нивоу, решава применом института репарација, односно ратне одштете.

У дугом периоду историје крилатица *vae victis*² је представљала једино руководно начело код утврђивања висине ратне одштете и начина њене исплате у сваком конкретном случају. Својим садржајем и циљем она је одговарала појму ратних контрибуција и реквизиција, односно кажњавању побеђеног и продужетку пљачкашке ратне приреде у корист увећања имовине победника на рачун имовине пораже-

¹ A. Bufalini, „On the Power of a State to Waive Reparation Claims Arising from War Crimes and Crimes against Humanity”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, ZAORV=Heidelberg, *Journal of International Law*, Vol. 77. No 2. NJIL Heidelberg, 2017, 448.

² Ове речи наводно је изговорио чувени галски војсковођа Брем, почетком 4. века п.н.е. током опсаде и пљачкања Рима, „аргументујући” њоме своје право да као победник сам одреди количину злата којег су морали прикупити грађани Рима како би задобили његову милост, односно своју слободу и спас свога града. (*ирим. аушора*).

ног.³ Од постулата да ратну штету плаћа страна у сукобу која рат изгуби није се претерано удаљила ни савремена пракса међународних односа, али се протеком времена, од антике, преко средњег века до модерног доба, изменио њен социјални и правно-политички контекст. Најпре је сазрела свест да би ратној одштети, као појму и пракси, ваљало придати одређену моралну садржину (што се огледало у схватању да она представља санкцију за кршење правила и обичаја рата), да би, по њеном „облачењу” у „хашко правно рухо”,⁴ и по окончању Првог светског рата, ратна одштета (репарације), постала врста међународне санкције због вођења агресивног рата, трансформишући се на тај начин од средства плаћања ратном победнику трошкова вођења рата, преко средства обогаћења државне касе ратног победника, до средства којим се захтева исплата обештећења сходно реалном стању на терену, односно стварној штети коју су претрпела физичка и правна лица оштећене државе. Са позиција важећег међународног права, репарације (ратна одштета у ширем смислу те речи) се квалификују као право оштећене државе на подношење захтева за обештећење због штете узроковане противправним радњама државе штетника. У питању је „*међународни обичај, као доказ оштите праксе која је прихваћена као право*”, сагласно члану 38 Статута Међународног суда правде од 1945. године, истина, са врло разноврсном праксом, ако је реч о врстама и обиму обештећења.⁵

Репарације се углавном утврђују мировним уговором (где држава, у складу са генералном супституцијом, може, у име својих држављана, физичких и правних лица, постићи сагласност у погледу висине суме коју поражена држава треба да исплати на име ратне одштете), али оне нису стриктно везане за његово постојање. Мировни уговор је само уобичајени и најчешћи формални израз којим се уређује процес извршавања репарације, док репарација, као таква, произилази из суштинске одговорности државе за делање њених органа. *Contra legem* понашање носилаца јавно-правних овлашћења представља основ

³ Ближе видети: М. Бартош, „Немачке репарације после Другог светског рата”, *Политичка библиотека*, 39, Београд, 1948.

⁴ Репарације се експлицитно први пут помињу у IV Хашкој конвенцији о правилима ратовања на копну из 1907. године, где се у чл. 3. ратујуће стране упозоравају да ће у случају кршења одредаба Правилника о законима и обичајима рата на копну, који је придодат Конвенцији, бити обавезне да плате одштету „*ако је то потребно*”. Извор: V. Knežević-Predić, S. Avram, Ž. Ležaja, *Izvori humanitarnog prava*, друго допуњено i прерађено издање, Београд, 2007, 307.

⁵ С. Ђорђевић, „Репарације у савременом међународном праву”, *Архив за правне и друштвене науке*, 3/1999, Београд, 1999, 333.

репарација, а не мировни уговор *per se*.⁶ Са друге стране, нема јасно дефинисаних међународних прописа који би осигурали, односно гарантовали исплату ратне одштете, као што не постоји неко специјализовано међународно тело нити је у попису надлежности било које од постојећих универзалних међувладиних организација да принуде страну која је оглашена дужником за ратну штету да ратну одштету и исплати. Такође, природа међународног права не погодује ни остваривању међународне судске заштите репарационих потраживања, као што и јурисдикциони имунитет државе од страног форума, на који се држава може позивати, чини судске путеве реализације ратне одштете пред домаћим судовима, поготово када се ради о индивидуалним захтевима жртава, скоро немогућим. Начин на који ће се евентуално добијени износ одштете распоредити онима који су претрпели штету у рату, у домену је унутрашње надлежности државе и њене потпуне дискреције, у вези са којим поступком постоји више различитих критеријума које држава може применити. Уколико оштећена лица сматрају да им је држава ускратила право на обештећење, које је ова добила у њихово име, или га се одрекла, она се могу обратити сопственој држави коришћењем свих правних средстава, укључујући и покретање спора пред судовима.

2. О јурисдикционом имунитету државе

Јурисдикциони имунитет државе је дериват начела суверене једнакости, који генусно произлази из старог гесла *par in parem non habet imperium*, а под којим се дуго времена у међународним односима баштинила апсолутна изузетост државе од дејства страног суда. Стриктни карактер овог начела временом је релативизован сходно еволуцији друштвено-филозофског гледишта на појам и функционисање међународних релација међу субјектима међународних односа – државама, и у складу са променама правно-политичких карактеристика саме међународне заједнице, узимајући у обзир, између осталих, и чињеницу функционисања држава у ширем спектру односа који нису строго јавноправног карактера. У сучељавању теоријских концепција апсолутног и релативног имунитета држава превладала је теорија рестриктивног имунитета, по којој се судски имунитет признаје страној држави онда када она делује као носилац суверенитета, односно када су у

⁶ Немачка је кршењем Бријан–Келоговог пакта из 1928. године, учинила међународни деликт према свим осталим државама потписницама и тиме постала одговорна за сву штету насталу кршењем забране нападачког рата из овог документа, а следствено томе и обавезана да ту штету надокнади.

питању акти јавног карактера – *jure imperii*, али не и у случају када су у питању комерцијални акти државе. Начело ограничења судског имунитета држава усвојено је и у Конвенцији УН о јурисдикционом имунитету држава и њихове имовине. Мада сама Конвенција још увек није ступила на снагу, релевантне одредбе исте могу се сматрати применивим као међународноправни стандард, јер „одражавају међународно обичајно право”.⁷

По питању јурисдикционог имунитета државе изјашњавао се у неколико предмета и Европски суд за људска права, углавном испитујући да ли је ово правило пропорционално праву на приступ суду (члан 6 став 1 Европске конвенције о људским правима). У случају *Ал-Адсани против Уједињеног Краљевства*,⁸ који се узима као репрезентативни за проблематику у питању, Суд је успоставио основни правни приступ који је у потоњим сличним случајевима, мање или више доследно, примењиван. Тај приступ почива на премиси да без обзира што јурисдикциони имунитет државе ограничава право на приступ суду, он „*тежи остваривању легитимног циља, а што је промовисање сарадње и добрих односа између држава, и не може се сматрати несразмерним све док држава оштрије признаје правило међународног јавног права*”.⁹ Признајући да је конкретан деликт из наведеног случаја, односно његова превенција и забрана, перемпторног карактера, Суд је ипак констатовао да није дошло до повреде права на приступ суду, те да надлежни домаћи судови нису прекршили члан 6 став 1 Конвенције давањем имунитета од јурисдикције туженој држави у питању. Мањи део судија поступајућег Већа изнео је мишљење да овака став Суда лишава од било каквог практичног ефекта чињеницу да је деликт у питању *ius cogens* карактера.¹⁰ Једном другом приликом Суд је поново нагласио примат политичког смисла и циља примене и промовисања принципа јурисдикционог имунитета као међународног обичајног права, констатујући да се до тог тренутка „*још увек није искристалисао ниједан изузетак ius cogens од*

⁷ Извод из: Сентенца из решења Врховног касационог суда Рев 942/2019 од 14. марта 2019. године утврђена на седници Грађанског одељења од 10. децембра 2019. године.

⁸ European Court of Human Rights, *Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC], no. 35763/97, judgment of 21 November 2001.

⁹ *Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC], no. 35763/97, judgment of 21 November 2001, par. 56.

¹⁰ F. De Santis di Nikola, „Civil actions for damages caused by war crimes vs. State immunity from jurisdiction and the political act doctrine: ECtHR, ICJ and Italian Courts”, *International Comparative Jurisdiction*, Vilnius, 2016, 111.

државној имунитету”.¹¹ Важно за посматрану проблематику рада је то што је Суд, неку годину касније, у једном другом случају, истакао да руководни постулат примене јурисдикционог имунитета државе важи у садашњем стању међународног права и да то ни у ком случају „не искључује развој међународној обичајној права или уговора у будућности”,¹² који би евентуално дерогирао правило садржано у њему. Ипак, стиче се утисак да Суд у Стразбуру, у случајевима који својом садржином тангирају питање евентуалног или већ покренутог поступка *in foro domestico* против стране државе, истрајава на примени концепта државног разлога, чиме „доктрина политичких аката” „односи победу” над принципима и нормама основних људских права, па и онима *ius cogens* карактера, што је помало парадоксално за судски орган који носи неформални префикс најефикаснијег, данас познатог, заштитника појединца од силе и моћи државе и њених агената.

Што се тиче односа националних судова према питању јурисдикционог имунитета државе, у последњих неколико деценија примећени су извесни искораци у правцу укључивања изузетака од правила о имунитету државе од јурисдикције када се ради о жртвама тешких кршења људских права, а које је починила држава, односно њени агенти. Ту, пре свега, имамо у виду праксу грчких и италијанских судова у поводу покушаја наплате одштете од Немачке жртвама нацистичких злочина из Другог светског рата из ове две државе. Правна полазишта тих захтева углавном почивају на премиси да тамо где акти кршења људских права узимају облик злочина против човечности или ратних злочина, они истовремено представљају и кршење перемпторних норми међународног права, сходно чему, правило имунитета државе од јурисдикције мора бити искључено. Како је истакнуто у једном од судских форума Италије, норме *ius cogens* „преовладавају над сваком другом нормом, било обичајном или конвенционалном, а самим тим и над правилом о сувереном имунитету”.¹³

3. О немачким репарационим обавезама из Другог светског рата

Питање ратне одштете за деликтне радње немачких војно-полицијских снага и осталих носилаца јавноправних овлашћења Трећег Рајха, на окупираним и другим деловима територија земаља учесника

¹¹ *Ibid.*, став 198.

¹² F. De Santis di Nikola, *op. cit.*, 111.

¹³ Corte di Cassazione (Sezioni Unite civili), *Ferrini v. Repubblica Federale di Germania*, no. 5044, Judgment of 11 March 2004.

у Другом светском рату, како из табора главних сила победница, тако и оних које су чиниле део широке антихитлеровске коалиције (или су постале њеним делом стицајем околности исхода ратних дејстава), и данас, 80 година од окончања највећег сукоба у историји човечанства, привлачи пажњу широког спектра јавних делатника, политичара, правника, политиколога, виктимолога, социолога и бројних струковних и невладиних удружења. Као питање са *par excellence* политичком конотацијом, интензитет његовог експонирања у међународном и интерном контексту у великој мери је генерисан менама геополитичких перцепција и констелација међународних односа, али, на жалост, и интересима дневне политике. Тако, по мишљењу многих посленика званичне и научне јавности, један од претпостављених и лоше маскираних разлога за великим ангажовањем Немачке на разбијању СФР Југославије, крајем двадесетог века, био је и тај да се питање репарација из Другог светског рата дефинитивно скине са дневног реда.

У погледу репарационих обавеза СР Немачке, као правног следбеника нацистичке Немачке, у релевантним међународним споразумима које је СР Немачка закључила са савезничким земљама (Лондон 1953, Париз 1954), уговорено је да се разматрања потраживања која су произашла из Другог светског рата одложе до коначног решења проблема репарација, односно питања репарација је требало да буду решена мировним уговорима између Немачке и њених бивших непријатеља, или ранијим споразумима о том питању. Тако се у члану 5 тачка 2. Лондонског споразума о немачким спољним дуговима, налаже одлагање

„до коначног регулисања проблема репарација разматрања свих из Другог светског рата проистеклих потраживања држава које су биле у рату са Немачком, или им је територија била окупирана од Немачке, као и потраживања њихових држављана према бившем Рајху и његовим установама или лицима која су дејствовала по налогу Рајха; под овим се подразумевају и трошкови немачке окупације, клириншка потраживања стечена у току окупације, као и потраживања од кредитних каса Рајха”.¹⁴

Париски Споразум о регулисању питања насталих из рата и окупације, третирајући питање репарација, у свом члану 1 наводи да ће се оно решити „уговором о миру између Немачке и њених бивших непријатеља или ранијим споразумима о том питању. Три силе се обвезују да ни у које време неће постављати захтев за репарације из текуће производње Савезне Републике Немачке”.

¹⁴ Међународни уговори СФРЈ, 1957, свеска бр. 67, преузето из: Д. Јаковљевић, „Међународноправно регулисање репарација после Другог светског рата”, *Ратна штетина, Југославија и међународно право*, (ур. С Ђорђевић), Правни факултет у Београду, Београд, 2016, 260.

На горе наведеним уговорним одредбама градила се сложена, контрадикторна и селективна репарациона политика савезничких земаља према Немачкој, чији се резултати, искључујући у извесној мери економске и политичке интересе великих сила победница, могу оценити као неуспели, како са гледишта правде уопште, тако и интереса Југославије и Србије, посебно.

II. Обим ратне штете причињене Краљевини Југославији, остварене репарације и индивидуална обештећења жртвама из Србије и покушаји њихове реализације у нашој судској пракси¹⁵

Према процени Комисије Владе ФНРЈ, за потребе мировне конференције у Паризу, 1946. године, у Југославији је у Другом светском рату смртно страдало око 1.706.000 људи, од чега је око 950.000 убијено од припадника Трећег Рајха, потпуно је онеспособљено око 425.000 људи, у заробљеништво је одведено 234.721 војника и 2.653 официра Војске Краљевине Југославије; интернирано је, депортовано и одведено на принудни рад више од 350.000 људи. Материјална штета је огромна – у пољопривреди, у шумарству, на халама и индустријским постројењима, у хемијској, металној индустрији и електро-индустрији, у рударству (крађа рудног богатства: бакра, олова, цинка, сребра), уништена је саобраћајна инфраструктура (железничке пруга, железничке станице, возна постројења, мостови, бродоградилишта, цивилно ваздухопловство, бродови и други пловни објекти, пристаништа и луке), уништене су болнице, библиотеке,¹⁶ школе, институти, опљачкани су архиви и музеји (архив Српске краљевске академије наука, Државни архив, Трогирски архив, Дубровачки архив, музеји у Београду и другим градовима), порушени су историјски споменици, у првом реду Смедеревски град у Србији, срушено је 450, а оштећено 800 православних цркава, оштећени су средњовековни манастири (Жича, Хопово и др.).

Штета, проузрокована губитком људских живота, оштећењима телесног интегритета и здравља, као и губитком слободе, одвођењем на при-

¹⁵ После распада Југославије и сецесије бивших република у њеном саставу, Србија је следбеник преосталих финансијских потраживања према иностранству са 35% југословенских потраживања.

¹⁶ У бомбардовању 6. априла 1941. године уништена је Народна библиотека у Београду са својих 500 хиљада свезака и 1.390 оригиналних старих рукописа непроцењиве вредности.

нудни и робовски рад ратних заробљеника, интернираца, присилно расељених лица, принудно мобилисаних, вишеструко је већа од материјалне штете и никада није извршена њена званична процена. Масовна убиства десетина хиљада цивила почињена су у знак одмазде, у Крагујевцу, Краљеву, Јајинцима, логорима на Бањици, Сајмишту, Чаиру, мочварама Доњег Баната код Панчева и Јабукe, и другим местима. У Хрватској, чим се Павелић вратио из егзила у Италији, започео је геноцидни поход на 2,2 милиона Срба (из укупне популације од 6,7 милиона) и 45.000 Јевреја, али на и бројну популацију Рома, који су живели у Хрватској, а нарочито у етнички разноликој Босни. Католичким усташама нису сметали муслимани и протестанти, али Срби и Јевреји су морали да се покрсте, да оду или да умру. Коришћењем хрватске документације, Едмон Периш (*Edmon Paris*) процењује да је за само нешто више од месец дана од проглашења НДХ, од 10. априла 1941. до 26. јуна 1941. године, 180.000 Срба на територији ондашње НДХ већ било побијено.¹⁷ Према историчару Џонатану Штајнбергу (*Jonathan Stainberg*), „српски и јеврејски мушкарци, жене и деца буквално су заклани. Чишћава села су сјаљена а људи су уштеривани у шталe које су ушћаше сјаљивале”.¹⁸ У логору Јасеновац уморено је, на најстрашније могуће начине, више стотина хиљада људи.¹⁹ Генерал Едмунд фон Хорстенау, Хитлеров представник у НДХ, назвао је поступке усташа „бесом нехуманих сагиста”.²⁰ На жалост, хрватским злочинцима је пошло за руком да униште писмене доказе својих злочина. У том циљу чак су спровели масовно ископавање и спаљивање лешева. Али тиме сам злочин нити је збрисан, нити је избледела успомена на злочин.

Репарациона комисија ФНРЈ је 1945. године утврдила да укупна ратна штета коју је Југославија претрпела у Другом светском рату износи 46,9 милијарди америчких долара по курсу из 1938. године. Од укупне новчане масе, највећи део отпада на нацистичку Немачку – 35,786 милијарди долара. Када се као обрачунски параметар примени цена

¹⁷ G. Greif, „*Jasenovac – Auschwitz of the Balkans: Ustasha empire of cruelty*”, Knjiga komerc, Beograd, 2018, 109.

¹⁸ G. Greif, *op. cit.*, 193.

¹⁹ Д. Нововић, *Рашна шћеша причињена од Немачке на шеришорији Краљевине Југославије и обешћећење жршћава из Србије*, докторска дисертација, Правни факултет у Крагујевцу, 2020, 78.

²⁰ М. Палевић, „Предлози текстова радних верзија евентуалне Декларације о геноциду над српским народом у Независној Држави Хрватској (1941–1945)”, *Ошворена шћшана међународној кривичној шрава и реформа кривичној шрава Србије*, (ур. С. Ного), УМКП, Интермакс, Београд, 2022, 564.

злата по унци из 1938. године, новчани износ ратне штете од Немачке износи близу 1.800 милијарди долара. Неке од процена компетентних тела интересно и професионално легитимисаних за проблематику у питању, иду до цифре од око 548.311.768 долара којом процењују данашњи износ дуга Немачке према републици Србији, као сукцесору Савезне Републике Југославије.²¹

Међутим, Југославији је на Париској мировној, конференцији²² призната само материјална штета, и то у износу од 9 милијарди и 145 милиона долара, од чега на Немачку отпада 7,1 милијарда долара, по курсу долара из 1938. године.

У својој ноти влади СР Немачке од 1. јуна 1962. године, влада ФНРЈ је покренула питање обештећења. У одговору, од 8. марта 1963. године, западнемачка влада је истакла да финансијске обавезе које је преузела на основу споразума о обештећењу са извесним бројем земаља, не представљају плаћање обавезе по било ком основу, па ни на име дуга за ратну штету, већ је то: „*добровољни допринос за ублажавање штећења коју су претрпели грађани, допринос који се даје у име чиставог немачког народа, те из тог разлога не постоји могућност да се изађе у сусрет предлогу југословенске владе и да се присиљни преговорима о овом питању.*”²³ Исти став, у нешто модификованом облику је остао непромењен до данас, са очигледним настојањем да се стави под сумњу међународноправна природа обавезе обештећења.

Југославија је до 1964. године, преко Међусавезничке репарационе агенције ИАР (IAR-a),²⁴ остварила од Немачке накнаду ратне штете у укупној вредности од 35.789.118 долара (нешто више од једног промила од штете коју је проценила државна репарациона комисија 1946. године), и то у облику демонтираних немачких старих фабрика и постројења и других индустријских објеката који су пренети у Југославију.²⁵ и издејствовала је обештећење у новчаном облику за жртве „вивоекспе-

²¹ Експертским тимом (чији је један од чланова био и аутор овог рада, Д. Н.) руководио је проф. др Иван Чукаловић, Шеф катедре за Међународно јавно право и међународне односе на Правном факултету у Крагујевцу.

²² Мировна конференција у Паризу, од 29. јула до 15. октобра 1946. године.

²³ Видети, „Југословенски преглед”, 12/64, Београд, 1964, 488. О обавези плаћања дуга – ни једна реч.

²⁴ Међусавезничка репарациона агенција, (ИАР/IAR) основана је 14. јануара 1946. године у Паризу, од представника СССР, САД и Велике Британије.

²⁵ Југославија је од СР Немачке наплатила 35.786.418 долара, што се разликује од податка који садржи извештај Репарационе комисије, и мањи је за 2.700, Југословенски преглед, Београд, 1964, 488.

римената” (медицински експерименти на живим људима), у укупној висини од осам милиона марака (тадашњих два милиона долара).²⁶ То је једини новчани износ који је Југославија примила на име репарација преко онога што је примљено од IAR-е²⁷. Ова обештећења нису обухватала репарације и принудни рад ратних заробљеника.²⁸

СР Немачка је 1972. године одобрила Југославији кредит у износу од 300 милиона марака, а 1974. године још 700 милиона марака, и у вези са тим потписан је Споразум о помоћи у капиталу (*Kapital hilfe*),²⁹ од укупно једне милијарде марака кредита под повољним условима кредитирања. Споразум је, за разлику од његове преамбуле, по садржини и форми чист уговор о финансијском кредиту (под доста повољним условима), који се отплаћује као и сваки други кредит,³⁰ и представља *contradictio in adjecto*, те се са те стране не може нападати и оспоравати његова међународноправна ваљаност. Али, како је Споразуму претходило усвајање „ед мемоара” (*aide memoire*),³¹ и договора између тадашњих лидера две државе, Тита и Бранта, познатог као „Брионска формула”,³² немачка страна, злоупотребом позиције јаче економ-

²⁶ Споразум између ФНР Југославије и СР Немачке од 7. септембра 1963. године.

²⁷ Л. Серб, „Југославија и немачке репарације после Другог светског рата”, *Зборник Правној факултету у Загребу*, год. XVI, број 3–4. Загреб, 1966. 379–388.

²⁸ Видети: „Информација о проблему репарација и обештећења са СР Немачком”, од 17 јуна 1993. године, *Архив Савезној министарства за иностране послове*.

²⁹ Уговор је ратификован у Скупштини СФРЈ 26. децембра 1974. године. Указ о ратификацији Споразума, објављен је у *Службеном листу СФРЈ*, бр. 66/1974.

³⁰ Д. Јаковљевић, „Међународноправно регулисање репарација после Другог светског рата”, *Правни животи*, IV том, број 12/2006, Београд, 2006, 523–538.

³¹ „Влада СФРЈ у принципу прихватила предлог владе СРН да се у износу од укупно милијарду немачких марака кредита у виду помоћи у капиталу (*Kapital hilfe*), ком-пензира обештећење југословенских жртава нацистичкој пројона”. Садржина и текст *Aide memoire*, усвојен је на 184. седници Савезног извршног већа Југославије, 21. новембра 1973. године. Извор: С. Ђорђевић, „Потраживања Југославије према Немачкој на основу ратне одштете после Другог светског рата”, *Анали Правној факултету у Београду* бр.1–3/1991, Београд, 1991,112.

³² „Брионска формула” је произашла из саопштења о разговорима Јосипа Броза Тита и Вили Бранта, 1973. године, на Брионима, и дословце гласи: „Обе стране су се сагласиле да је на основу поверења створеној кроз развијену и плодну сарадњу између њих могуће решити и преостала остворена питања из прошлости на начин који би одговарао интересима једне и друге стране. Оне су се сагласиле да ово треба да се постигне кроз двогодишњу сарадњу у економској и другим областима, о којим формама треба ићи пре водити даље преговоре”. Извор: Н. Живковић, „Рашна

ске и политички утицајније силе у међународним односима, тај кредитни однос истиче као дефинитивно решење свих југословенских потраживања по основу ратне штете из Другог светског рата.

Правно стање ствари у вези са овим Споразумом је такво да се влада СФРЈ према влади СРН изричито одрекла потраживања само за усмрћене жртве нацистичког прогона. Висина кредита одређена је према броју од 950.000 убијених жртава, а према „француском моделу” (по коме је Француска за 180.000 жртава нацистичког терора добила 400 милиона марака или по 2.200 марака за једну жртву), за шта је Југославији требало да се исплати одштета од око 2,09 милијарди марака, али је због неопрезног приступа представника Југославије током преговора, Југославија на крају, уместо одштете, добила кредит и то у двоструко мањем износу.³³ У Протоколима две владе и споразумима о кредиту наведено је да се кредити одобравају као компензација за жртве фашизма у циљу развијања дугорочне привредне сарадње две земље. Обештећење на име ратне штете се не помиње. Ови кредити отплаћивани су у складу са одредбама споразума из 1973. и 1974. године, а билатерално су регулисани 2002. године.³⁴

Народна скупштина Републике Србије је 1991. године, донела Декларацију о поништењу одлука руководства земље о праштању накнаде за ратну штету,³⁵ и исте године поново је, на нивоу Југославије, званично покренуто питање репарација, на шта је Влада СРН одговорила да су се питања која покреће Југославија 45 година после рата „*решила прошлоком времена и променама ситуације у Европи, као и немачко-југословенској односа*”, а грађане упутила да се појединачно обрате држави Југославији за накнаду штете по том основу.³⁶ Исто се десило и са нотом коју је Југославија поновила 1992. године.

штења коју је Немачка учинила Југославији у Другом светском рату”, Институт за савремену историју, Београд 1975, 143–272.

³³ Ближе видети: П. Капор, „Берлински зиг, између Немачке, Европе и Србије”, *Methaphysica*, Београд 2022. <https://www.novosti.rs/c/drustvo/feljton/1226531/feljton-tito-skida-nemackoj-hipoteku-proslosti-pitanje-ratnog-obestecenja-trebalo-resi-okviru-ekonomske-saradnje>

³⁴ НБС, Сектор за међународну сарадњу, бр. III/2–29/2/210, Београд, 8. фебруар 2010. године.

³⁵ *Службени гласник РС*, бр. 48/1991.

³⁶ СМПП СФРЈ, „Информација о проблему репарација и обештећења са СР Немачком”, *Архив Савезног министарства за иностране послове*, Београд, 17. јун 1993. године.

Доношењем Закона о оснивању Фондације „Сећање, одговорност, будућност”,³⁷ Немачка је, у форми хуманитарне помоћи, појединим категоријама жртава одобрила симболичну новчану исплату, али уз услов да пре пријема исплате потпишу изјаву којом се одричу од свих даљих потраживања по основу ратне штете. Исплате су се кретале од 2.000 до 15.000 марака. Њихов циљ није био да се жртвама пружи адекватно обештећење, већ да се Немачка исплатом хуманитарне помоћи по том закону, обезбеди и ослободи од стотинама пута веће правне обавезе на накнаду штете.³⁸

Према саопштењу Међународне организације за миграције (ИОМ) из Женева, која је била задужена за исплате у Србији, до краја рока из Србије је поднето око 18.000 захтева за исплату,³⁹ али ИОМ никада није дао званично саопштење колико је исплата одобрено, а колико од одобрених је и исплаћено (јер је чињеница да је исплата вршена у две рате, а да друга рата великом броју корисника није исплаћена).⁴⁰

Ако се као веродостојан узме податак Репарационе комисије Владе ФНРЈ, дат Париској мировној конференцији 1946. године, да је Југославија од нацистичке Немачке претрпела ратну штету у износу од 35,8 милијарди долара (према курсу из 1938), те да је преко ИАР до 1964. године остварила накнаду у износу од 35,786 милиона долара,⁴¹ и још 2 милиона долара за жртве медицинских опита на живим људима, произилази да је Југославији од стране Немачке исплаћено нешто више од

³⁷ Закон је донет 2. августа 2000. године, (*Bundesgesetz zur Stiftung Erinnerung, Verantwortung und Zukunft*), објављен у *Савезном службеном листу BGBl 2000 I 1263*. и ступио је на снагу дана 12. августа 2000. године, и у примени је био до половине 2007. године.

³⁸ Д. Нововић, „Задужбина Сећање, Одговорност, Будућност” и други фондови (исплата принудног рада)”, *Ратна штетња, Југославија и међународно право*, (ур. С. Ђорђевић), Правни факултет у Београду, Београд, 2016, 260.

³⁹ Саопштење за јавност ИОМ, јул 2001. године, www.compensation-for-forced-labour.org

⁴⁰ Према подацима Заједнице удружења жртава Другог светског рата Србије, око 7.500 подносилаца захтева из Србије је добило обавештење од ИОМ-а да им је захтев позитивно решен, али да је велики број њих приликом исплате добио само 50% од одобреног износа, са објашњењем ИОМ-а да примљена средства од Немачке нису довољна за исплату целог износа.

⁴¹ Новчани износи из више међународних уговора са СР Немачком од 10. марта 1956. године, укључујући и 26.000.000 на име југословенског потраживања из социјалног осигурања за време и после Другог светског рата, намерно нису приказани, јер они не улазе у репарације, већ проистичу из остварења Лондонског споразума о спољним дуговима, из 1953. године.

1,0 промила, а да 99,9% није исплаћено. Овај податак је значајан за држављане Републике Србије јер је, након распада Југославије, а на основу деобног биланса према закључцима Бадентерове комисија (*Badinter Committee*),⁴² Србија правни следбеник и корисник са 35% свих преосталих финансијских потраживања према иностранству.

Тражећи кључ од немачких „чаробних врата” иза којих се крије ратна одштета, неке од жртава и наследници жртава из Србије, револтирани неуспехом дипломатских покушаја своје државе, покренули су судске поступке за наплату својих потраживања – један пред судовима у Немачкој и један у Србији. У првом случају, немачки суд је одбио тужбени захтев⁴³ уз образложење да не постоји законски основ да Немачка буде обавезана на исплату одштете. Позивајући се на међународноправне стандарде, другостепени немачки суд је упутио тужиоца да се обрати сопственој држави (Србији), која ће му на основу сопственог националног законодавства извршити накнаду за принудни рад,⁴⁴ пресуђујући да непосредно право оштећеног није основано према земљи поробљивачу.⁴⁵ У другом случају, уверени да ће судови у Србији, поштовати принцип *lex loci delicti commissi*⁴⁶, адвокати Драган Нововић и Славиша Мрдаковић су, по овлашћењу породица лица стрељаних у Крагујевцу и Краљеву у јесен 1941. године, поднели тужбу против Немачке за накнаду штете пред судовима у Србији. Уследила је очекивана реакција немачке владе у виду протестне ноте Србији, у којој се, између осталог, оспоравала надлежност српских судова у конкретној правној ствари са позивањем на правило *par in parem iure imperium*, односно на

⁴² Арбитражна комисија Мирове конференције о Југославији (*Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia*), познатија као Бадентерова комисија (*Badinter Committee*), је тело које је оформио Савет министара Европске економске заједнице (ЕЕЗ), 27. августа 1991. године. Роберт Бадентер (*Robert Badinter*), је именован за председника петочлане комисије коју су чинили председници уставних судова држава у ЕЕЗ. Арбитражна комисија је изрекла десет мишљења о „великим правним питањима” која су се тичала разлога покретања сукоба у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији.

⁴³ *Verwaltungsgericht* (Upravni sud u Kelnu), Presuda 8 K 7248/98 od 11. novembra 2002. године.

⁴⁴ Одлука објављена у Новом правном часопису СРН, 1998, бр. 2302.

⁴⁵ Виши Управни суд у Келну, Северна Рајна Вестфалија, 12 А 362/93, од 19. новембра 1997. године, *Правни часопис СР*, Келн, 1998, 2302.

⁴⁶ *Годишњак комисије за међународно право* 1991, II део, 44–46, и E. Vournas, „Префектура Виотија против Савезне Републике Немачке: Суверени имунитет и изузетак за кршење *jus cogens*-а”, *Журнал њујоршке правне школе међународног и ујоредног права*, Њујорк, 2002, 630 и 641–642.

јурисдикциони имунитет државе.⁴⁷ Српско министарство правде је, са своје стране, као одговор на немачку ноту, издало препоруку судовима у Србији да се списи у предметним тужбама преупуте надлежном суду у Немачкој,⁴⁸ док је Савезно министарство правде Савезне Републике Југославије заузело став по којем се „у конкретном случају ради о утврђивању одговорности за накнаду штете коју је држава Немачка у току Другог светског рата преузела као носилац суверениитета јавне власти”, те да у складу са том чињеницом „СР Немачка ужива претпостављени имунитет”.⁴⁹ На крају је и Врховни суд Србије одбио ревизије тужилаца као неосноване са образложењем да се

„у конкретној правној ствари ради о утврђивању одговорности за накнаду штете коју је држава Немачка у току Другог светског рата предузела као носилац суверене јавне власти; сходно општепризнатим начелима међународног права она ужива претпостављени имунитет, што значи да за решавање таквог спора није надлежан југословенски суд већ се такви спорови решавају на међународноправном нивоу тј. између држава.”⁵⁰

Овим је, само годину дана од агресије на СРЈ од стране НАТО пакта, југословенско правосуђе показало недостатак морално-професионалне одважност у примени права, пропустивши прилику да осуди Немачку да жртвама ратних злочина извршених у Другом светском рату над цивилним становништвом у Србији пружи материјалну и моралну сатисфакцију, чиме је, на један парадоксалан и обесхрабрујући начин, приступ правди жртвама неправде онемогућен од стране њихове сопствене државе.⁵¹

III. Реалност решавања индивидуалних потраживања путем тужби

У делу српске јавности постоје ставови да би евентуално ускраћивање судског имунитета Немачке пред српским судовима могло у перспективи нашкодити интересима Републике Србије. Овде се, пре свега,

⁴⁷ Видети, *Ноша 503/1*, Амбасада СРН у Београду, од 22. октобра 2001. године.

⁴⁸ Видети акт Министарства правде Републике Србије, бр.: 700-00-179/2001-03 од 13. новембра 2001. године.

⁴⁹ Видети акт Савезног министарства правде СРЈ, бр. 81/7-01-02 од 20. новембра 2002. године.

⁵⁰ ВСС, Рев. 2387/03 од 9. јула 2003. године, ВСС, Рев. 4352/03 од 6. фебруара 2004. године.

⁵¹ Д. Нововић, „Ратни војни заробљеници у Другом светском рату и накнада за принудни рад”, *Правни животи*, број 12/2006, LV/књига Београд, 2006, 451–466.

имају у виду најаве потраживања ратне одштете од Србије у вези са дешавањима из деведесетих година прошлог века, а које, с времена на време, долазе из Босне и Херцеговине, Хрватске, тзв. Косова, па чак и Северне Македоније. Сложеност међународних политичких околности и последице проистекле из случаја развале бивше заједничке државе иду у прилог оваквим ставовима, нарочито ако се има у виду следећа питања: – магловит правни статус Косова и Метохије; – нестабилна политичка ситуација и амбивалентан међународно-правни и уставно-правни положај Босне и Херцеговине и њена два ентитета; – различита тумачења и виђења врсте и карактера оружаних сукоба у бившој СФРЈ; – бројна нерешена јавна и приватна имовинскоправна питања (делом и из опсега сукцесије). Присутан је и проблем избеглица и ратних злочина, који подстиче неминовне реминисценције и позивања на пресуде једног, по нашем мишљењу, нелегалног квазисудског тела⁵² (додуше легитимизованог у међународној заједници, па и од свих страна у „југословенским ратовима“) – Хашког трибунала, чије пресуде у збиру садрже више стотина година затворских казни, изречених, између осталих, и неким од високих војних и политичких званичника СФРЈ, Савезне Републике Југославије и Републике Србије, и то за ратне злочине, злочине против човечности и злочин геноцида,⁵³ из којих је, са великом вероватноћом, због њихове природне усмерености на физички и ментални интегритет и имовинска добра појединца, лако изнаћи солидан каузални пледоаје за истицање тужбених захтева за накнаду штете која је за жртве настала чињењем ових злочина од стране представника југословенских, односно, српских власти. Пресудом Међународног суда правде у случају БиХ против Југославије у вези са кршењем Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида (1948), из фебруара 2007. године Србија је проглашена одговорном за кршење обавезе спречавања геноцида по основу Конвенције у односу на наводни геноцид у Сребреници.⁵⁴ Ова чињеница додатно оснажује стрепње од могућности настајања морално-политичке и економске штете по Републику Србију – у случају да се у поступцима њених судова у вези са одштетним захтевима против Немачке одбаци обичајноправни принцип имунитета државе од јурисдикције, и тиме, на преседанској основи, отворе слични судски поступци пред судовима заинтересованих, претходно поменутих енти-

⁵² Ближе о томе: М. Палевић, „*Ad hoc* кривични трибунал за бившу Југославију”, *мајстарска теза*, Правни факултет Београд, Београд, 2000.

⁵³ Видети детаљније: <https://www.icty.org/bcs>

⁵⁴ *Srbija pred Međunarodnim sudom pravde, Knjiga II Presuda*, Pr: Радослав Стојановић, *Ed. Diplomatske sveske*, Београд, 2007, 183.

тета и држава из окружења, против Републике Србије и њених званичника, где би се Србији ускратио јурисдикциони имунитет. Скепса у погледу претпостављених негативних реперкусија по интересе Републике Србије посебно ескалира ако се узме у обзир и емпиријски потврђено, скоро па унисоно опредељење већине, претпостављено објективних, а уствари идеолошки и политички калибрираних правосудних органа ентитета у питању, ка тенденциозном, готово пословичном, небригом за судбину српских жртава и много пута исказаним дефицитом њихове воље за прогон и кажњавање злочинаца из муслиманског, хрватског и шиптарског корпуса. Нажалост, професионална обамрлост правосудних институција када су у питању прогон и кажњавање за злочине почињене над припадницима српског народа, присутни су и у нашој земљи.

Без обзира на претходно изнете чињенице, бојазан од остварења таквих најава из окружења, и евентуалног покретања одговарајућих поступака пред судовима поменутих ентитета против Србије и њених званичника, ипак не би требало да се прихвати као *a priori* разоружавајући аргумент, или аргумент *a contrario* изложених ставова у овом раду, не само из разлога што ово питање превазилази замишљене контуре рада, већ посебно што се сучељавање ставова изнетих у њему и ставова носилаца идеје о нерационалности поступка укидања имунитета Немачке од стране српских судова, нужно не одиграва у истој научноистраживачкој арени. Једни су пре политиколошке природе, нагињу сфери међународних односа, полазе од државног разлога, оптерећени стварним или нереалним бојазнима и предрасудама, док други припадају претежно међународноправном подручју, универзалистичког су духа, окренути *de lega ferenda* захватима и лишени партикуларизма. Као такви, ови први не смеју представљати опструирајући фактор деловању српских судова на начин који им сугеришу аутори овог рада. И у случају хипотетички „чисте” правно-политичке ситуације у односима међу поменутих актерима балканске кризе, која би била растерећена прејудиционих, статусних и других суштинских питања, па и лишена сумње у објективност судских органа из „окружења”, осим велике вероватноће да би судови тангираних ентитета (под условом да се ради о државама у пуном правном капацитету), ускратили Србији судски имунитет, делом се ослањајући на преседански карактер одлуке њених судова да тај исти имунитете ускрате Немачкој, све остало, па и евентуалне негативне последице по интересе Србије, улази у домен спекулација и ван су гносеолошког оквира овог рада.

Дакле, мора се прекинути са вишегодишњим муком српске државе и дипломатије у вези са питањем ратне одштете од Немачке, јер ћемо

временом и држава и ми, грађани Србије, међу њима и велики број потомака жртава немачког нацизма, постати невољни саучесници у еутаназији правде и копања безданског гроба заборав и срамоте, из којег се, лакше него што то изгледа на први поглед, могу реинкарнирати слични, или још гори ужаси и страхоте, можда баш од стране оних на које нас историја и ожиљци на души и националном телу упорно упозоравају.

Неопходно је да држава Србија промтно реафирмише своје захтеве према Немачкој, и у пуном правно-политичком капацитету стане иза легитимних и правно утемељених захтева њених грађана организованих у неколико репрезентативних удружења и организација специјализованих за промоцију, заштиту и остваривање права жртава, и њихових потомака, на обештећења по основу штете настале кршењем хуманитарног права од стране немачких снага током Другог светског рата на територији Србије.

Постојање „ед мемоара“ Владе СФРЈ је једна од прилично неповољних околности за интересе Србије и њених грађана у овој историјској борби. Тумачећи га *stricto sensu*, са становишта правила дипломатског општења, он је правно ваљан документ. Међутим, у њему се, стицајем, да колоквијално кажемо „срећних околности“, налази и клица евентуалног решења. Наиме, у заједничком саопштењу Брант–Броз, између осталог се наводи и то да ће питање обештећења у једном тренутку бити стављено на дневни ред билатералних односа Немачке и СФРЈ, и решено закључењем мировног споразума. Потребно је, дакле, истрајавати да питање мировног уговора са Немачком буде присутно у агенди билатералних односа Србије и Немачке, све до коначног пристајања ове друге на његово закључење. Гледано са позиција реалне политике и односа моћи две државе, ово је прилично тешко остварљив сценарио, али не и немогућ, а још мање неправедан. С аспекта међународног права, Србија је потпуно легитимисана да, и без закључења мировног уговора, захтева од Немачке исплату заосталих износа утврђених репарација и потраживања по основу кршења хуманитарног права, обзиром: а) да право на репарацију не застарева; б) да Немачку везују „света правила“ међународног уговарања, *bona fides*, односно *pacta sunt servanda*, која јој, као уговорници Лондонског споразума од 1953. године, налажу да своје уговорне обавезе изврши; в) да је Југославија потписница Лондонског споразума, а Србија једна од држава сукцесора СФРЈ; г) да дужност обештећења није суспендована стварањем јединствене СР Немачке, распадом СФРЈ, или било којим другим политичким догађајем. Уговор 2+4 о аспектима уједињења две Немачке из 1990.

године, мада се у немачкој политичкој елити, а и шире на Западу, сматра својеврсним мировним уговором којим се окончао Други светски рат, није садржавао клаузуле о репарацијама, али тај уговор веже искључиво државе потписнице – две Немачке и четири силе победнице – не и остале заинтересоване државе, па ни Србију, као једног од посредних сукцесора СФРЈ.

Мишљења смо да би једна међународна дипломатска иницијатива, покренута од стране већег броја заинтересованих држава, могла озбиљно да уздрма немачку политику игнорисања сопствених моралних и правних обавеза према жртвама из Другог светског рата. У том правцу је и препорука поменутих државама да евентуално размотре питање стварања једног мешовитог међународног тела, састављеног од представника организација које се баве проблематиком ратне одштете од Немачке, представника струке различитих друштвено-хуманистичких провенијенција и представника влада заинтересованих држава, које би поступало у њихово, и у име заинтересованих појединаца и њихових заступника, и координисало све активности у правцу остварења заједничког крајњег циља – наплате ратне одштете. Такав „кластер” држава могао би покренути низ иницијатива пред одговарајућим међународним организацијама, пре свега пред органима УН, као што је Савет за људска права и, можда најцелисходније, пред арбитражним комисијама у ОЕБС-у, и на крају, пред Саветом безбедности УН. Такође, чини се легитимним и опортуним да надлежни српски органи испитају и правне и политичке могућности за евентуално покретања спора пред МСП, путем заједничке тужбе са овим, али и другим заинтересованим државама, против Немачке, због неиспуњавања дела уговорних обавеза из одговарајућих међународних уговора, пре свих из Лондонског споразума из 1953. године. Наравно да смо свесни да су шансе за одржавање таквог судског поступка мале, с обзиром да је за заснивање надлежности пред међународним судовима, па и главним судским органом УН, потребна сагласност обе стране које су у спору, па имајући у виду ставове СР Немачке о том питању, није тешко закључити да она вероватно никада неће дати пристанак на вођење спора.⁵⁵ Међутим, као

⁵⁵ B. Graefrath, „Reparations and the Security Council”, *ZaöRV*, v. 55, Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Heidelberg, 1995, 1; R.B. Lillih (ed.), *The United Nations Compensation Commission*, New York, 1995, а посебно J.R. Crook, p. 87 f, као и: G. A. Christenson, p. 326, 340. од 30. марта 2000: „У дашом случају одлучује се о једној ситуацији, при којој у односу на Савезну Републику Немачку не може постојати никакав аутоматизам. Највише она учествује у свим консултацијама и одлукама у јуној мери са својим правом веша.”

показатељ озбиљности намера укључених државе, и као гест добре воље према сопственим држављанима, жртвама и потомцима жртава немачког терора из Другог светског рата, ова би иницијатива засигурно имала и ширег одјека, па и моралног и политичког смисла, посебно из разлога што би на страни тужбе активирала више заинтересованих држава. Управо,

„у свему овоме налазимо важност сарадње држава које желе да одрже мир, дајући предност међународном дијалогу уместо насиља и превара, и да је сада право време да се процене шансе за усвајање нове конвенције у којој државе прихватају унапред да се одрекну права да се позивају на принцип имунитета за злочине почињене током сукоба од стране њихових оружаних снага на територији стране у сукобу.“⁵⁶

Уважавајући чињеницу да је сваког дана све мање оних који су лично жртве или наследници жртава ратних злочина, држава Србија би код случајева повреда хуманитарних права ратним злочином, морала донети посебан национални закон о обештећењу, којим би оформила сопствени фонд за исплату личног обештећења, и својим грађанима дозволила тужбе пред националним судовима против Немачке, а затим из фонда, као прелазно решење, извршила исплате по пресудама и те исплате претворила у јавни дуг Немачке. Фонд за исплате могао би се формирати на темељу економског профита из сарадње српско-немачких фирми, законом, који би, као обавезно, прописао наменско издвајање једног дела зараде за исплату ратне штете из Другог светског рата и личног обештећења жртава и наследника жртава нацизма.

Са друге стране, можда је прави тренутак да се у званичним и професионалним круговима сагледа могућност и целисходност унапређивања постојећих правних решења, односно да се предузму кораци у правцу организовања једне међународне конференције под окриљем УН, која би водила евентуалном усвајању нове конвенције, у којој би се државе *a priori* одрекле права да се позивају на принцип имунитета за злочине почињене од стране њихових оружаних снага на територији друге стране у сукобу.⁵⁷ Осим што би једна таква уговорна клаузула представљало важну тачку нормативног развоја међународног права, не само у области у питању, био би то и легатни јецај милиона оних

⁵⁶ F. Biolé, tbc, на међународној конференцији *Post-conflict justice: opening legal paths / post war justice. Establishing a legal path*, 13. јуна 2023. године у Атини.

⁵⁷ P. Pavlopoulos, „*National and Capodistrian*” University of Athens, former President of the Hellenic Republic; део излагања на међународној конференцији: *Post-conflict justice: opening legal paths / post war justice, establishing a legal path*, 13. јуна 2023. године у Атини.

којима је почињена неправда, нанета бол и штета, а којима за то још увек није пристигла адекватна морална и материјална сатисфакција. Да се не заборави, да се неправда исправи и да се зло не понови. Лоше ствари нам се понављају услед кратковидости и немарности својствене не само злим умовима! Алберт Ајнштајн је једном приликом рекао: „*Only two things are infinite, space and human stupidity. I'm not so sure about space*” („Две ствари су бесконачне: универзум и људска глупост; за универзум нисам сигуран”). На сличан компарацијски размер наилазимо код питања добра и зла у људима, као и памћења и заборава међу њима.

Несумњиво је да је обавеза поштовања и заштите основних људских права стекла својство принципа *ius cogens*, дакле једног од темељних делова целокупног међународноправног поретка. Немогуће је пренебрегнути чињеницу да је појава овог принципа одевеног у рухо перемпторности нужно ефектуирала и на остале принципе, па и оне најважније, који су дуги низ деценија градили и обликовали међународно право какво данас познајемо. Један од оних на који се тај утицај можда најснажније исказао управо је принцип суверене једнакости на којем исходишно почива и судски имунитет држава. Можда је ово становиште идеалистичко, с обзиром на стање материје у материјалном међународном праву и пракси кључних регионалних и универзалних судских механизма, али је свакако легитимно и правно конкурентно.

IV. Уместо закључка

„За постојање једнога стварног права није довољно постојање једнога правила; треба имати и судију и санкцију”.⁵⁸ Међународно право, упоркос свом развоју у послератном периоду, и даље је на почетку када је у питању гарантована наплата ратног обештећења, јер не постоје прописана правила са елементима принуде, нити прецизно прописана и проводива могућност принудне наплате према држави одговорној за проузроковану штету.

Ако је историјској неправди ускраћивања пуне моралне и материјалне сатисфакције милионима жртава нацистичког терора и скандалозног вишедеценијског саботирања од стране немачке државе преузетих обавеза према оштећеним државама и њиховим грађанима, иницијално кумовала неодговорност велике савезничке четворке, њихове међусобне идеолошке конфронтације и приличан дефицит

⁵⁸ Л. Де Фир, *Међународно јавно право*, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1954, 613.

разумевања и емпатије за људске и материјалне губитке „малих чланица” велике антихитлеровске коалиције, онда је период после Хладног рата (у коме је питање заостале и неисплаћене ратне одштете било у режиму дубоке хибернације), праћен уједињењем две Немачке, и нестанком биполарног света, обновио идеју и наду међу заинтересованим државама и појединцима-жртвама из Другог светског рата, да ће најзад успети да наплате ратну одштету од Немачке. Негде у „лаичком етру” као да је провејавало наивно убеђење да ће Немачка, „награђена” рушењем вештачких баријера унутар сопственог историјског простора и обнављањем своје потпуне државности, на неки начин додатно бити морално и политички стимулисана (уз то економски снажна и кадра), да се, у околностима изградње једног „новог новог светског поретка”, лишеног хладноратовских тензија и подела, малтене самопрозове и *erga omnes*, обзнани своју унутрашњу потребу за исправљањем историјских неправди, и скидање љаге са, у ратовима двадесетог века, прилично оцрњеног и наруженог немачког лица. Но, у међународним односима „мали човек снује – а интерес одлучује ...”, па је и резистентност званичне Немачке на извршавање сопствених обавеза по питању ратне одштете остала скоро нетакнута, као што је до данас остао чврст и став кључних немачких дужносника (и дела стручне јавности) да су сва питања из Другог светског рата, па и питање ратних репарација и обештећења због кршења хуманитарног права, протеком времена и променом политичко-економских односа у свету, постала *passées*. Такав свој став надлежни представници и судски органи немачке државе редовно и конзистентно су истицали, и још увек истичу, пред свим релевантним форумима различитих јурисдикција (пред којима су појединци покретали тужбене захтеве против Немачке у вези са ратном одштетом), позивајући се на принцип имунитета стране државе пред судовима форума.

Страхови од евентуалних политичких, економских и моралних последица по интересе државе Србије и њених грађана, услед евентуалног покретања поступака за накнаду ратне штете од Србије у вези са ратовима из деведесетих година прошлог века, потпуно су ирелевантни с аспекта интенције овог рада која почива на универзалним идејама и постулатима лишених демагошких политичких обзира, предрасуда и дискриминације, и који, на жалост, у виду ускогрудог сарказма, понекад преплављују умове лажних душебрижника. Овакав став не градимо само ослонцем на одвраћајућу снагу реципроцитета, историјске факте сваког случаја понаособ, па ни на бројна нерешена уставноправна и међународноправна питања која карактеришу и оптерећују односе између различитих постратних ентитета насталих на политичком простору бивше Југославије, већ, и пре свега, на чињеници да наше залагање

за одступање државе од јурисдикционог имунитета у случајевима накнаде штете која је последица тешких кршења норми хуманитарног права и људских права (за које се залажемо да буде конвенционално усвојено и општеприхваћено у међународној заједници), почива на универзалистичкој оси, а не на усконационалним и идеолошким премисама и политичким калкулацијама.

Питање је да ли, и у којој мери, околности постепеног, али сигурног „распакивања” униполарног света, и сложеног али неумитног процеса успостављања мултиполарности у међународним односима, иду у прилог провођењу идеје наплате ратне штете и обештећења жртава за догађаје из Другог светског рата. Сваки могући одговор био би преурањен и емпиријски недовољно поткован, посебно уколико бисмо га желели дати у виду неопозивог закључка. Историја међународних односа нас учи да после сваког великог геополитичког потреса неминовно долази до глобалног прекомпоновања и нове констелације моћи у равни изборених политичких циљева кључних фактора међународне сцене. Победа мултиполаризма, којој се аутори рада искрено надају, по себи подразумева свет са нешто мање неправде и нешто више разумевања и мање неизвесности, што би последично требало да значи да ће и питање обештећења за немачке злочине из Другог светског рата бити на нешто вишој степеници приоритета у агенди организоване међународне заједнице чије обресе назиремо на хоризонту.

И за крај, пар речи о мотивима оних који су после 80 година одлучили да туже Немачку.

Аутори овог рада имају лична искуства по овом питању, а оно им сугерише да су директни потомци бивших заробљеника, робовских и принудних радника немачких логора, као и многе колеге из Европе и света, који се практично баве овом материјом, углавном заинтересовани за постизање једног циља, а то је реафирмација и заштита демократских вредности кроз сећање на претке који су били жртве ратних злочина и који су ове вредности као и демократски поредак нове државе платили својом патњом и својим животима. Посленици правне струке укључени у ову проблематику сматрају да је њихова обавеза као правника да подрже приступ правди и заштити људског достојанства, посебно након ратова деведесетих година двадесетог века у Југославији, у срцу Европе, а сада у Украјини и на Блиском истоку, који за последицу имају понављање неславне историје ратних злочина. Њихови професионални поступци, и иницијални акти њихових клијената, жртава и потомака жртава нацистичког терора, неспорно су произвели ефекат фокусирања пажње и интересовања људи за сопствену прошлост, одговорност и наслеђе што је моменат који треба да подстакне и остале

правнике широм света да кроз национални и међународни правни поредак заштите универзалне вредност.

Dragan Novović, PhD,

attorney at law in Novi Pazar,
coordinator of the Commission of the Government of the Republic of Serbia for
the Assessment of War Damage from World War II

Milan Palević, PhD

full professor, University of Kragujevac – Faculty of Law,
head of the Department of International Law and International Relations

REPARATIONS AND INDIVIDUAL COMPENSATION BY CLAIMS OF
SERBIAN VICTIMS OF NAZI CRIMES IN WORLD WAR II

A peace treaty between Yugoslavia and Germany, and after the collapse of Yugoslavia between Serbia and Germany, was never concluded, nor was an agreement on war damage compensation, so this issue is still open today. This paper represents a kind of summary of the state of war reparations from Germany to Serbian victims of Nazi terror, and an attempt to anticipate the development perspective of this issue by considering possible ways of resolving it. The paper presents factual and numerical-value data on war damage caused to the Kingdom of Yugoslavia in World War II; elaborates on the achieved degree of realization of its collection and proposes possible ways of collecting individual compensation due to violations of the norms of humanitarian law. The authors reflect on the possibilities and methods of diplomatic action by state authorities of the Republic of Serbia and individual actions of concerned individuals and groups of individuals in order to realize the legitimate interests of the state of Serbia and its citizens, victims and descendants of victims of German crimes committed during the Second World War, both within the narrowly understood and internationally recognized legal framework of Germany, and in the territories and states under German occupation, including the Kingdom of Yugoslavia, *i.e.* the territory of today's Republic of Serbia.

Keywords: war damage, reparations, compensation for individual victims, jurisdictional immunity of the state, right to justice, right to dignity.

Датум пријема рада: 26. август 2025.

Датум одобрења рада: 15. октобар 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНА КРИТИКА

УДК 347.919.3

Др Ђорђе Сарайа

адвокат у Београду*

DE LEGE FERENDA О ЖАЛБИ ПРОТИВ ПРЕСУДЕ У ПОСТУПКУ У СПОРОВИМА МАЛЕ ВРЕДНОСТИ

Сажетак:

У чланку се даје појам спорова мале вредности и наводе законски разлози за побијање судских одлука у овим споровима. Подвлачи се разлика у односу на остале спорове у грађанској материји. Аутор сматра да није оправдано законско решење по коме се ускраћује изјављивање жалбе и због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања, што отвара могућност да на снази остају и незаконите судске одлуке. Тиме се повређују права странака у споровима мале вредности и оне доводе у неравноправан положај у односу на странке у осталим споровима.

Кључне речи: спор мале вредности, жалбени разлози, повреда одредаба парничног поступка, погрешна промена материјалног права, погрешно утврђено чињенично стање, непотпуно утврђено чињенично стање

I. Спорови мале вредности

Поступак у споровима мале вредности је један од посебних поступака. Регулисан је у глави XXXIII, чланови од 467 до 479 Закона о парничном поступку.¹

У смислу члана 468 ЗПП спорови мале вредности су спорови у којима се тужбени захтев односи на потраживање у новцу које не пре-

* Електронска адреса аутора: djordjesarapa@gmail.com

¹ Закон о парничном поступку – ЗПП, *Службени гласник РС*, бр. 72/1011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 – одлука УС, 55/2014, 87/2018, 18/2020 и 10/2023 – др. закон.

лази динарску противвредност 3.000 евра по средњем курсу Народне банке Србије на дан подношења тужбе (став 1), спорови у којима се тужбени захтев не односи на потраживање у новцу, а тужилац је у тужби навео да пристаје да уместо одређеног захтева прими новчани износ који не прелази динарску противвредност 3.000 евра по средњем курсу Народне банке Србије на дан подношења тужбе (став 2) и спорови у којима предмет тужбеног захтева није новчани износ, а вредност предмета спора коју је тужилац навео у тужби не прелази динарску противвредност 3.000 евра по средњем курсу Народне банке Србије на дан подношења тужбе (став 3). Без обзира на вредност спора, споровима мале вредности не сматрају се спорови о непокретностима, спорови из радних односа и спорови због сметања државине (члан 469).

Поред осталих одлика, спорови мале вредности разликују се и по томе што се пресуда донесена у поступку у споровима мале вредности не може побијати због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања.

II. Жалбени разлози из члана 373 ЗПП-а

Разлози због којих пресуда може да се побија наведени су у члану 373 ЗПП:

„Пресуда може да се побија због: 1) битне повреде одредаба парничног поступка, 2) погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања, 3) погрешне примене материјалног права.

Пресуда због пропуштања и пресуда због изостанка не може да се побија због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања.

Пресуда на основу признања и пресуда на основу одрицања могу да се побијају због битне повреде одредаба парничног поступка или због тога што је изјава о признању, односно о одрицању дата у заблуди или под утицајем принуде или преваре.”

У случају пресуде због пропуштања странци је дато право и могућност да се упусти у расправљање, а што је изостало због пропуштања. Да се странка упустила у расправљање, имала би могућност да изјави жалбу из свих разлога из члана 373 ЗПП, што укључује и позивање на жалбени разлог погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања. Иста је ситуација и код пресуде због изостанка – у оба случаја ради се о пропусту странке. У случају пресуде на основу признања и пресуде због одрицања ради се о располагању странке које по природи искључује потребу да се утврђује чињенично стање. Зато је оправдано наведено законско решење из члана 373 ставови 2 и 3 да се

у тим случајевима жалба не може изјавити због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања.

III. Жалбени разлози у поступку у споровима мале вредности

Жалбени разлози у поступку о споровима мале вредности наведени су у члану 479 ЗПП:

„Пресуда или решење којим се окончава парница у поступку у споровима мале вредности може да се побија само због битне повреде одредаба парничног поступка из члана 374. став 2. овог закона и због погрешне примене материјалног права.

Поводом жалбе у поступку у споровима мале вредности не примењују се одредбе члана 392. овог закона.”

Одредба члана 479 ЗПП искључује жалбени разлог погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања. Из тог разлога не примењују се одредбе члана 329, који се односи на укидање првостепене пресуде због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања.²

Пресуда због пропуштања и пресуда због изостанка су последица непредузимања процесних радњи од стране странке. Пресуда на основу признања и пресуда на основу одрицања су резултат признања, односно одрицања, што искључује потребу утврђивања чињеничног стања. За разлику од наведених пресуда, које су резултат поступања странке које представља изузетак, у поступку у споровима мале вредности жалба се ни у ком случају не може изјавити због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања.

Доношење пресуде о основаности тужбеног захтева је резултат следећих активности суда: спровођење поступка, утврђивање правно релевантних чињеница и примена правних правила материјалног права на утврђени чињенични супстрат ради оцене основаности тужбеног захтева.

² ЗПП, чл. 392: „Другоштепени суд ће решењем да укине пресуду првостепеног суда и врати предмет шом суду на поновно суђење ако смајтра да збој нових чињеница и нових доказа (члан 372) ради правилној утврђења чињеничној стања треба да се одржи нова главна расправа пред првостепеним судом. // Другоштепени суд ће решењем да укине првостепену пресуду и врати предмет првостепеном суду на поновно суђење и ако је збој погрешне примене материјалној права чињенично стање било нејошћуно утврђено, као и ако је то законом прописано”.

Погрешно утврђено чињенично стање³ постоји ако је суд погрешно оценио изведене доказе, и на основу изведених доказа извео погрешан закључак о постојању или непостојању правно релевантних чињеница. О непотпуно утврђеном чињеничном стању ради се ако је суд пропустио да утврди све правно релевантне чињенице за доношење пресуде.

У конкретној примени права, чињенично стање може бити погрешно утврђено, непотпуно утврђено, али истовремено и погрешно и непотпуно утврђено.

С обзиром на то да је примена материјалног права подвођење утврђеног чињеничног супстрата под одговарајућу материјалноправну норму, услов правилне примене материјалног права је правилно и потпуно утврђење чињеничног стања. Потпуно и правилно утврђено чињенично стање основ је за правилну примену материјалноправних норми, сходно њиховом садржају и циљу. Имајући то у виду, у случају пресуда донесених у поступку у ком је чињенично стање погрешно, непотпуно или и погрешно и непотпуно утврђено, суд нема ваљано утврђен чињенични супстрат за правилну примену материјалног права, као правног основа, да би пресуда била правилно правно утемељена, а тиме и основана.

IV. Закључак

Ускраћујући могућност да се жалба изјави и због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања закон омогућује да судови у поступку у споровима мале вредности доносе пресуде које нису основане, али које остају на снази искључиво из разлога јер се жалба не може изјавити и због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања. На овај начин озакоњује се могућност да на снази остају и незаконите судске одлуке.

Мала вредност спора не може бити разлог да се ускрати изјављивање жалбе и због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања и оствари правна заштита утемељена на закону. Тиме се повређују права странака у споровима мале вредности и оне доводе у неравноправан положај у односу на странке у осталим споровима, за што нема оправдања.

³ ЗПП, чл. 375: „Погрешно или непотпуно утврђено чињенично стање постоји ако је суд неку бићну чињеницу погрешно утврдио, односно ако је није утврдио. // Непотпуно утврђено чињенично стање постоји и ако на то указују нове чињенице или нови докази”.

Ђорђе Сарапа, PhD

attorney at law in Belgrade

DE LEGE FERENDA ON APPEALS AGAINST JUDGMENTS IN SMALL CLAIMS
PROCEDURE

Summary:

The article provides a definition of small claims and outlines the legal grounds for challenging court decisions in such cases. It highlights the differences in this regard compared to other civil disputes. The author argues that the legal provision which denies the right to appeal based on erroneously or incompletely established facts is unjustified, as it allows unlawful court decisions to remain in force. This violates the rights of parties in small claims disputes and places them in an unequal position compared to parties in other types of disputes.

Keywords: small claims dispute, grounds for appeal, violation of civil procedure rules, erroneous application of substantive law, erroneously established facts, incompletely established facts

Датум пријема рада: 6. септембар 2025.

Датум одобрења рада: 15. октобар 2025.

ТИП РАДА: ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

УДК 341.485

343.412

Др Срђан Алексић

адвокат из Ниша*

О ПРАВНОЈ КВАЛИФИКАЦИЈИ КРИВИЧНОГ ДЕЛА ГЕНОЦИДА

Сажетак:

Међу најтежим кривичним делима уопште, како у међународном, тако и у националном кривичном праву, налази се на првом месту геноцид (убиство народа). Ради се о инкриминацији коју на темељу међународних стандарда, са готово идентичном садржином, познају сва савремена национална кривична законодавства, са запређеном најтежом казном (казном доживотног или дуготрајног затвора). За ово кривично дело које се у правној теорији назива „злочин над злочинима” значајна су два општа принципа: а) ненаступање застарелости кривичног гоњења или кажњавања учиниоца овог дела и б) универзална надлежност просторног важења кривичног закона. У раду се разматрају специфична питања везана за инкриминацију геноцида у кривичном праву Србије.

Кључне речи: кривично дело, међународни стандарди, геноцид, намера, казна

І. Увод

Ратови и ратна страдања са огромним људским губицима и материјалним разарањима представљају неумитни пратилац развоја људског друштва. У ратовима су настајале, али и нестајале поједине државе, па и цели народи или групе људи. Стога не чуде напори, како у међународној заједници, тако и од стране појединих држава или група држава у одређеним регионима, са циљем да се ефикасно стане на пут оваквим страхотама. Међу тим напорима посебну врсту представљају

* Електронска адреса аутора: aleksic.srdjan@icloud.com

они који су усмерени на утврђивање одговорности, односно кажњавање како држава, тако и појединаца, укључујући и највише државне или војне руководиоце, за таква страдања.

Но, тек крајем Другог светског рата, дотадашњи неуспешни, појединачни покушаји дају резултат. Тако се први пут у историји људске цивилизације успостављају међународни, у првом реду војни судови наднационалног карактера, са циљем да на бази одређених међународних докумената кривичноправне садржине – статута међународних судова – утврде одговорност и изрекну казне за најтежа међународна кривична дела. Ради се управо о кривичним делима којима се грубо, тешко, у значајној мери крше правила хашког и женевског међународног хуманитарног права.

Конечно, током 1946. године, а посебно у току 1948. године, после доношења Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида од стране Организације Уједињених нација, успоставља се ново тешко међународно кривично дело. То је злочин геноцида познат као „злочин над злочинима“, како ово кривично дело назива правна теорија. Сви каснији међународни документи који су донети деведесетих година прошлога века у вези са организовањем и поступањем међународних *ad hoc* (привремених) судова или сталног међународног кривичног суда прописују кривично дело геноцида са више-мање истом садржином.

Идентична је ситуација и у националном кривичном законодавству највећег броја савремених држава које у систему појединачних инкриминација, у оквиру међународних кривичних дела – кривичних дела против човечности и међународног права, односно њиме заштићених добара или вредности, у посебном делу предвиђају, најчешће на првом месту, кривично дело геноцида, за које је запређена најтежа врста, односно мера казне коју уопште предвиђа конкретно кривично законодавство.

Појачано интересовање, како стручне, тако посебно опште јавности, за међународне инкриминације уопште, а нарочито за кривично дело геноцида, изражено је после 11. јула 1995. године, када је у време суровог грађанског, међуетничког рата на простору Босне и Херцеговине, на подручју међународно заштићене зоне УН Сребренице, извршен тежак злочин који је Међународни трибунал у Хагу правно квалификовао као злочин геноцида за који је више политичких и војних руководилаца Републике Српске – посебног ентитета у саставу Босне и Херцеговине – данас осуђено на дугогодишње казне затвора.

II. Геноцид као кривично дело

Кривично дело геноцида се, према својој правној природи, а полазећи од врсте извора међународног кривичног права (да ли су то међународни или пак национални извори), јавља у двојакој улози као: а) међународно кривично дело које је предвиђено међународним правним актима и б) национално (интерно) кривично дело које је предвиђено домаћим кривичним законом/закоником.

За разлику од злочина против мира (злочина агресије), ратног злочина (кроз кршење „закона или обичаја рата” или кроз „тешке повреде женеvских конвенција”) или злочина против човечности,¹ који су као међународна кривична дела прописана у Статуту Међународног војног суда, у Нирнбершкој и Токијској пресуди, као и у Закону број 10 Контролног савета за Немачку (који су донети крајем четрдесетих година прошлог века), злочин геноцида се први пут у оквиру међународног кривичног права јавља тек деведесетих година прошлог века.² Такво је решење конституисано у Статуту Хашког трибунала за бившу СФР Југославију (члан 4), у Статуту Међународног кривичног трибунала за Руанду (члан 2) и у „Римском” Статуту сталног Међународног кривичног суда (члан 6).³

Ова међународна кривична дела, укључујући дело *геноцида*, у Републици Србији су предвиђена у глави тридесет четвртој Кривичног законика⁴ под називом: „Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом”. Тиме она добијају природу

¹ V. Kazazić, „Implementacija sporazuma međunarodnog humanitarnog prava u Bosni i Hercegovini”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Mostaru*, Mostar, broj 16/2003, 163–175; M. Budimčić, „Sporazumi i potvrdna izjašnjavanja o krivici u praksi pred tribunalom za bivšu Jugoslaviju i nacionalnim pravosuđima”, *Kriminalističke teme*, Sarajevo, broj 1–2/2004, 289–293.; S. Horović, „Materijalnopравне одредбе Опћег дијела Римског статута Међународног казненог суда и његова успоредаба с одговарајућим одредбама Опћег дијела Казненог закона Федерације БиХ”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Mostaru*, Mostar, broj 16/2003, 119–137.

² B. Janković, „Osnivanje međunarodnog krivičnog суда”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1957, 47–64; Z. Tomić, „Osvrt na nastanak i razvoj međunarodnog krivičnog prava”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1999, 337–360.

³ U. Eser, „Na putu ka Međunarodnom kaznenom sudu: nastanak i temeljne crte Rimskog statuta”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, broj 1/2003, 133–163.

⁴ Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024.

и карактер интерног кривичног дела, иако се извор ових инкриминација налази у релевантним међународним документима. Поред геноцида (као кривичног дела које се налази на почетку главе, у члану 370, као прва инкриминација, што указује на њен примаран, превалентан значај), овде су систематизована, друга, овом кривичном делу сродна дела као што су:⁵ а) злочин против човечности (члан 371), б) организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина (члан 375) и в) неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (члан 384).

За разлику од кривичних дела која су прописана вишестраним међународним уговорима и која имају дејство само у међусобним односима држава уговорница, услед чега не спадају у надлежност сталних или привремених међународних судова, већи значај имају данас „кривична дела према међународном обичајном праву”, где посебну улогу, у оквиру кривичних дела против хуманитарног права, заузима злочин геноцида.⁶ То су таква кривична дела која су претходно дефинисана у неком међународном уговору и која су потом, захваљујући универзалним вредностима које штите, прихваћена као таква у пракси већине држава света.

Отуда дефиниције међународних кривичних дела у ужем смислу и кривичне санкције за њихове учиниоце представљају *ius cogens* и делују *erga omnes*. Међународна кривична дела у ужем смислу представљају, заправо, кривична дела садржана у пресудама Нирнбершког (1946) и Токијског (1948) суда:⁷ а) злочин против мира, б) злочин против човечности и в) ратни злочин. За њих се још употребљава назив: „кривична дела по нирнбершком или токијском праву”.⁸ То су, заправо, међународна кривична дела у ужем смислу или „права”, „чиста” или „апсолутна” међународна кривична дела. Поред њих, разликују се и међународна кривична дела у ширем смислу (позната као „неправа”, „нечиста”, „мешовита” или „релативна” међународна кривична дела).

⁵ O. Triffterer, „Acts of violence and international criminal law”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, broj 2/1997, 811–881; V. Ђ. Degan, „Prigovori o nenadležnosti i nedopustivosti pred nekim međunarodnim sudbenim tijelima”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka, broj 3/2003, 169–195.

⁶ В. Димитиријевић, О. Рачић, В. Ђерић, Т. Папић, В. Петровић, С. Обрадовић, *Основи међународној јавној права*, Београд, 2007, 238 и 239.

⁷ Љ. Лазаревић, *Кривично право, Посебан гео*, Београд, Beograd, 1995, 80–82.

⁸ V. Kazazić, 163–175; S. Zadnik, „Kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom i novine u zakonodavstvu u svezi sa tim djelima”, *Hrvatska pravna revija*, Zagreb, broj 12/2003, 83–86.

Подела међународних кривичних дела на дела у ужем и у ширем смислу је први пут усвојена на 14. Конгресу Међународног удружења за кривично право који је одржан 1989. године у Бечу.⁹ Критеријум за ово разликовање представља надлежност међународних кривичних судова (који поступају само у случају извршених међународних кривичних дела у ужем смислу), односно историја кривичног правосуђа.

Ту се ради се о међународним кривичним делима којима се крше ратни закони и обичаји рата (дакле норме међународног ратног и хуманитарног права).¹⁰ Она се још називају међународна кривична дела према општем међународном праву (или *crimina iuris gentium*).¹¹ У правној теорији се јављају схватања према којима се ова кривична дела називају међународним злочинима *stricto sensu* иза којих стоје когентне норме међународног права – на пример, хашке или женевске конвенције.¹² Дакле, то су међународна кривична дела која су директно инкриминисана правилима међународног кривичног права за које то право предвиђа јурисдикцију међународних судова. То су и најтежа кривична дела – *core crimes*.¹³ Инкриминацијом ових кривичних дела штите се вредности које цела међународна заједница сматра нарочито важним и чијим се кршењем угрожава и сам опстанак те заједнице.¹⁴

У правној теорији се наводи више карактеристика међународних кривичних дела у ужем смислу:¹⁵ а) ови међународни злочини имају двоструку природу.- њихово извршење повлачи, с једне стране, кривичну одговорност појединаца као њихових извршилаца или саучесника, односно надређених лица (по основу командне одговорности) и међународноправну одговорност државе, с друге стране; б) међународним злочинима се повређују највише вредности међународне заједнице и

⁹ Поделу међународних кривичних дела ове врсте заступају и бројни аутори у правној теорији: Bassiouni, Cassese, Than, Shorts и др..

¹⁰ Y. Dinstein, M. Tabory, *War Crimes in International Law*, Dordrecht, 1996, 145–167; Д. Јовашевић, „Одговорност у међународном кривичном праву”, Зборник радова *Право на истицу правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије*, Ниш, 2010, 267–286.

¹¹ C. M. Bassiouni, *A manual on international humanitarian law and arms control agreements*, Ardsley, 2000, 131–168.

¹² D. Radulović, *Međunarodno krivično pravo*, Podgorica, 1999, 103.

¹³ В. Ђ. Деган, Б. Павишић, В. Беширевић, *Међународно и транснационално кривично право*, Београд, 2011, 139 и 140.

¹⁴ В. Димитиријевић, О. Рачић, В. Ђерић, Т. Папић, В. Петровић, С. Обрадовић, 238 и 239.

¹⁵ V. Ђ. Degan B. Pavišić, *Međunarodno kazneno pravo*, Zagreb, 2005, 186–187.

тако крше основна (темељна) људска права и они су стога забрањени као репресалије у случају вршења исто таквих злочина друге супротстављене стране; в) међународни злочини у погледу кривичног гоњења и кажњавања њихових учинилаца не застаревају; г) опште међународно право намеће обавезу државама да не крше основне норме које забрањују њихово вршење као обавезу *erga omnes*; д) за њихово кажњавање су надлежни међународни „наднационални” кривични судови; и ђ) активност међународне заједнице овде није усмерена на обезбеђење репресивног супранационалног поља, већ на целовиту примену међународних ин-струмената, хармонизацију кривичних законодавстава и интензивну узајамну сарадњу држава.¹⁶

Наведене карактеристике међународних кривичних дела у ужем смислу указују да се овде ради о кривичним делима према међународном обичајном праву.¹⁷ То су таква кривична дела која су претходно дефинисана у неком међународном уговору и која су потом, захваљујући универзалним вредностима које штите, прихваћена, као таква, у пракси већине држава света. Стога се још, како је речено, називају „међународним кривична делима *stricto sensu* или *criminal iuris gentium*”. Њима се повређују највише вредности међународне заједнице (супстанцијални састојак),¹⁸ па су као таква дела предвиђена међународним правом као кривична дела (формални састојак). Наиме, међународно право, према општеприхваћеним правилима, намеће појединим државама у свету обавезу да учиниоце ових кривичних дела подвргну суђењу или предаји ради суђења.

¹⁶ В. Камбовски, „Примена супранационалних норми међународног казненог права”, Зборник радова *Релевантна питања међународног кривичног права*, Тара, 2003. 18–20.; М. Шкулић, „Појам међународног кривичног дела”, Зборник радова *Примена међународног кривичног права од стране међународних и националних судова*, Тара, 2006, 92–99.; G. Dahm, *Zur Problematik des Völkerstrafrechts*, Göttingen, 1956, 37–49.; М. Марковић, „Међународна кривична дела и развој међународног кривичног права”, *Југословенска ревија за међународно право*, Београд, број 1/1972, 1–6.

¹⁷ Д. Атанацковић, *Кривично право, Посебан део*, Београд, 1981, 60–62; М. Милојевић, „Неки правни проблеми међународног кривичног судства”, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд, број 1–2/1994, 156–161.

¹⁸ В. Pavišić, V. Grozdanić, P. Veić, *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, 2007, 410; М. Милојевић, „Обавеза кажњавања за међународна кривична дела”, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 227–229; М. С. Bassiouni, *Introduction to International Criminal Law*, New York, 2003, 119–121.

III. Објекат кривичног дела геноцида

У теорији кривичног права уопште, као објект кривичног дела сматра се друштвено или лично добро, вредност или интерес против кога је управљена радња извршења кривичног дела и коме се пружа кривичноправна заштита под претњом примене казни, односно других кривичних санкција; кривичноправна заштита се пружа од свих облика повређивања или угрожавања вршењем друштвено опасних и противправних делатности. С обзиром да геноцид представља међународно кривично дело у ужем смислу, као објект заштите јављају се: а) човечност и б) међународно право.¹⁹

У основи инкриминације геноцида, као и осталих међународних кривичних дела, налази се Де Мартенсова²⁰ идеја о позивању „на законе човечности и захтеве јавне свести у поштулашима рашној права, огиначавајући дејства на војну пошребу и избећавање неопшребних жршава, као и циљевима људских права – заштити људи, њиховој достојанства, несметаној развоја и задовољавања људских пошреба”.²¹ Тако се „човечност” схвата као скуп добара или вредности од општег цивилизацијског интереса за целу међународну заједницу, за цело човечанство. То даље значи да се на овај начин обезбеђује заштита основних људских добара као што су: живот, телесни интегритет и здравље човека, достојанство личности, основна људска права и слободе. С друге стране, међународно право у смислу објекта заштите обухвата систем међународних правила о људском, моралном, хуманом односу према интегритету човека и његовој егзистенцији, и то како човека као појединца, тако и човека као члана једне социјалне, друштвене групе, његова људска права и слободе, као и његово достојанство.

¹⁹ Мир и безбедност човечанства су увек били у средишту настојања да се међународном кривичном заштитом обезбеди поредак светске заједнице што је разумљиво када се зна да ратна разарања остављају за собом без изузетака најтрагичније и најдалекосежније последице (V. V. Pella, *La Protection de la paix par le droit interne*, Paris, 1933, 9–14).

²⁰ Фјодор Фјодорович Мартенс (1845–1909), професор права и члан руске делегације на Првој хашкој конференцији 1899.

²¹ Према Мартенсовој клаузули, која је први пут унета у Хашку конвенцију о законима и обичајима сувоземног рата 1899. године, утврђује се да у свим ситуацијама које нису регулисане уговорима „сшановништво и учесници раша остају под влашћу и заштитом начела међународној права каква произилазе из обичаја усшановљених међу просвећеним народима, из захтева човечности и захтева јавне свести. Одредба сличне садржине унета је касније у чл. 1 ст. 2 Првог допунског протокола уз Женевске конвенције 1977.

Али у правној теорији се могу наћи и схватања према којима објект заштите код ових кривичних дела представљају друштвени односи, али не они који постоје у одређеној држави, већ друштвени односи који постоје у широј међународној заједници, односно у свим, или бар највећем броју држава, у оквиру цивилизованог дела човечанства. Другим речима, основна је функција савременог кривичног права законито обезбеђење ефикасне, квалитетне, уредне и економичне заштите скупа универзалних, елементарних, основних људских права и слобода.²² На овакво схватање о објекту заштите код ових кривичних дела указује преамбула „Римског” Статута Међународног кривичног суда у којој стоји да се њиме на овај начин: *„штиће мир, сигурност и добробит света, будући да су сви људи повезани блиским везама и заједничким интересима и да су њихове културе сјојене заједничким наслеђем”*.²³

Као објекат напада кривичног дела геноцида јавља се национална, расна, верска или етничка група. Наиме, непосредним предузимањем радње извршења или њеним наређивањем у односу на објекат напада ствара се опасност од повреде или угрожавања, како човечности, тако и међународног права као заштићених општих вредности. Додуше, у правној теорији се за постојање, односно за правну квалификацију кривичног дела геноцида не тражи у објективном смислу уништење целе етничке, односно народне групе, већ само намера учиниоца да се таква група у потпуности или делимично уништи. Стога се захтева да прописане делатности у оквиру радње извршења овог дела морају бити усмерене против једног или више лица у својству припадника те скупине.²⁴ Но, још увек је остало нерешено питање да ли се оваквим тумачењем појма „скупине” или „групе” може обезбедити ефикасна заштита, између осталих, и политичких група које имају стабилитет и континуитет. При томе се намера учиниоца (такозвана „геноцидна” намера) може доказивати коришћењем различитих индиција као што су, на пример, оних које следе из општег контекста и склопа околности под којима је злочин учињен, те његове природе и мере.²⁵

²² М. Радојковић, „Међународна заједница и кривична одговорност у доба оружаных сукоба”, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Београд, број 2/1973, 166–169.

²³ В. Василијевић, „Враћање једном раскршћу међународног кривичног права”, *Југословенска ревија за међународно право*, Београд, број 3/1977, 267–295.

²⁴ G. Werle, *Principles of International Criminal Law*, Cambridge, 2005, 193.

²⁵ Пресуда Међународног кривичног трибунала за Руанду у предмету *ICTR-96-4Т* од 2. септембра 1998. године.

У сваком случају, општеприхваћено је да се као објекат напада кривичног дела геноцида јављају: а) национална група – група, скупина више људи која осећају да деле правну везу заједничког држављанства која је праћена реципрочним правима и обавезама, б) етничка група – сви чланови групе које веже заједнички језик и култура, в) расна група²⁶ – група више људи која је заснована на наследним физичким обележјима која се често идентификује са одређеном географском облашћу без обзира на језичке, културне, националне или верске факторе, или г) верска група – сви чланови групе који имају исто верско (религијско) убеђење, назив вере или начин вршења верских обреда.²⁷ На крају, треба ипак истаћи да се појмови националне, етничке, расне или верске групе широко постављају и тумаче, те да за сада не постоје њихове опште и међународно прихваћене прецизне дефиниције у смислу објекта напада овог кривичног дела. Сваки од тих појмова се зато мора процењивати у светлости конкретног политичког, социјалног и културног миљеа у одређено време, на одређеном подручју.

Кривично дело геноцид према конкретном објекту може, дакле, бити национални или етнички геноцид или етноцид ако је тај објект национална или етничка скупина. О расном геноциду ради се ако је радња усмерена на одређену расну групу или на више таквих група. Верски геноцид је усмерен на припаднике одређене верске групе или више таквих група. Скупина (група) се у смислу овог кривичног дела не одређује према објективном, статичком критеријуму, већ је за појмовно одређене групе и према схватањима суда одлучујуће како њене припаднике субјективно доживљава учинилац дела. У делу правне теорије²⁸ се основано истиче недостатак оваквих појмовних одређења геноцида према којима ово кривично дело не обухвата „културни” геноцид у смислу уништавања језика и културе одређене групе.

Коначно, предузимањем једне или више алтернативно прописаних делатности у смислу радње извршења кривичног дела геноцида, чиме

²⁶ О расној дискриминацији у међународном праву више: „Pojam rase u međunarodnopravnoj definiciji rasne diskriminacije”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1972, 123–143; A. Peleš, *Rasna diskriminacija i međunarodno pravo*, Svjetlost, Sarajevo, 1977, 56–83.

²⁷ A. Cassese, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, 2005, 116 и 117; Н. Вучковић Шаховић, „Заштита детета у оружаном сукобу – међународно право и пракса”, *Југословенска ревија за међународно право*, Београд, број 3/1994, 469–488; D. Matijević, „Ratni zločin protiv civilnog pučanstva na hrvatski način”, *Odvjetnik*, Zagreb, broj 11–12/2008, 31–37.

²⁸ V. Đ. Degan, B. Pavišić, 230; A. Cassese, 111–113.

се остварује последица као уништавање појединаца (као чланова одређене групе), ипак циљ учиниоца, односно циљ његових делатности се не састоји у томе да се такви појединци ликвидирају као одређене личности, већ управо „као припадници групе”.²⁹ То указује да је циљ извршења овог кривичног дела, дакле, одређен као „уништење групе у целости или делимично”, при чему је ликвидација појединаца само начин остваривања овог циља. Величина групе је без значаја за постојање кривичног дела. Битно је да група постоји као целина са специфичним карактеристикама и да се као таква жели уништити.³⁰ Циљ овако одређене инкриминације геноцида јесте да се осигура право на живот, тј. на постојање и развој свакој групи која има посебно национално, етничко, расно или верско својство, а при чему се не захтева просторно заједништво припадника групе.³¹ У предмету *Akajese*, Међународни кривични трибунал за Руанду је истакао да појам „група” обухвата стабилне групе које су створене на сталним основама и са сталним члановима предодређеним рођењем.

IV. Однос геноцида и других сличних кривичних дела

Садржину, карактеристике, те објективне, односно субјективне елементе бића кривичног дела геноцида, како у међународном, тако и у националном кривичном праву, одликује низ сличности у појамном смислу са неким другим противправним делатностима, те проузрокованим последицама које указују на опис неког другог кривичног дела (злочина против човечности или ратног злочина против цивилног становништва).³² Због оваквог појамног одређења геноцида, јавила се

²⁹ Z. Šeparović, „Zaštita žrtava rata u međunarodnom humanitarnom pravu”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, broj 2/1997, 359–379; A. Игњатовић, „Кривичноправна заштита цивилног становништва у рату”, *Правни животи*, Београд, број 9/1997, 191–208.

³⁰ A. Игњатовић, *Кривичноправна заштита животи, здравља и телесној интегритету цивилног становништва у рату*, Војно дело, Београд, број 1/1998, 92–106; Н. Јованчевић, „Право на живот и његова заштита у међународном кривичном праву”, *Правни животи*, Београд, број 9/2002, 3–20; Д. Атанацковић, „Кривична одговорност за геноцид и ратне злочине”, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, број 3/1992, 69–87.

³¹ Lj. Мижовић, „Pedeset godina od usvajanja ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Banja Luci*, Banja Luka, broj 23/1999, 247–255; A. Игњатовић, 1998, 92–106; Н. Јованчевић, 2002, 3–20.

³² Д. Атанацковић, 1992, 69–87; Н. Вучковић Шаховић, 1994, 469–488; D. Matijević, 2008, 31–37.

потреба у правној теорији да се ова инкриминација прецизно разграничи од других сличних (сродних) кривичних дела:³³ а) прогона, б) истребљења, в) етничког чишћења и г) злочина против човечности.³⁴

1. Однос између геноцида и прогона

Однос између геноцида и прогона³⁵ се огледа у постојању дискриминаторске намере код учиниоца дела у време предузимања радње извршења. Наиме, радње извршења код оба ова кажњива понашања се предузимају према припадницима друге националне, расне, верске или етничке групе. Две су главне разлике између ових дела; то су:³⁶ а) код прогона се ради о прогону на политичкој, расној или верској основи и б) код геноцида је крајња жртва (пасивни субјект) цела група – национална, расна, верска или етничка, док су код прогона жртве сами појединци као припадници појединих „прогоњених” група.

У позитивном кривичном праву држава у региону југоисточне Европе изузетно ретко се изричито одређује појам „прогона”. Тако Кривични закон Босне и Херцеговине³⁷ као прогон сматра „(умишљајно) намерно и шешко, међународном праву сујрошњо ускраћивање основних права збој припадности скућини (групи) људи или заједници”. С друге стране, Казенски законик Словеније³⁸ прогон дефинише као „намерно или шешко кршење шемељних (основних) права кршењем међународној

³³ М. Marković, 1965, 39–44, Z. Hasić, *Zaštićena lica u ratnom sukobu sa posebnim osvrtnom na njihovu zaštitu u Bosni i Hercegovini u periodu 1992–1995*, doktorska disertacija, neobjavljena, Pravni fakultet u Sarajevu, 1998, 56–83; Ћ. Sadiković, „Globalni značaj masivnih kršenja ljudskih prava tokom rata protiv Bosne i Hercegovine (1992–1995)”, *Zbornik radova Država Bosna i Hercegovina i ljudska prava*, Sarajevo, 1999, 9–22.

³⁴ Lj. Mijović, „Pedeset godina od usvajanja ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Banja Luci*, Banja Luka, broj 23/1999, 247–255.

³⁵ Z. Šeparović, „Zaštita žrtava rata u međunarodnom humanitarnom pravu”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 2007, 77–98.

³⁶ А. Игњатовић, 1998. 92–106; Н. Јованчевић, 2002, 3–20; Д. Атанацковић, 1992, 69–87.

³⁷ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 32/2007, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023.

³⁸ Kazenski zakon, *Uradni list Republike Slovenije*, br. 55/2008, 66/2008, 39/2009, 91/2011, 50/2012, 54/2015, 6/2016, 38/2016, 27/2017, 23/2020, 91/2020, 95/2021, 186/2021, 105/2022, 16/2023 i 107/2024.

права збої преїпознаїливих обиљезја скуїине или заједнице, односно из полиїичких, расних, националних, културних, верских или родних разлоа или друїих разлоа коїи су према међународном ойшїейризнаїом закону недоїушїени". Казнени закон Хрватске³⁹ под прогоном сматра „поїон неке одредиве скуїине или заједнице људи на полиїичкој, расној, националној, еїничкој, културној, верској, полној или друїој основи која се уойшїе према међународном праву смаїра недоїушїивом зайо шїо поједино лице поїида одређеној скуїини или заједници".

Са „прогоном” је сличан појам „погром”. Погром – поїром (разарање, пустошење – руски) означава широке нереде, односно масовну примену насиља које је усмерено према припадницима одређене групе (етничке, расне, верске, сексуалне), најчешће мањинске заједнице у неком друштву.⁴⁰ Оно се најчешће испољава кроз физичке нападе (премлаћивања, силовања, сакаћења, убиства) на њихове припаднике или уништавање њихове имовине. За погроме је карактеристична њихова – стварна или фингирана – спонтаност, односно изостанак реакције државних органа која се масовном насиљу не може или не жели супротставити. Као широко распрострањена појава погром је настао у царској Русији при прогону јеврејског становништва осамдесетих година деветнаестог века (после убиства цара Александра II).

Као облик испољавања масовног, широко примењиваног насиља према цивилном становништву у смислу његовог физичког уништавања на различите начине, различитим средствима, за време рата или мира, које је последњих деценија присутно на многим меридијанима широм света⁴¹ – погром још увек није препознат као самостално кривично дело, како у међународном, тако и у националном кривичном праву. Стога се овакве противправне делатности појединаца или група, па и читавих држава, данас још увек правно квалификују као саставни део,

³⁹ Kazneni zakon, *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021, 114/2022, 114/2023 i 36/2024.

⁴⁰ M. Prince, M. A. Prince, *UN genocido impuni: L' Armenocide*, Beirut, 1967, 78–92; I. Zvonarek, „Kršenje međunarodnog ratnog i humanitarnog prava od strane agresora tijekom domovinskog rata”, *Pravni vjesnik*, Osijek, broj 3–4/1997, 151–169; S. Fabijanić Gagro, „Nemeđunarodni oružani sukobi u praksi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka, broj 2/2007, 1113–1138; N. Cigar, S. Meštrović, *Genocide in Bosnia: the politice of ethnic cleaning*, Texas, 1995, 43–76.

⁴¹ Ћ. Sadiković, 9–22; Lj. Mijović, 247–255; A. Игњатовић, 1998, 92–106; Н. Јованчевић, 2002, 3–20.

елеменат бића неких других, у првом реду, међународних инкриминација. Најчешће се делатности којима се остварује погром укључују као појавни облик испољавања злочина против човечности. Ово се међународно кривично дело у више/мање истоветном опису, како у универзалним међународним документима, тако и у националном кривичном законодавству, састоји у потпуном или делимичном уништењу, прогону или поробљавању цивилног становништва у оквиру широког или систематског напада.

2. Однос између геноцида и истребљења

Сличност између геноцида и истребљења се јавља у чињеници да се у оба случаја ради о кривичним делима која су управљена на извршење масовних убистава. У позитивном кривичном праву, ретка су кривична законодавства (Босна и Херцеговина) која као „истребљење одређује намерно (умишљајно) наметање таквих животних услова, а посебно ускраћивање приступа храни и лековима, који могу имати за последицу уништење дела становништва”.

Разлике између ова два кажњива дела су следеће:⁴² а) радња извршења геноцида се предузима са намером уништења, потпуног или делимичног, групе као такве, док код истребљења овакве намере (која квалификује умишљај учиниоца као *dolus poloratus*) не постоји, б) код геноцида циљана група има заједничке националне, расне, верске или етничке карактеристике, док су код истребљења жртве дефинисане политичким опредељењем, физичким особинама или самом чињеницом да су се нашле на одређеном географском простору, в) код истребљења радња извршења се предузима у оквиру широког, распрострањеног или систематског напада, што је обухваћено свешћу (умишљајем) учиниоца, док кривично дело геноцида не захтева постојање таквог напада и г) код истребљења жртве су само цивили (неборачко становништво), док се геноцид може предузети и према нецивилном становништву (заточеним борцима који имају статус ратног заробљеника признат женевским конвенцијама).

3. Однос геноцида и етничког чишћења

Иако Резолуција Генералне скупштине ОУН о ситуацији у Босни и Херцеговини из 1992. године изједначава појам геноцида са појмом

⁴² А. Игњатовић, „Кривичноправна заштита цивилног становништва у рату”, *Правни живот*, Београд, број 1997, 191–208; А. Игњатовић, 1998, 92–106; Н. Јованчевић, 3–20; Д. Атанацковић, 1992, 69–87.

етничког чишћења, ипак између њих постоји садржинска квалитативна разлика. Под етничким чишћењем се подразумева вршење таквих аката којима се одређена група становника због своје етничке или верске припадности присиљава да напусти одређену територију како би се створила етнички хомогена територијална целина. Пракса етничког чишћења је, поред присилног исељавања и депортације, укључивала и убиства, мучења, уништавање имовине, застрашивање цивилног становништва као и многа друга међународна кривична дела.⁴³

Етничко чишћење⁴⁴ (или само „чишћење”) представља еуфемистички израз који служи за описивање различитих насилних акција које се предузимају са јасно одређеним циљем – да се уклоне припадници одређене етничке заједнице, најчешће етничке мањине, у циљу постизања етничке хомогености на одређеној територији. Ове насилне акције се предузимају употребом силе (физичке, механичке или друге снаге) или претњом (стављањем у изглед, најавом наношења каквог зла или примене силе), те укључују разне облике примене насиља према другим лицима које обухвата убиства, силовања, наношење телесних повреда или нарушавања здравља, мучење, застрашивање до насилног протеривања. Овај је појам ушао у ширу употребу у правној, политиколошкој или безбедносној теорији током деведесетих година у време ратних дешавања после распада СФР Југославије. Но, у теорији се основано истиче да су појаве етничког чишћења широко примењиване знатно раније, у ситуацијама као што су: а) „чишћење граница” – *очистка границ* (руски) за акције протеривања, пресељења пољских грађана из граничних области Совјетског Савеза тридесетих година прошлог века, или б) „чишћење Јевреја” – *judenrein* (немачки) за акције нацистичког режима у Немачкој тридесетих година прошлог века.

За време ратних сукоба у Босни и Херцеговини, изасланик за људска права ОУН Тадеуш Мазовјецки је 1992. године у свом извештају јасно истакао да „*етничка чишћења у Босни нису била последица, него циљ рата*”. Он је јасно разликовао два начина вођења рата; то су: а) дискриминације и злочини, које су чиниле све зарађене стране и б) етничко чишћење, које су пре свега спроводили Срби, те да је оно било „*систематско и очигледно добро планирано*”. С друге стране, тужилаштво Хашког трибунала је у судском процесу хрватским генералима Анти Готовини и другима истицало:

⁴³ В. Димитријевић, В. Хаџи Видановић, И. Јовановић, Ж. Марковић, *Хашке неодоумице*, Београд, 2009, 99–100.

⁴⁴ N. Cigar, S. Meštrović, 43–76; F. Chalk, K. Jonassohn, *The history and sociology of genocide: analyses and case studies*, New Haven, London, 1990, 57–82.

„да је удружени злочиначки подухват хрватског војног, полицијског и политичког руководства за време војно-полицијске акције ‘Олуја’ августа 1995. године довео до великог броја злочина над цивилним становништвом, у оквиру удруженог злочиначког подухвата који је имао за циљ трајно уклањање српског становништва с подручја Крајине, силом или претњом употребе силе, што је представљало и укључивало депортацију, присилно премештање и прогон путем увођења рестриктивних и дискриминацијских мера, противправних напада на цивиле и цивилне објекте, депортацију и присилно премештање”.

Ипак, насилно расељавање становништва са одређене територије као облик испољавања етничког чишћења не представља само по себи геноцидну радњу, али оно у садејству са убиством великог броја припадника одређене групе може довести до етничког чишћења циљане групе људи. Тада протеривање у смислу „чишћења” може бити доказ постојања „намере да се уништи цела група”. Иначе, најчешће се етничко чишћење може правно квалификовати као: а) злочин против човечности (прогон, убиство, депортација) или б) ратни злочин против цивилног становништва (уништење имовине, убиства, телесне повреде, застрашивање цивилног становништва, пресељење целокупног становништва на окупирану територију).

Са појмом „етничко чишћење” се изједначава појам „холокауст”. Холокауст представља историјски период током којег су милиони Јевреја (које су у време нацистичког режима тридесетих година прошлог века обележавали по Давидовој звезди) и других људи убијени због њихове националне, верске и расне припадности или политичког убеђења. Овај појам, заправо, обухвата историјски период у нацистичкој Немачкој у време од 1939–1945. године, када су милиони људи убијени само зато што су били припадници јеврејског народа, али и Роми, инвалидна лица, политички противници. У правној теорији се холокауст наводи као типичан пример извршења геноцида.

4. Однос између геноцида и злочина против човечности

И коначно, злочин геноцид и злочин против човечности⁴⁵ (који се у правној теорији често изједначају, па чак и у одређеним међународним правним актима као што је Статут Међународног војног суда у Нирнбергу) имају низ сличности као што су: а) оба кривична дела представљају кривична дела која су управљена, усмерена (која, дакле, имају за циљ)

⁴⁵ З. Пајић, „Злочин против човечности”, *Југословенска ревија за међународно право*, Београд, број 2–3/1986, 304–316.

извршење масовних убиства других лица, б) оба кривична дела обухватају тешка кршења међународног хуманитарног права којима се наноси повреда човечности, и в) оба кривична дела не представљају изоловане случајеве, већ су обично део неке шире целине, те да се њихове радње извршења предузимају у оквиру ширег или систематског напада као део одређене „политике” према другим лицима.⁴⁶

Но, између ових међународних кривичних дела могу се уочити и јасне разлике које диференцирају ове кривичноправне ситуације. Те разлике се састоје у следећем: а) код кривичног дела геноцида учинилац радњу извршења предузима при постојању посебног облика свесне и вољне управљености – у случају постојања тзв. „геноцидне намере” које нема код злочина против човечности, б) код геноцида је жртва (пасивни субјекат) – циљана популација у облику групе, скупине више лица која мора да има заједничке „личне, персоналне” карактеристике групе, док су код злочина против човечности жртве дефинисане политичким опредељењем, физичким особинама или самом чињеницом да су се нашле на одређеном простору у одређено време, в) злочин против човечности је ширег опсега јер се врши у оквиру распрострањеног и систематског напада где је учинилац дела у време предузимања радње извршења свестан тога напада, односно његове размере (обима) или трајања, што се ипак не тражи и као битан конститутивни елеменат кривичног дела геноцида, и г) злочин против човечности се може извршити ширим спектром различитих делатности у оквиру радње извршења које нису све укључене у појам геноцида.

V. Геноцид у правном систему Србије

Кривични законик Републике Србије у групи кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (глава тридесет четврта) предвиђа скуп међународних кривичних дела у ужем смислу, међу којима на првом месту кривично дело геноцид. На овом су месту прописана следећа међународна кривична дела: а) геноцид (члан 370), б) злочин против човечности (члан 371), в) организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина (члан 375), и г) неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (члан 384).

⁴⁶ C. Van de Wyngaert, *International criminal law*, Kluwer, Hague, London, Boston, 2001, 12–34; B. Lukšić, „Genocide and command responsibility”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu*, Split, broj 4/2001, 283–291; C.M. Bassiouni, 2000, 131–168.

Ради се наиме, о међународним кривичним делима у ужем смислу⁴⁷ (која се у правној теорији још називају „права“, „чиста“ или „апсолутна“ међународна кривична дела. То су кривична дела по „нирнбершком“ или „токијском“ праву. Основ њихове инкриминације се налази у међународним правним документима који чине тзв. хашко и женевско право. Ова дела спадају у универзалну надлежност међународног кривичног правосуђа (као што су стални или привремени, *ad hoc*, војни, цивилни или мешовити судови). За „права“ или „чиста“ међународна кривична дела данас су општеприхваћена два правила изузетне важности за утврђивање кривичне одговорности или кажњивости њихових учинилаца која нису својствена осталим кривичним делима; то су: а) примена универзалног принципа просторног важења кривичног закона и б) непримењивање застарелости кривичног гоњења, односно извршења изречене казне њиховим учиниоцима.

Кривично гоњење и кажњавање учинилаца међународних кривичних дела у ужем смислу остварује се на основу универзалног принципа просторног важења кривичног закона (или принципа апсолутне екстериторијалности). Наиме, према овим решењима кривично законодавство Србије се примењује и на странца који према страном држави или према странцу изврши било где у иностранству кривично дело за које се по том законодавству може изрећи казна затвора у трајању од пет година или тежа казна, под условом ако се затекне на територији Србије или буде изручен (екстрадиран) њеним правосудним органима у складу са прописима о међународној кривичноправној помоћи, а не буде изручен страном држави.

Оваквом лицу суд ипак не може да изрекне тежу (строжију) казну од оне казне која је управо прописана кривичним законом/закоником државе у којој је такво конкретно кривично дело извршено. Ако се пак ради о кривичном делу које је у време када је извршено сматрано „кривичним делом према општим правним начелима признатим у међународном праву“, тада се кривично гоњење оваквог учиниоца предузима само по одобрењу републичког јавног тужиоца (Врховног јавног

⁴⁷ Више: B. Petrović, V. Perić, M. Bisić, *Međunarodno krivično sudovanje*, Sarajevo, 2011; B. Pavišić, T. Bubalo, *Međunarodno kazneno pravo*, Rijeka, 2013; З. Павловић, М. Вучић, *Међународно кривично право*, Нови Сад, 2017; Б. Бановић, С. Бејатовић, В. Турањанин, *Међународно кривично право*, Крагујевац, 2020; М. Бабић, *Međunarodno krivično pravo*, Banja Luka, 2021; I. Zovko, *Međunarodno kazneno pravo*, Mostar, 2022; М. Шкулић, *Међународно кривично право*, Београд, 2022; М. Simović, М. Blagojević, V. Simović, *Međunarodno krivično pravo*, Istočno Sarajevo, 2023; А. Јовановић, *Међународно кривично право*, Београд, 2024.

тужиоца) без обзира на закон државе у којој је такво кривично дело извршено.

С друге стране, међународна кривична дела у ужем смислу не могу да застаре после протекла законом прописаног времена од извршења кривичног дела (застарелост кривичног гоњења), односно од правноснажности изречене пресуде о кривичној санкцији (застарелост извршења изречене казне, односно мере безбедности). С обзиром да застарелост представља један од општих основа гашења права државе на примену кривичне санкције, уз амнестију или помиловање (права државе на кажњавање – *ius puniendi*), овде се ради о значајном изузетку од овог правила. Овакво је решење у домаћи кривичноправни систем унето на основу преузетих обавеза после потписивања и ратификовања Конвенције ОУН о незастаревању ратних злочина и злочина против човечности⁴⁸ и Европске конвенције о незастаревању кривичних дела против човечности и ратних злочина.⁴⁹

Наиме, према члану 108 Кривичног законика кривично гоњење и извршење изречене казне не застаревају за „права” међународна кривична дела, међу којима се налазе: а) геноцид, б) злочин против човечности, в) ратни злочин против цивилног становништва, г) ратни злочин против рањеника и болесника, д) ратни злочин против ратних заробљеника, ђ) организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина и е) за друга кривична дела за која по ратификованим међународним уговорима застарелост не може да наступи.

Кривична дела из ове групе Кривичног законика Србије, заправо, представљају различите противправне, умишљајно предузете делатности којима се крше бројни међународни уговори, споразуми, гаранције и конвенције у оквиру хашног или женевског хуманитарног права (права оружаних сукоба или међународног ратног права). На тај начин се проузрокују тешке и несагледиве последице којима се нарушава или угрожава мир међу народима, као и безбедност човечанства или се пак тако крше ратна правила („закони или обичаји рата”) о поступању сукобљених страна у рату, оружаном сукобу или при агресији или окупације целе или дела туђе територије.

Објекат заштите међународних кривичних дела је широко одређен на најопштији начин; то може бити: а) човечност – овде се ради о ос-

⁴⁸ Конвенција ОУН о незастаревању ратних злочина и злочина против човечности, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 50/1970.

⁴⁹ Европска конвенција о незастаревању кривичних дела против човечности и ратних злочина, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 13/2010.

новним, фундаменталним, универзалним људским правима као што су право на живот, телесни или психички интегритет, здравље, част, углед, достојанство, основна људска права и слободе и б) друга добра која су заштићена правилима међународног права – скупом правила која су садржана у међународним правним документима (универзалног и регионалног карактера). Ради се, наиме, о правилима која пружају заштиту вредностима које су од општег значаја, како у доба мира, тако, још више у доба рата, оружаног сукоба или окупације.

Радња извршења ових кривичних дела се јавља у два основна појавна облика испољавања; то су: а) издавање наређења да се изврши кривично дело и б) непосредно предузимање законом предвиђене радње извршења конкретног кривичног дела. У првом случају дело је свршено самим моментом издавања наређења од стране претпостављеног политичког или војног руководиоца да се изврши кривично дело забрањено међународним правом. Дело постоји чим је такво наређење издато без обзира да ли је потчињени или друго лице поступило по таквом наређењу или га је одбило. За постојање међународних кривичних дела је потребно да се било која алтернативно прописана делатност у склопу радње извршења предузима на законом прописани начин – „кршењем правила међународног права”, дакле, противправно, противзаконито, неовлашћено. То даље значи да свест о противправности свога поступања мора бити обухваћена умишљајем учиниоца у време предузимања радње извршења дела. Овде свако поступање противно правилима међународног ратног или хуманитарног (хашког или женевског) права представља законом прописани начин извршења ових кривичних дела.

Највећи број ових кривичних дела се може извршити у одређено време – за време рата, оружаног сукоба или окупације, што указује да се време предузимања радње извршења јавља као битан, конститутиван елеменат бића дела, који такође мора бити обухваћен умишљајем учиниоца. По правилу, ова се кривична дела врше организовано и са циљем спровођења одређене политике владајуће групе или партије. С друге стране, у погледу кривице учиниоца, ова дела се врше само са умишљајем, који код дела геноцида добија карактер директног умишљаја. Наиме, овај облик кривице учиниоца дела геноцида квалификује законом прописана намера – геноцидна намера – намера учиниоца да предузимањем било које од више законом прописаних делатности у потпуности или делимично уништи (истреби) одређену националну, расну, верску или етничку групу. Овако конституисана намера мора да постоји на страни учиниоца (обухваћена његовом свешћу и вољом)

управо у време предузимања радње извршења, али она не мора да буде реализована, остварена у сваком конкретном случају.

На крају, али ништа мање важно за процесуирање учинилаца међународних кривичних дела у ужем смислу, у Републици Србији се примењује посебан Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине, којим су образовани посебни, специјализовани органи кривичног правосуђа (полиције, јавног тужилаштва, суда, завода за извршење кривичних санкција).

VI. Закључак

На темељу више међународних стандарда универзалног карактера донетих после Другог светског рата, сва савремена кривична законодавства на више/мање сличан начин, са идентичном садржином, али најтежом казном прописују кривично дело геноцид. То је „злочин над злочинима” познат у правној теорији као „народоубиство” за које се изузетно примењују два општа принципа кривичне одговорности: а) незастаревање кривичног гоњења или кажњавања и б) универзални принцип (принцип апсолутне екстериторијалности) кривичног закона.

У Кривичном законнику Србије (члан 370) геноцид као кривично дело се састоји у наређивању (као облику подстрекавања) или непосредном вршењу таксативно прописаних делатности које су предузете са посебном, специфичном (геноцидном) намером – намером да се потпуно или делимично уништи нека национална, етничка, расна или верска група. Као радња извршења овог кривичног дела јавља се више алтернативно прописаних делатности као што су: а) вршење убиства или тешких повреда тела или тешког нарушавања физичког или душевног здравља чланова групе, б) стављање чланова групе у такве животне услове који доводе до њеног потпуног или делимичног истребљења, в) примена мера којима се спречава рађање између припадника групе или г) вршење принудног пресељавања деце у другу групу. Циљ је свих наведених делатности, за које је прописана казна затвора најмање пет година или казна доживотног затвора, да се у потпуности или делимично истреби одређена, тачно дефинисана група, на одређеном простору у одређено време.

Aleksić Srđan, PhD

attorney at law in Niš

ON THE LEGAL QUALIFICATION OF THE CRIME OF GENOCIDE

Summary:

Genocide (the destruction of a people) occupies a central place among the gravest criminal offenses in both international and national criminal law. It is a criminal offense recognized across all modern national legal systems, based on international standards and formulated with nearly identical legal content, and it is punishable by the most severe sanctions – life imprisonment or long-term imprisonment. Referred to in legal theory as the „crime of crimes,” genocide is characterized by two fundamental legal principles: (a) the non-applicability of statutes of limitations for its prosecution or punishment, and (b) the principle of universal jurisdiction regarding the territorial applicability of criminal law. This paper examines specific issues related to the criminalization of genocide within the context of Serbian criminal law.

Keywords: criminal offense, international standards, genocide, intent, punishment

Датум пријема рада: 7. новембар 2025.

Датум одобрења рада: 13. новембар 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНИ РАД

УДК 343.541(4)

Владимир Маринков

адвокат у Београду*

Александар Костић

адвокат у Београду**

ОБЉУБА БЕЗ ПРИСТАНКА – НОВО КРИВИЧНО ДЕЛО У СРПСКОМ ПРАВУ

Сажетак:

Рад разматра увођење „обљубе без пристанка” као самосталног кривичног дела, његов однос према кривичним делима силовање и обљуба над немоћним лицем, као и усклађеност са чланом 36 Истанбулске конвенције. Поред системског и доказног оквира, анализирају се упоредно-правни модели (Немачка, Шведска, Данска, Холандија, Шпанија и Уједињено Краљевство) и образлажу разлози зашто измена побољшава заштиту жена и других жртава. На крају се упоређују две политичке опције – проширење постојећег дела силовања и увођење новог дела – уз пример минималних формулација.

Кључне речи: обљуба без пристанка, силовање, немоћно лице, Истанбулска конвенција, насиље над женама

I. Увод

Када кривично право штити полну слободу, оно у суштини штити капацитет за избор. Нацрт измена Кривичног законика¹ управо то ставља у први план: поред пооштравања казни за силовање, уводи посебно дело „обљуба без пристанка” да би санкционисао понашања у

* Електронска адреса аутора: vladimir@guberina-marinkov.rs

** Електронска адреса аутора: adv.a.kostic@gmail.com

¹ Кривични законик – КЗ, *Службени гласник Србије*, бр. 85/2005 ... и 94/2024.

којима нема класичне принуде или претње, али недостаје слободан и добровољан пристанак. Тај помак није изолован, он следи европски тренд који дефинише сексуални интегритет полазећи од пристанка, а не од силе.

У средишту сваког савременог кривичноправног промишљања о полним делима налази се појам слободе избора: питање није само да ли је употребљена сила или изречена претња, већ да ли је уопште постојао слободан, информисан и одржив пристанак. Управо ту промену фокуса артикулише Нацрт измена и допуна Кривичног законика у делу заштите полне слободе: поред пооштравања казни за класично силовање (члан 178 КЗ), уводи се посебно кривично дело „обљуба без пристанка” (члан 178а) како би правни систем препознао и санкционисао ситуације у којима нема физичке принуде, али недостаје оно што је суштинско – слободан и добровољан пристанак другог лица. Тај помак следи обавезе из члана 36 Истанбулске конвенције,² којим се од држава захтева да инкриминишу сексуалне радње засноване на одсуству добровољног пристанка, при чему се пристанак процењује „у контексту околности” и не може се подразумевати из пасивности жртве.

Корисно је разјаснити зашто је уопште потребна допуна репертоара кривичних дела, ако већ постоји инкриминација силовања и „обљубе над немоћним лицем” (члан 179 КЗ). Историјски, силовање је било везано за идеју принуде: насиље и претња били су парадигма противзаконитости. Међутим, пракса је показала да се велики број ситуација у којима је угрожена полна слобода одвија без видљивог насиља – у блиским односима, у асиметријама моћи, у сенци страха или шока, у контексту условљеног пристанка (на пример, под условом употребе кондома) који бива прекршен. Управо у таквим „сивим зонама” досадашњи нормативни оквир је био недовољно прецизан. Нови члан 178а допуњује систем, постављајући пристанак као самосталан нормативни темељ кажњивости, а да при том силовање задржава своју улогу најтежег, насилног облика повреде полне слободе.

Контекстуализација измене закона у европским токовима потврђује њену рационалност. Немачка је 2016. године напустила класични модел силе и поставила заштиту „препознатљиве воље” оштећеног (формулу „*Nein heißt Nein*”), чиме је кривична одговорност везана за игнорисање

² Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2013 (*Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*).

јасног одбијања или околности у којима је одсуство сагласности уочљиво. Шведска је 2018. године начинила додатни корак уводећи и нехатну варијанту у погледу пристанка, поручујући да учинилац не сме да се ослони на претпоставке, већ има обавезу провере постојања сагласности. Данска је 2021. године нормирањем „силовања = однос без пристанка” јасно усмерила праксу ка процени избора, а не отпора. Холандија је 2024. године модернизовала читаву област укључујући и „онлајн” облике и дигиталне трагове као кључан извор доказа. У Енглеској и Велсу дефиниција пристанка („слобода и капацитет избора”) допуњена је тужилачким смерницама о условљеном и повученом пристанку и о „*stealthing*”-у, које су практичан превод вредносне поруке на оперативни језик поступка. Ова упоредно-правна панорама показује да српска промена не импровизује, већ гради на провереним моделима.

Посебна предност новог решења је у систематизацији правне заштите кроз јасан континуум: – силовање као присилни напад на сексуални интегритет; – обљуба без пристанка као повреда аутономије избора; и – обљуба над немоћним лицем као заштита ситуација у којима уопште нема реалне могућности за изражавање воље. Та расподела тежишта није само догматска удобност – она има доказне и процесне последице. У предметима по члану 178а тежиште истраге логично прелази на комуникацију пре, током и након догађаја, на процену контекста, услова пристанка и његовог евентуалног повлачења, на дигиталне трагове и на вештачења која објашњавају разне реакције (на пример, „замрзавање”) – све оне елементе које је и Истанбулска конвенција препознала као релевантне за разумевање стварних динамика сексуалних ситуација.

Увод у овакву измену, међутим, не може да заобиђе јавну расправу која се води око „симболике” појма силовања. Критике да се увођењем новог дела „релативизује” силовање почивају на страху да ће се најтежи облик повреде „разводњити” ширим пољем кажњивости. Нацрт на то одговара двојако: поштравањем казнене политике за силовање, које остаје категорија насилног чина, и увођењем високих распона казни за члан 178а, који показују да право не занемарује тежину повреде аутономије кад је избор игнорисан. Другим речима, нови члан не замењује силовање – он му стоји уз раме, штитећи простор слободе који ни сила ни немоћ не исцрпљују.

Ово истраживање ће, прво, разјаснити нормативно позиционирање новог дела у односу на постојеће норме и стандарде Истанбулске конвенције; друго, упоредно-правно ће приказати modele који су инспирисали измену закона и њихове доказне импликације; треће, на

практичним примерима показате које ситуације улазе у домен члана 178а и зашто је то значајно за реалну заштиту жена; и четврто, разматраће политички избор између проширења дефиниције силовања и увођења посебног дела, уз предлог минималних формулација које би законски текст учиниле и јасним и применљивим. На тај начин, „обљуба без пристанка” престаје да буде пука нова етикета у Кривичном закону и постаје кључна карика у систему који полну слободу схвата као право на „сам одлучујем.”

II. Нормативни оквир и системска логика

Српско кривично право се сада обликује кроз три суседне норме. Силовање остаје дело чије су обележје принуда или претња, с пооштреним минимумима и јасним сигналом да су насилни облици примарни фокус репресије. Нови члан 178а попуњава празнину у случајевима када се сексуални однос или са њим изједначен чин одигра без пристанка, иако нема насиља у уобичајеном смислу. Обљуба над немоћним лицем, пак, штити ситуације у којима оштећени нема практичну могућност да изрази вољу. Овим редом, законодавац формира континуум: – принуда – одсуство пристанка – немоћ.

Полна слобода као уставно добро штити се у нашем систему кроз три, сада јасно профилисане, инкриминације у КЗ: силовање (члан 178), обљуба без пристанка (нови члан 178а) и обљуба над немоћним лицем (члан 179). Та „тријада” не представља пуко умножавање истих радњи, већ распоред тежишта који прати реалне модалитете угрожавања аутономије: насилни напад, игнорисање пристанка, и ситуације у којима воља уопште не може да се формира или испољи. У томе је системска вредност измене, она не само да кажњава, него и објашњава зашто је нешто кажњиво, што је предуслов правне предвидљивости.

У делу силовања, насилна принуда или озбиљна претња остају централна обележја противправности: право овде штити телесни интегритет од непосредне агресије и за то предвиђа највише казнене распоне. Нови члан 178а скреће пажњу са принуде на слободу избора: инкриминише се обљуба или са њом изједначен сексуални чин без слободног и добровољног пристанка другог лица, чак и када нема насиља у ужем смислу. Члан 179, пак, остаје за случајеве у којима лице услед узраста, здравственог стања, омамљености или других околности није у стању да формира или испољи пристанак: правно гледано, ту пристанак није ни могућ, па је противправност појачана самом немогућношћу слободне одлуке.

Овако постављен континуум значи и следеће: чим постоји употреба силе/претње, квалификација природно „клизи” ка члану 178, ако нема силе, али је јасно да нема пристанка, логика води ка члану 178а, а ако оштећени није у стању да пристане, онда је у фокусу члан 179. Граница се у пракси утврђује пажљивом проценом чињеница. Управо зато је било важно да се норме разлуче, како би свака имала „свој” доказни фокус и казнену политику.

Наш систем традиционално користи појам обљубе (вагинални однос), али већ деценијама уочава да заштита полне слободе не може бити везана само за једну врсту пенетрације. Зато Закон говори и о са обљубом изједначеним сексуалним чиновима: пенетрација другим деловима тела или предметом, анални или орални однос, као и радње које на истовестан начин захватају телесни интегритет и сексуалну аутономију. Тиме се отклањају некадашње празнине, вредносно је небитно којом тачно радњом се игнорише туђи избор, битно је да се игнорише.

У контексту пристанка, диспозиција члана 178а мора да „видљиво” садржи три правила која већ произилазе из стандарда Истанбулске конвенције: (а) пасивност није пристанак, (б) пристанак може бити условљен (најчешће употребом кондома) и може се повући, (в) процена се врши у контексту, укупност комуникације, односа снага, трајања и динамике догађаја. Практична последица је јасна: нешто што је у порукама изричито условљено (на пример, пристаје се „само уз кондом”) престаје да буде пристанак ако се услов прекрши („*stealth*”); нешто што је у тренутку изричито повучено („стани”) постаје правно релевантан тренутак ускраћивања пристанка иако је радња већ отпочела.

Основни, полазни модел код нас је умишљај. Учинилац зна да пристанка нема, па ипак изврши радњу. То не значи да је свака погрешна процена аутоматски инкриминишућа: ако чињенична заблуда о пристанку буде разумна и савладива, она може искључити кривицу. Упоредно право показује различита решења: Шведска, на пример, познаје и нехат у погледу пристанка; многе друге државе (Немачка, Данска, Велика Британија) остају на умишљају, али кроз водиче и праксу фокусирају се на меру опреза (шта је било „разумно уверење” да друга страна пристаје). Наш избор да нови члан 178а поставимо као умишљајни деликт је рационалан корак, он чува тежиште одговорности на јасној небризи за туђе „не”, а простор за посебан блажи деликт немарног кршења услова пристанка остаје за неку будућу анализу.

Измене и допуне имају смисла само ако казнени распони пропорционално прате вредносну тежину понашања. Пооштравање минимума за силовање чита се као јасна порука према насилним облицима. За

нови члан 178а, основни распон (на пример, 3–12 година) мора да буде довољно висок да покаже озбиљност игнорисања аутономије, али и да омогући градацију кроз квалификацију (на пример, 5–15 година за посебно опасне начине или жртве са посебном заштитом; у случају тешке последице или смрти – најмање 8 година или чак доживотно). Тако се избегава и „разводњавање” силовања и потцењивање радњи извршења код обљубе без пристанка. Пропорционалност је, овде, системска логика, не само казнена техника.

Граница између силовања и обљубе без пристанка поставља се доказивањем. Кад год докази упућују на силу, претњу или принуду као средство савладавања отпора, то је силовање. Чак и ако је радња започела уз пристанак који је касније повучен, а учинилац даљи отпор савлада силом, претњом или принудом, квалификација иде ка члану 178. Насупрот томе, ако силе нема, а доказна расправа се врти око тога да ли је постојао слободан избор, да ли је постојало повлачење/услов, да ли је постојало „замрзавање”, тада је тежиште на члану 178а.

Чим се утврди да оштећени није био способан да да пристанак (без свести, дубоко омамљен, малолетан испод границе, тешка развојна сметња...), језгро је у члану 179, ту се не поставља питање „да ли је одбио”, већ да ли је могао уопште да одлучује. Уколико је лице у пограничној зони (на пример, пијано, али функционално комуникативно), процена остаје у 178а, с акцентом на контекст и јасноћу (не) сагласности.

Нови члан 178а не стоји у вакууму: честа ће бити конкуренција са делима попут недозвољеног снимања или неовлашћеног објављивања интимних садржаја, уцене, прогањања, па и насиља у породици. Зато ће пракса морати да развија критеријуме идеалног стицаја и апсорпције: кад додатна радња представља посебно независно заштитно добро (на пример, објављивање снимка), потребно је одвојено правно вредновање; када је, пак, неко средство искључиво у функцији извршења (на пример, краткотрајно спречавање кретања без повреда), биће апсорбовано.

Иако припадају „процесу”, ове последице су у самом нормативном језгру: дело по члану 178а ће се доказивати пре свега кроз комуникацију (вербалну и невербалну), дигиталне трагове, „понашање после” и стручна вештачења (на пример, реакција „freeze”). Зато су законски појмови (пристанак, условљен/повучен пристанак, контекст) не само догматска филологија, већ и упутство полицији, тужилаштву и судовима шта да траже и како да тумаче. У том смислу, нови члан није само инкриминација – он је и „топографска карта” доказивања.

Када су поља противправности јасно раздвојена – принуда/претња, одсуство пристанка, немоћ и када је појам пристанка експлицитан у складу са међународним стандардом, добија се двоструки ефекат. С једне стране, жртве добијају видљив пут до правде у ситуацијама које су до јуче остајале „између редова”. С друге стране, окривљени и друштво у целини добијају предвидљива правила: шта се рачуна као пристанак, шта као његово повлачење, шта као његово кршење. Правна сигурност није привилегија једне стране, она је услов легитимитета казненог права.

Нормативни оквир је коначно подешен тако да „слуша” друштвену стварност. Силовање остаје носилац највеће репресије тамо где постоји насилна агресија, обљуба без пристанка попуњава празнину тамо где је избор игнорисан, а обљуба над немоћним лицем штити најрањивије. Та системска логика није само правно чиста, она је и животно праведна.

III. Казнена политика и распон казни за силовање

Предложене измене Кривичног законика знатно пооштравају казне за кривично дело силовања: уводи се распон од најмање пет година затвора па до доживотног затвора. Овако изузетно широк распон (5 година–доживотно) делује непропорционално и у пракси ће вероватно изазвати више проблема него што ће их решити. У Нацрту изостаје детаљнија анализа због чега је потребно толико подизати максимум казне и какве ће последице то имати по судску праксу.

Образложење Нацрта као разлог делимично нуди и тренд већег броја пријављених кривичних дела против полне слободе. Међутим, повећан број пријава сам по себи не може бити аргумент за пооштравање казнене политике; он пре указује на то да се поверење жртава у систем полако повећава, односно да механизми заштите почињу да функционишу. Уједно, у образложењу нема приказа доминантне судске праксе нити анализе зашто су досадашње казне неадекватне, што подрива уверљивост предлога.

Посебну забринутост изазива чињеница да се практично изједначавају запрећене казне за основни облик силовања и његове теже квалификоване облике. За „основно” силовање (принуда силом или озбиљном претњом) и за квалификоване варијанте (тешка телесна повреда жртве, групно извршење, нарочита свирепост или понижење, малолетност жртве, трудноћа, па и смртна последица) предвиђа се исти максимум – доживотни затвор. Разлике се свode само на различите минимуме (5, 8 или 10 година), док је највиша казна у свим случајевима идентична.

Такав модел доводи у питање принцип сразмерности: губи се јасна нормативна и симболичка разлика између „основног” дела и најтежих облика, јер закон шаље поруку да су формално једнако кажњиви. У условима у којима домаћи судови и иначе најчешће изричу казне ближе законском минимуму, реалистично је очекивати да накнадно подизање максимума неће значајно променити праксу. Напротив, овако висок, али недовољно образложен максимум може да има одвраћајући ефекат на судије: у одсуству прецизнијих мерила за одмеравање казне између пет и доживотних година затвора, рационалан избор биће да се остане „близу минимума” као јединог безбедног упоришта.

Коначно, претерано широк распон отвара простор за неуједначеност казнене политике и правну несигурност. Судије добијају веома широку дискрецију да за формално исто кривично дело изричу радикално различите санкције (од петогодишње до доживотне казне затвора), што повећава ризик субјективних разлика и доживљаја неправде међу упоредивим случајевима. Одсуство јасног образложења за овакав распон само продубљује те недоумице.

IV. Пристанак по Истанбулској конвенцији

Истанбулска конвенција захтева да основ за инкриминацију буде одсуство добровољног пристанка који се процењује у контексту. Тај појам одбија редукцију на физички отпор: пасивност није пристанак, пристанак се може условити и повући, а процена обухвата комуникацију пре, током и након догађаја, однос снага, страх, зависност и трауматске реакције попут „замрзавања”. Отуда и доказна последица: расправа се премешта са питања „да ли је било насиља” на питање „да ли је било слободног избора и јасне сагласности”.

Дакле, Истанбулска конвенција помера тежиште расправе са „отпора” на „избор”. Члан 36 тражи да се сексуалне радње инкриминишу онда када нема добровољног пристанка, при чему се добровољност процењује у контексту сваког појединачног случаја. То је свесна дис-танца од старог, формалистичког питања „да ли је било насиља”, и окретање суштинском питању – да ли је постојала слободна, експлицитна и одржива сагласност за конкретну радњу.

„Добровољно” у смислу Конвенције не значи само одсуство физичке силе. Оно подразумева слободу одлуке која није поткопана страхом, зависношћу, обманом о битним околностима, шоком или ситуацијом у којој се пристанак фактички не може дати. Добровољност, дакле, није

слоган него правни индикатор аутономије – питање да ли је одлука заиста била избор.

Конвенција инсистира да се пристанак процењује у контексту. У пракси то значи да суд не тражи један магични сигнал „да”, већ сагледава целовиту комуникацију пре, током и после догађаја: шта је речено, шта је подразумевано, како су стране реаговале, каква је била динамика сусрета, да ли су постојали услови (нпр. употреба кондома), да ли су услови прекршени, да ли је пристанак повучен. Контекст је важан и зато што сексуалне интеракције ретко личе на формални уговор, право мора да чита стварне, људске сигнале, али без склизнућа у предрасуде.

Једна од најважнијих порука Конвенције јесте да пасивност сама по себи не значи пристанак. У многим ситуацијама људи не реагују отпором – не зато што пристају, већ зато што су уплашени, збуњени, „замрзнути”, или зато што процењују да је отпор бесмислен или ризичан. Правни систем који би пасивност читао као сагласност био би слеп за реалност трауме и моћи.

Пристанак може бити условљен – примером се најчешће наводи пристанак „само уз кондом”. Ако се услов тајно или противно договору прекрши („stealthing”), престаје и пристанак за тај чин. Пристанак је и повратан: може се повући у било ком тренутку. Наставак радње након јасног повлачења није „неразумевање”, већ кривично релевантно игнорисање туђе аутономије. Ова два правила уносе у право финији појмовни алат којим се штити квалитет сагласности, а не пука форма.

Добровољност претпоставља капацитет да се одлука донесе. Лице које је без свести, тешко омамљено, малолетно испод законске границе или у стању тешке менталне неспособности фактички не може да пружи валидан пристанак. У тим случајевима проблем није у томе што пристанак „недостаје”, већ у томе што је немогућ; зато домаће право издваја обљубу над немоћним лицем као посебно кривично дело. Поред капацитета, Конвенција наглашава и слободу одлуке – она је умањена у асиметричним односима моћи (надређени/подређени, наставник/студент), у зависним односима, или тамо где је „цена” недавања пристанка висока (ризик губитка посла, испита, смештаја). У таквим околностима, и суптилни притисци могу да неутралишу слободу избора. Овде треба разграничити обљубу без пристанка од обљубе злоупотребом положаја: и обљуба без пристанка (члан 178а) и обљуба злоупотребом положаја (члан 181 КЗ) припадају групи кривичних дела против полне слободе и полазе од исте идеје – заштите слободе и аутономије полног самоодређења. Ипак, ради се о две различите ситуације, јер код обљубе злоупотребом положаја тежиште није (само) на томе да ли постоји фор-

малан пристанак, већ на *структурном односу моћи* између учиниоца и жртве. Основни облик (члан 181 став 1 КЗ) обухвата ситуацију у којој је жртва у односу подређености или зависности (запослени – послодавац, студент – ментор, особа на лечењу – лекар, корисник услуга – старатељ и сл.), а учинилац злоупотребом тог положаја „наводи” жртву на обљубу или са њом изједначен чин. Жртва наизглед пристаје, али је тај пристанак корумпиран претњом губитка посла, оцене, смештаја, неге или друге егзистенцијално важне добити, односно страхом од злоупотребе ауторитета.

Када је мерило пристанак, истрага и суђење логично се окрећу комуникацији и контексту. То обухвата дигиталне трагове (поруке, позиве, локације), садржај пређашњег договарања, понашање страна након догађаја, као и сведоке у непосредном окружењу. Суд образлаже наративну динамику: шта је било познато једној, шта другој страни, шта је речено, шта је учињено, у ком тренутку је услов прекршен или пристанак повучен. Тиме се избегавају стереотипи и наговарање жртве на „идеалан” сценарио отпора.

Конвенција не обрће терет доказивања нити снижава стандард. И даље важи правило „ван разумне сумње”. Тужилаштво не мора да доказује силу да би доказало изостанак пристанка. Одбрана, са своје стране, не може да почива на наративу (на пример, „ћутање је пристанак”) већ на уверљивој тези да је постојало разумно уверење у сагласност, теза која мора да буде проверљива у контексту случаја, не у претпоставкама.

Нови члан 178а је управо механизам усаглашавања са Конвенцијом: он прави простор за случајеве без силе/претње и фокусира се на недостатак добровољног пристанка. Технички, држава може да изабере да дефиницију пристанка постави у опште одредбе („у смислу овог закона, пристанак постоји ако...”), или да је угради у сам члан 178а. У оба случаја, кључ је да се у норми видљиво нађу три правила: контекстуалност, пасивност није исто што и пристанак, условљивост и повратност пристанка.

V. Упоредноправни модели – кратак осврт

Немачка је 2016. године под слоганом „*Nein heißt Nein*” напустила класични модел силе и усвојила заштиту „препознатљиве воље” оштећеног. То значи да је кривично релевантно свако занемаривање јасног одбијања или околности у којима је одсуство сагласности уочљиво. Иако закон не познаје посебну нехатну варијанту силовања, норма је

довољно широка да захвати разноврсне ситуације и тако приближи заштиту реалности интимних односа.

Шведска је 2018. године начинила други корак: уместо да само елиминише силу, она је увела и посебну инкриминацију нехата у погледу пристанка. Практично, учинилац не сме да се ослони на нагађања, дужан је да провери постојање сагласности. Подаци показују да је тај приступ омогућио тужилаштвима да адекватније артикулишу оптужнице у случајевима без физичке принуде.

Данска је 2021. године јасно инкриминисала силовање као полни однос без пристанка. Тиме је поље анализе померено изван питања отпора, ка питању избора. Примену је испратила методичка обука органа гоњења о процени комуникације и дигиталних трагова, што сведочи да мењање текста закона мора пратити мењање професионалних навика.

Холандија је 2024. године модернизовала читаву област: уз класичне ситуације лице-у-лице, закон обухвата и „онлајн” понашања и јасно артикулише намерне и нехатне облике за поједина дела. Тиме се признаје да се питање пристанка данас често дешава у дигиталном контексту, у порукама, снимцима, друштвеним мрежама, где материјални трагови замењују сведоке.

Шпанија је моделом „*solo sí es sí*” ујединила категорије и појам „сила” и „одсуство пристанка” поставила под исти појам „сексуалног напада”. Иако су се у примени појавила питања о уједначавању казнене политике, концептуални ефекат је јасан: централна осовина је приста-
нак.

У Енглеској и Велсу суштина је у дефиницији из §74 *Sexual Offences Act*: приста-нак постоји ако лице пристаје по сопственом избору и има слободу и капацитет за тај избор. Смернице тужилаштва додају важна појашњења: приста-нак може бити условљен, може се повући у било ком тренутку, а „stealthing” представља понашање које укида давање приста-
нанка за конкретан чин.

Узевши све заједно, европски пејзаж показује три пута: немачки модел „препознатљиве воље” као функционални тест, скандинавски „*consent-based*” модел који по потреби уводи и нехат, и англо-велшки модел са широм дефиницијом пристанка и снажним смерницама тужилаштва. Сва три приступа у средиште стављају аутономију, а не отпор.

VI. Тумачење новог члана 178а

Новина члана 178а није само у томе што уводи још једну инкриминацију, већ у томе што мења центар гравитације правне заштите – са питања принуде на питање аутономије избора. Због тога се свако појмовно зрно у диспозицији мора читати пажљиво: шта је „обљуба”, шта су „са њом изједначени поступци”, шта значи „без пристанка”, коју врсту кривице закон тражи, и како се све то одражава на доказивање и казнену политику.

Појам „обљубе” у нашој традицији означава вагинални однос, али заштита полне слободе одавно није везана само за једну врсту пенетрације. Зато се у истом даху помињу и радње са обљубом изједначене: анални и орални однос, пенетрација прстом или предметом, као и сваки чин који истоветно задире у телесни интегритет и сексуалну аутономију. Нагласак је на карактеру повреде, а не на техници радње: правно је ирелевантно „чиме”, битно је да се игнорише туђи избор.

Оно што одредба штити није морал, није јавни ред, већ слобода да се одлучи о сопственој сексуалности. Зато диспозиција не тражи доказ „насилности”, него одсуство слободног и добровољног пристанка. Тиме се члан 178а наслања на модерни европски стандард: питање није колики је био отпор, већ да ли је уопште било избора.

„Без пристанка” није празна формула. Она подразумева три видљива правила. Прво је да пасивност није пристанак, да се ћутање, укоченост, „замрзавање” („freeze”) или минимално прилагођавање ситуацији у страху не могу се тумачити као сагласност; право ту препознаје реалне реакције трауме и не кажњава „недовољан отпор”. Друго правило је да је пристанак услован – ако је сагласност дата под јасним условом, тај услов је део пристанка и његово кршење укида сагласност за тај конкретан чин. Треће правило је да је пристанак повратан – може се повући у сваком тренутку, чим се повуче јасним речима или понашањем које то недвосмислено исказује, сваки наставак радње излази изван правног оквира сагласности.

Закон рачуна на умишљај: учинилац зна да пристанка нема, па ипак изврши радњу. Претпоставка „нисам знао” није довољна: ако околности јасно искључују сагласност, евентуални умишљај је остварен већ самим пристанком да се настави упркос ризику да га нема. Наш систем за сада не уводи нехатни облик за ово дело; међутим, оно што неки системи решавају као „нехат у погледу пристанка”, ми делом апсорбујемо кроз

концепт разумне заблуде тј. процену да ли је „уверење о постојању пристанка” уопште могло бити разумно у датом контексту.

Фактичка заблуда може искључити кривицу, али само ако је разумна и савладива у датим околностима. Не постоји привилегија наивности, учинилац не сме да се ослони на претпоставке, нарочито ако је друга страна изричито одбила, поставила услов или повукла пристанак. „Разумно уверење” се мери објективно: како би просечно обазриво лице разумело те сигнале, тај разговор, ту ситуацију? Што је сигнал јаснији (на пример, „стани”, „само уз кондом”), то је простор за заблуду ужи.

Логика казнене политике је градацијска. Основни распон мора бити довољно висок да изрази тежину игнорисања аутономије, а квалификовани облици се надовезују на: последицу (тешка телесна повреда, смрт), начин (више учинилаца, посебно опасне околности), те својства жртве (посебно рањива лица, зависни односи).

Дело је подесно за покушај: ако је радња започета, а до обљубе/изједначеног чина не дође независно од воље учиниоца, покушај је на делу. Подстрекивачи и помагачи одговарају према општим правилима, а у пракси ће бити важни случајеви „логистике” (на пример, изоловање жртве, омамљивање) – шта се апсорбује, шта иде у стицај. Са сродним делима (на пример, неовлашћено снимање, уцена, недозвољено објављивање интимних садржаја) често настаје идеални стицај; ако је додатна радња независно повредила друго добро, требало би је правно самостално квалификовати.

Са променом фокуса мења се и доказна стратегија. Уместо стереотипа о „довољном отпору”, у први план ступају ток комуникације, дигитални трагови, понашање страна пре и после догађаја, као и вештачења која објашњавају реакције страха и „замрзавања”. У таквом приступу важи правило реалности: одсуство повреда не значи присуство пристанка.

Измене и допуне КЗ прекидају дуговечни наратив у коме се заштита полне слободе своди на доказ силе. Жене у пракси најчешће наилазе на потцењивање пасивности и на скепсу према условљеном или повученом пристанку. Нови члан 178а отклања управо те препреке: он инкриминише ситуације у којима је избор укинут и поручује да телесна аутономија не зависи од тога колико је отпор био видљив. Тај прелаз са „отпора” на „сагласност” није само правни, већ и културни помак.

VII. Између проширења појма силовања и новог дела – политика избора

Политичко-кривичноправно питање које се пред нама отвара може се описати једноставном дилемом: да ли да јединственим потезом „препишемо” силовање тако да обухвати сваки полни однос без пристанка, или да задржимо силовање као насилни деликт и паралелно уредимо ново дело које санкционише игнорисање пристанка? На први поглед, реч је о техници нормирања. У стварности, бира се наратив којим правни поредак говори о полној слободи – да ли све без пристанка зовемо силовањем, или диференцирамо феномене према начину повреде аутономије и распореду доказних тежишта.

Они који се залажу за проширење постојећег дела истичу симболичку чистоту: силовање би било синоним за полни однос без пристанка, без обзира на силу или претњу, чиме се јавности шаље јасна порука да је пристанак централни услов сваког сексуалног чина. Тај пут су изабрале, у својим верзијама, Шведска и Данска – редифинисале су силовање, а доказна расправа се логично преселила са питања отпора на питање избора. У идеалном моделу, симбол и пракса се подударају: једно кривично дело, јасан фокус, мање спорења о квалификацији.

Ипак, симболичка чистота носи сопствене ризике. Ако под један назив ставимо и насилну агресију са савлађивањем отпора и ненасилни однос без пристанка, морамо у том истом члану да обезбедимо фину градацију казни и јасно раздвајање доказних елемената, како не бисмо „разводнили” најтеже случајеве или превише казнили граничне ситуације. У транзиционом периоду, пракса би била изложена двојном преуређењу: судови би истовремено „премештали” праксу силе/претње у нову диспозицију и усвајали потпуно нову комуникационо-контекстуалну логику доказивања пристанка. Такво сједињавање у једној норми јесте могуће, али повећава ризик неодмерености и неуједначености, посебно у раним годинама примене.

Опција са посебним делом, она коју наш Нацрт бира, нуди другу врсту јасноће. Силовање остаје насилни напад на сексуални интегритет, са поштреним минимумима и доживотним затвором, као вредносним сидром казнене политике. Нови члан 178а, пак, прави видљив простор за све ситуације у којима нема слободног и добровољног пристанка и на тај начин фокусира доказни процес на комуникацију, условљеност и повратност пристанка. Нормативна корист овог решења је у томе што се у једном систему сада јасно виде три модалитета повреде полне сло-

боде: принуда/претња (члана 178), одсуство пристанка (члан 178а) и немоћ (члан 179).

Честа примедба овој опцији гласи да се увођењем новог дела „релативизује силовање”. Међутим, управо је супротно: задржавањем силовања као насилног деликта, уз пооштравање казне, чува се реторика најтеже осуде за најтежи модалитет повреде. Паралелно, високи распони казне за члан 178а недвосмислено показују да држава не минимизира штету која настаје игнорисањем избора друге особе. Уместо једне „велике речи” за све, добијамо две јасне речи са различитим доказним тежиштима и пропорционалним последицама.

Са становишта законитости и предвидљивости (*lex certa*), издвајање новог дела омогућава да се појам пристанка експлицитно дефинише у складу са Конвенцијом: пасивност није пристанак; пристанак може бити условљен и повратан; процена је контекстуална.

Упоредноправна искуства показују да обе путање могу бити легитимне ако су доследно спроведене. Скандинавски избор носи вредносну снагу једног појма, али захтева врло пажљиво постављене квалификационе и снажне смернице пракси како би се избегло „казнено нивелисање”. Модел који раздваја дела, ближи англо-велшком и делом холандском приступу, даје догматску јасноћу и имплементацију, али захтева дисциплину на границама чланови 178/178а да не би долазило до произвољних квалификација. Избор, дакле, није питање идеологије, већ управљања ризицима у конкретном правном и институционалном контексту.

Као оријентир, две су могуће формулације. Ако би се пошло путем проширења постојећег дела силовања, основни став би могао гласити: *„Ко изврши обљубу или са њом изједначен сексуални чин без слободне и добровољне пристанка друге лица, казниће се затвором...”*. У образложењу би се појаснило да пристанак постоји када лице пристаје по сопственом избору и има слободу и капацитет да тај избор начини, да пасивност није пристанак, и да се условљени пристанак (попут пристанка датог искључиво уз употребу кондома) мора поштовати; кршење услова значи одсуство пристанка.

Ако се, пак, остане при решењу са новим делом, диспозиција члана 178а могла би да каже: *„Ко изврши обљубу или са њом изједначен сексуални чин без пристанка друге лица...”*, уз посебно наглашавање да је пристанак повратан и услован, да пасивност није сагласност. Тако се обезбеђује да и законски текст и пракса говоре истим језиком – језиком слободе избора.

VIII. Критички осврт: ризици дуалног модела и упоредна искуства

Иако увођење посебног кривичног дела обљубе без пристанка представља значајан помак у правцу боље заштите полне аутономије, нека упоредна искуства упозоравају на могуће нежељене ефекте оваквог „дуалног” модела. Постоји реална опасност да ново дело, замишљено као допуна класичног силовања, у пракси постане „лакша алтернатива” за поступајуће органе.

Тако је, на пример, Хрватска 2016. године накратко увела слично кривично дело „обљуба без пристанка”, али је оно убрзо избрисано из Кривичног закона управо због проблема у примени. Хрватска пракса је показала тенденцију да тужиоци често посежу за тим блажим делом чак и када су постојали елементи класичног силовања – управо зато што је било лакше доказиво, пошто није захтевало доказивање физичке силе. Учиниоци су у таквим случајевима добијали блаже казне него што би следиле за силовање, што је *de facto* доводило до њиховог повлашћеног положаја. У појединим предметима квалификованим као „лакша” обљуба без пристанка није одређиван ни притвор, чиме се остављао простор за вршење притиска на жртве и за секундарну виктимизацију.

Суочена са овим проблемима, Хрватска је напустила дуални модел и прешла на савременије решење – јединствено кривично дело силовања засновано на изостанку пристанка, без условљавања постојањем физичке силе или претње. На тај начин се у једној инкриминацији обједињују све ситуације у којима недостаје слободан и добровољан пристанак жртве, а модалитети принуде и околности догађаја „улазе” у квалификаторне елементе и одмеравање казне.

Посматрано из тог угла, може се поставити питање да ли би – уместо увођења новог кривичног дела и стварања дуалитета – било системски чистије да је дефиниција силовања од почетка у потпуности усклађена са дефиницијом из члана 36 став 1 тачка а) Истанбулске конвенције. Значајан број европских држава је последњих година кренуо управо тим путем: уместо двојних категорија („присилно силовање” насупрот „сексу без пристанка”), усвојене су јединствене дефиниције засноване на концепту пристанка. Према доступним подацима, најмање шеснаест држава чланица ЕУ, као и више других европских земаља, сада законски дефинишу силовање кроз одсуство пристанка, без формалног условљавања силом или претњом.

У светлу ових тенденција, увођење посебног дела обљубе без пристанка у нашем праву може се посматрати као корак у добром смеру,

али корак који оставља отворену дилему: да ли је дуални модел трајно решење или транзициона фаза ка јединственом, у потпуности на пристанку заснованом појму силовања који би у себи објединио све облике недозвољене сексуалне принуде. Одговор на то питање у великој мери зависиће од будуће праксе: да ли ће се ново дело користити у складу са сврхом због које је уведено, или ће, по узору на нека упоредна искуства, постати механизам за „разводњавање” одговорности у случајевима који би по свом садржају требало да буду третирани као силовање.

IX. Закључак

„Обљуба без пристанка” не релативизује силовање, она га допуњује. Тиме се у правни систем уноси ред: силовање остаје категорија насилног чина, члан 178а брани аутономију кад је избор игнорисан, а члан 179 штити немоћ. Заједно, ове норме испуњавају захтев Истанбулске конвенције и приближавају наше право европском стандарду који у средиште ставља слободу одлучивања о сопственој сексуалности.

Укупно посматрано, предложене измене Кривичног законика несумњиво померају наш систем у правцу јаче заштите полне аутономије и приближавају га стандардима Истанбулске конвенције, пре свега тиме што уводе обљубу без пристанка као посебно кривично дело и јасније артикулишу да је управо слободан и добровољан пристанак централни критеријум. Истовремено, изузетно висок и недовољно образложен распон казни за силовање, као и ризици двоструког модела у којем ново дело може постати „лакша алтернатива” за квалификацију случајева који по свом садржају припадају силовању, показују да реформу није довољно мерити искључиво према декларативним циљевима. Да ли ће ова новела заиста ојачати заштиту полне слободе зависиће од начина на који ће тужилаштва и судови примењивати нови појам пристанка, од спремности да се напусте стереотипи о „правим” жртвама, али и од спремности законодавца да у будућности, по узору на све шири европски тренд, размотри јединствени, у потпуности на пристанку заснован појам силовања који би у себи објединио све облике недозвољене сексуалне принуде.

Vladimir Marinkov

attorney at law in Belgrade

Aleksandar Kostić

attorney at law in Belgrade

SEXUAL INTERCOURSE WITHOUT CONSENT – A NEW CRIMINAL OFFENCE IN SERBIAN LAW

Summary:

The paper examines the introduction of „sexual intercourse without consent” as an autonomous criminal offence, its relationship to the offences of rape and sexual intercourse with a helpless person, as well as its alignment with Article 36 of the Istanbul Convention. In addition to the systemic and evidentiary framework, the article analyzes comparative-law models (Germany, Sweden, Denmark, the Netherlands, Spain, and the United Kingdom) and explains the reasons why the amendment improves the protection of women and other victims. Finally, it compares two policy options – the expansion of the existing offence of rape and the introduction of a new offence – illustrated with examples of possible minimal formulations.

Keywords: sexual intercourse without consent, rape, helpless person, Istanbul Convention, violence against women

Датум пријема рада: 4. новембар 2025.

Датум одобрења рада: 10. новембар 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНА КРИТИКА

УДК 347.235(497.11)

351.778.511(497.11)

349.442(497.11)

Ненад Васић

адвокат из Београда*

НОВИ ЗАКОН О ЛЕГАЛИЗАЦИЈИ – УЗРОЦИ БЕСПРАВНЕ ГРАДЊЕ И РАЗЛОЗИ ЗБОГ КОЈИХ ЗАКОН НЕЋЕ БИТИ УСПЕШАН

Сажетак:

Усвајањем Закона о посебним условима за евидентирање и упис права на непокретностима¹ (у даљем тексту: *Закон*) извршна власт је самоуверено поручила грађанима да је пронашла решење за брзу и једноставну легализацију 4,8 милиона² изграђених објеката на којима није уписано право својине. Аутор сматра да то, нажалост, неће бити случај и да разлози леже у узроцима бесправне градње, у одредбама новог Закона, доследном толерисању и селективном прећутном подстицању нелегалне градње и, на крају, у недовољним капацитетима државе за спровођење Закона. У чланку се предлажу и могућа правна решења за спровођење легализације, те за спречавање бесправне градње.

Кључне речи: бесправна градња, легализација, грађевинско земљиште, национализација, грађевинска дозвола, употребна дозвола, непокретност, катастар

* Електронска адреса аутора: advokatnenadvasic@gmail.com

¹ Закон о посебним условима за евидентирање и упис права на непокретностима, *Службени гласник РС*, бр. 91/2025 од 23. октобра, а ступио на снагу 24. октобра 2025. године.

² Извор: <https://rt.rs/ekonomija/159319-legalizacija-kuce-stanovi-gradnja/> (3. новембар 2025).

I. Разлози ширења нелегалне градње

Иако на први поглед делује очигледно и сувишно, сматрам да је битно указати на разлоге настанка и ширења нелегалне градње у Републици Србији, јер се неки од разлога занемарују или игноришу, а без решавања узрока, бесправна градња као последица не може бити решена, као ни њена будућа експанзија.

1. Национализација грађевинског земљишта

а) Насћанак проблема бесћравне градње

Вероватно да нема насеља у Србији који је боља асоцијација за нелегалну градњу од београдског приградског насеља Калућерица. Ово насеље је добар пример за објашњење почетног узрока масовне бесправне градње и разлога зашто Закон неће решити легализацију објеката у насељу које је синоним за бесправну градњу.

Проблем масовне бесправне градње је настао када је након Другог светског рата, доласком на власт Комунистичке партије Југославије, приватна својина постала претња новом друштвеном уређењу па је, Законом о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта, грађевинско земљиште национализовано и створен је нормативни оквир за каснију посредну национализацију коју су *de facto* спроводиле општине доношењем одлука којем су формиране границе грађевинских рејона.³ Интерне миграције становништва ка Београду као економском центру земље створиле су потребу за решавањем стамбеног питања великог броја нових становника Београда и та потреба није могла бити задовољена малом понудом станова и дугим чекањем на доделу права коришћења станова у друштвеној својини. Због тога су многи решење свог стамбеног питања потражили у изградњи сопственог објекта. Међутим, објекат се легално могао саградити тек након издавања грађевинске дозволе, а грађевинска дозвола се није могла добити без права својине или коришћења на грађевинском земљишту. Тада настаје проблем – судар животне потребе и идеологије која је национализацијом забранила самостални промет неизграђеног грађевинског земљишта између корисника и трећих лица.⁴ Право својине или коришћења на

³ Закон о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта, *Службени листи ФНРЈ*, бр. 52/58, 3/59 – испр., 24/59, 24/61 и 1/63 и *Службени листи СФРЈ*, бр. 30/67 – одлука УСЈ и 32/68 – др. закон, чл. 34 ст. 3 и чл. 35.

⁴ Право коришћења правним послом било је могуће пренети само на супружника, потомке, усвојенике, родитеље и усвојиоце (чл. 5 ст. 1 Закона о одређивању

неизграђеном грађевинском земљишту се није могло стећи, па тако ни добити грађевинска дозвола, а избор између нерешеног стамбеног питања и нелегалне градње је, како се показало, неумитно трасирао пут ка бесправној градњи и постепеном стварању огромног бесправног насеља.

Национализација грађевинског земљишта није само узрок настанка овог бесправног насеља, већ је и доминанти разлог зашто ће Калуђерица, као и многи објекти саграђени пре 2003. године,⁵ остати претежно нелегални и након почетка примене новог Закона. Наиме, због немогућности закључења уговора о купопродаји грађевинског земљишта, земљиште је куповано закључењем уговора пред сведоцима, а такви уговори су били и остали ништави, те нису могли довести до преноса права коришћења на купце, па се нелегално саграђени објекти налазе на туђем земљишту; управо такви објекти нису по члану 13 став 1 Закона подобни за упис (и власник таквог објекта ће добити упут од Агенција за просторно планирање да пред надлежним органом утврди право својине на земљишту). Ово лаконско „решење” је производ непознавања судске праксе и чињенице да је предуслов за стицање својине одржајем савесност стицаоца, што је у ситуацији када је сваки купац могао да увидом у земљишну књигу утврди ко је власник (држава), лако оборива претпоставка. Иако је сада правно могуће извршити пренос права својине на грађевинском земљишту, то се у пракси ретко дешава, јер власници бесправних објеката (односно њихови наследници) најчешће не могу да пронађу наследнике уписаног власника земљишта, а када то и успеју, ови често нису вољни да покрену допуну оставинског поступка која би обухватила парцелу на којој се објекат налази (или јесу вољни да изврше пренос, али, према пракси писца овог рада, за то траже надокнаду која понекада износи и половину тржишне вредности земљишта, на шта власници објеката са правом не пристају). Због тога, сматрам да држава која ја забраном промета створила проблем, тај проблем мора сама и да реши, а да је упућивање власника нелегалних објеката на судски поступак, којим се проблем не може решити, неодговорно и непоштено.

грађевинског земљишта у градовима и насељима градског карактера, *Службени лист СФРЈ*, бр. 5/1966.

⁵ Чланом 84. Закона о планирању и изградњи, *Службени гласник РС*, бр. 47/2003, по први пут након национализације уведена је могућност овере уговора о промету права коришћења на грађевинском земљишту на основу решења о утврђивању права коришћења које је доносила општина и уписа права коришћења у земљишну књигу односно катастар непокретности.

Додуше, мора се признати да је држава у пар наврата покушала да реши овај проблем, али на кратко и без пуно елана да законска могућност постане и стварно решење. Тако је Закон о планирању и изградњи у члану 193 став 2 предвиђао да власник објекта у поступку легализације може тражити од надлежног општинског органа да на основу неовере-ног уговора о преносу права коришћења донесе решење о престанку права коришћења дотадашњег корисника и утврди право коришћења у корист подносиоца захтева.⁶ Писцу овог рада није познато да су над-лежни органи у локалним самоуправама поступали по овим одредбама, а надлежно министарство се о томе није изјашњавало нити је промови-сало овај начин решавања проблема. Тачку на ову могућност, као и на све одредбе коју се односиле на легализацију, ставио је Уставни суд 6. децембра 2012. доношењем одлуке којом је све одредбе поменутог за-кона које се односе на легализацију оглашене неуставним.⁷

Други покушај је учињен чланом 4 Закона о посебним условима за упис права својине на објектима изграђеним без грађевинске дозволе⁸ који је предвиђао могућност уписа у катастар непокретности нелегал-них објеката саграђених на земљишту у својини трећих лица, уз обавезу власника објекта да власнику земљишта у двогодишњем року исплати тржишну вредност земљишта за редовну употребу објекта. Нажалост, овај закон је формално престао да важи врло брзо, тачније 27. новембра 2015. године, а фактички још и раније, тако да је имао занемарљиви утицај на решавање овог проблема.

б) Могући излаз из настале ситуације

Да се овај рад не би свео на академску расправу која констатује проблем, али не нуди решења, сматрам да је нужно предложити и

⁶ Закон о планирању и изградњи, Службени гласник РС, бр. 72/2009 и 24/2011, чл. 193 ст. 2: „Ако се као доказ из става 1. овог члана прилаже уговор о преносу права коришћења који је закључен између садашњеј корисника земљишта и подносиоца захтева који није судски оверен, по захтеву подносиоца захтева, орган надлежан за имовинско-правне послове на чијој територији се налази предметно земљиште доноси решење о престанку права коришћења садашњеј корисника и утврђује право коришћења у корист подносиоца захтева, а по правноснажности тог решења, орган надлежан за легализацију објекта га прихвата као доказ о решеним имовинско-прав-ним односима на земљишту.”

⁷ Одлука ИУз-295/2009 објављена у Службеном гласнику РС, бр. 50/2013 од 7. јуна 2013. године.

⁸ Закон о посебним условима за упис права својине на објектима изграђеним без грађевинске дозволе, Службени гласник РС, бр. 25/2013 и 145/2014.

могући излаз из створене ситуације. Пошто је проблем настао доношењем општег акта који се односио на неодређени број лица (закон о национализацији), он се на исти такав начин мора и решити ако се жели свеобухватно и брзо решење. Конкретно, сматрам да држава мора довести закон којим ће конвалидирати неоверене уговоре закључене између тадашњих корисника земљишта и купаца чији је предмет пренос земљишта, закуп на 99 година и сл. и омогућити упис права својине на земљишту уз потврду грађевинског одељења општине на којој се земљиште налази да власник земљишта није подносио захтев за рушење објеката на парцели због нелегалне изградње. Сматрам да је постојање писаног уговора и потврде општине довољан основ за закључак да је до промета дошло, да није у питању самовласно заузеће земљишта и да је оправдано, у случају вишедеценијске незаинтересованости власника земљишта, да се терет доказивања зашто до промета није дошло превали на њега. Наравно, власнику земљишта треба омогућити примерени рок да у судском поступку доказује да, на пример, уговор није аутентичан, да је накнадно раскинут и слично, како би се спречиле могуће злоупотребе.

Полукорак ка прећутној конвалидацији уговора који за предмет имају грађевинско земљиште држава је направила недавно изменом Закона о државном премеру и катастру⁹ тако што је у члану 88б став 1 тачка 6 предвидела да је упис у катастар могућ и у случају када је предмет правног посла преноса права коришћења грађевинског земљишта у државној својини од стране физичког лица (који је у време закључења правног посла био законом ограничен). Наведено указује да је држава свесна проблема, али још увек не исказује намеру да проблем реши у потпуности.

Нажалост, нису познати подаци колико процената бесправних објеката се налази на туђем земљишту, а од одговора на то питање зависи у ком проценту је већ сада извесно да Закон неће бити успешан.

2. Сложена процедура издавање грађевинске дозволе и непостојање урбанистичких планова као један од фактора који су подстицали бесправну градњу

Сложена процедура за издавање грађевинске дозволе, која је трајала по две и више година, несумњиво јесте утицала на изванредан број градитеља да се, и поред постојања услова за исхођење дозволе, опре-

⁹ Измена Закона о државном премеру и катастру објављена је у *Службеном гласнику РС* бр. 91/2025.

деле за бесправну градњу. Аутор овог рада сматра да је утицај овог фактора на број нелегалних објеката мали и да се то може и математички доказати. Ако је овај фактор битан, онда би престанак утицаја овог фактора морао утицати на смањење нелегалних објеката. Изменама Закона о планирању и изградњи 2014. године уведена је електронско издавање грађевинских дозвола, а од почетка рада јединствене, електронске и јавне базе податка о свим предметима тј. Централне евиденције обједињене процедуре (ЦЕОП) која је почела са радом 1. јануара 2016. године,¹⁰ број издатих грађевинских дозвола је осетно повећан и тај тренд је настављен,¹¹ тако да је у периоду 2007–2016. године издавано просечно 8.935 дозвола годишње, док је у периоду 2016–2024. издато просечно 25.451 грађевинских дозвола годишње, тј. 285% више.¹² У контексту анализе овог фактора то доказује да је процедура поједностављена и да би то морало утицати на смањење броја нелегалних објеката, али подаци говоре супротно. Крајем новембра 2015. године тадашња министар грађевинарства је изјавио да у Србији постоји 1,5 милиона нелегалних објеката¹³ док садашњи министар изјављује да је број нелегалних објеката 4,8 милиона, што значи да је број нелегалних објеката порастао за 320% у периоду од 2015. до 2025. године, иако је процедура издавања дозволе убрзана и поједностављена. Треба уочити да поклапање у брзини раста и сразмери броја бесправних објеката са повећањем броја издатих грађевинских дозвола указује на праве разлоге раста бесправне градње, што ће бити предмет разматрања у другим деловима овог рада.

Непостојање, застарелост или недовољна разрађеност планских аката који одређују урбанистичке параметре за издавање грађевинске дозволе су врло вероватно утицали да се један број инвеститора одлучи за бесправну градњу. Локалне самоуправе нису биле ажурне у изради,

¹⁰ <https://www.apr.gov.rs/registri/gradjevske-dozvole/o-evidenciji.2385.html>.

¹¹ Државна ревизорска институција: „Извештај о ревизији сврсисходности пословања Ефикасност поступка издавања дозвола за изградњу и коришћење објеката”, бр. 400-189/2023-06/33 од 20. децембра 2023. године; стр. 7; извор: <https://www.dri.rs/storage/newaudits/2023-4-SV%20Efikasnost%20izdavanja%20dozvola.pdf> (приступ: 4. новембар 2025).

¹² За обрачун су коришћени подаци Републичко завода за статистику о броју издатих грађевинских дозвола; извор: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/05020601-?languageCode=sr-Cyrl&displayMode=table&guid=175ec6df-a6f0-447f-9fb0-cd0d894553f6> (приступ: 4. новембар 2025).

¹³ https://www.rtv.rs/sr_ci/politika/mihajlovic-milion-i-po-nelegalnih-objekata_659917.html (датум приступа: 4. новембар 2025).

нити су поштовале рокове за израду планских аката које је надлежно министарство одређивало, а то ни сада није случај. Из истог разлога – као и за претходни фактор (дуготрајна процедура издавања грађевинске дозволе), сматрам да ова сметња није битно утицала на број нелегалних објеката; тим пре што, за разлику од спорости процедуре која је погађала градитеље у целој земљи, овај фактор није генералног, већ спорадичног карактера, па је његов утицај неумитно мањи. Извршна власт је кроз законска решења покушала да бар делимично превазиђе проблем прописивањем обавезе локалне самоуправе да изда локацијске услове и ако план детаљне регулације није донет, али и даље уз испуњење неких услова који су обавеза државе, тј. локалне самоуправе, а не потенцијалног инвеститора.¹⁴

Резиме разматрања овог дела рада био би да сложена процедура издавања грађевинске дозволе јесте утицала на број нелегалних објеката, али не у оној мери како се претпостављало, а да је, са друге стране, поједностављење процедуре у контексту бесправне градње дало сасвим неочекиване резултате тј. да је у корелацији са повећањем броја нелегално саграђених објеката.

3. Одступање од издатих грађевинских дозвола као генератор нове (и будуће) бесправне градње

У првом делу овог поглавља наведено је шта аутор сматра узроком настанка, замаха и стварања великих бесправно саграђених насеља у Србији, а у овом и наредном делу разматра се шта се сматра кључним факторима појаве готово геометријске експанзије у последњих 15 година, као и извесног наставка експанзије.

Напред је напоменуто да постоји временска и бројчана корелација између пораста броја издатих грађевинских дозвола и пораста броја нелегалних објеката, али корелација указује на узрочност, али није сама по себи доказ за ову појаву. Због тога сматрам да је битно да се упоредном анализом броја издатих грађевинских и употребних дозвола у периоду од формирања ЦЕОП-а до данас, а са циљем да се утврди да ли

¹⁴ Постојање плана детаљне регулације омогућава издавање локацијских услова уколико нема плана детаљне регулације али само уколико је планом детаљне регулације одређена регулациона линија; извор: Д. Чукић, Д. Васиљевић: „Водич кроз дозволе за изградњу: од идеје до употребе објекта: USAID пројекат за боље услове пословања”, Представništvo Cardno Emerging Markets USA Ltd., Београд, 2016, стр. 32, доступан на <https://mgsl.gov.rs/sites/default/files/Vodic-kroz-dozvole-za-izgradnju.pdf>.

објекти који почињу да се граде као легални накнадно постају нелегални. Нажалост, Републички завод за статистику, по сазнању аутора, не прикупља и не обрађује податке о броју издатих употребних дозвола, већ само о броју издатих грађевинских дозвола.¹⁵ Аутор је податке о броју издатих грађевинских и употребних дозвола успео да пронађе једино у годишњим извештајима Агенције за привредне регистре¹⁶ и они, након обраде и елиминисања непотребних података,¹⁷ гласе:

Година	Грађевинске дозволе	Употребне дозволе	Мање употребних	Пораст броја грађевинских дозвола	Разлика између % пораста грађевинских и мање употребних дозвола
	1	2	3	4	5 (4-3)
2016	4495	3341	25,70%		
2017	6024	4506	25,20%	34%	8,82%
2018	6217	4992	19,70%	3%	-16,50%
2019	6965	5531	20,60%	12%	-8,57%
2020	7229	5198	28,10%	4%	-24,31%
2021	8860	5381	39,30%	23%	-16,74%
2022	9153	6929	24,30%	3%	-20,99%
2023	8340	7059	15,40%	-9%	-24,28%
2024	8015	6450	19,50%	-4%	-23,40%

¹⁵ <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/gradjevinarstvo/>.

¹⁶ <https://www.apr.gov.rs/o-agenciji/interna-dokumenta/godisnji-izvestaji-oradu.1910.html>.

¹⁷ Изузети су подаци који се односе на измену грађевинске и употребне дозволе иако АПР уврштава и њих у укупан број грађевинских и употребних дозвола без обзира на то што се односе на исти предмет, тј. објекат за који су већ у обрачун узете основна грађевинска и употребна дозвола. Сматрам да се на тај начин нерационално увећава број издатих дозвола и тиме добијају нетачни подаци и резултати. Сврха обраде ових података је утврђивање односа грађевинских и употребних дозвола у односу на конкретне објекте.

Број годишње издатих грађевинских и употребних дозвола мора да буде исти¹⁸ уколико се број грађевинских дозвола не мења, што се у пракси наравно не дешава, па разлика увек постоји. Али, раст број грађевинских дозвола мора да прати раст броја употребних дозвола, а то се према званичним подацима не дешава, већ имамо константну негативну разлику, тј. „мањак” употребних дозвола (колона 5 табеле). Медијална вредност разлике у посматраном периоду износи 18,87%. Другим речима, скоро сваки пети објект који добије грађевинску дозволу никада не добије употребну дозволу. Разлог је одступање од грађевинске дозволе и такви објекти континуирано и значајно увећавају број нелегалних објеката у поступцима легализације, јер они са собом носе не само легализацију зграде већ и легализацију станова у згради, што најчешће износи од 10 до 30 захтева за легализацију по објекту. Без снажног притиска на инвеститоре новоградње, бујање бесправне градње се неће зауставити.

4. Пасивност извршне власти у сузбијању дивље градње

а) Држава нема стварну вољу да сиречи нелегалну градњу

Чињеница која произилази из наведених прорачуна је да је значајан део објеката (који су сада нелегални) започет легално, те да против инвеститора тих објеката грађевинска инспекција није покренула кривични поступак; ово говори да држава нема стварну вољу да сузбије нелегалну градњу. Укрштањем већ постојећих база објеката у поступку легализације са базом издатих грађевинских објеката, могло би се врло брзо утврдити који инвеститор је одступио од дозволе и поднео захтев за легализацију, као и који грађевински инспектор је био дужан да примети да се објект не гради у складу са дозволом и да поднесе кривичну пријаву против одговорног лица.¹⁹ Подсећамо да је грађевински инспектор дужан да најмање два пута у току градње изврши надзор над градњом објекта и то након израде темеља и завршетка изградње објекта у конструктивном смислу,²⁰ па се упоређивањем датума из записника о надзору са грађевинским дневником може јасно утврдити да ли је одступање било видљиво у време надзора. Али, пошто извршна власт не исказује

¹⁸ Иако се тренутак издавања грађевинске и употребне дозволе никада не поклапају, тј. постоји „кашњење” у издавању употребне дозволе, у дужем временском периоду (дужем од 5 година) бројеви се уједначавају због „преклапања” нових грађевинских са старим употребним дозволама.

¹⁹ Закон о планирању и изградњи, чл. 175 ст. 1 тач. 4 и 8а.

²⁰ Закон о планирању и изградњи, чл. 175 ст. 3.

ни назнаке одлучности да примењује прописе које је донела у циљу сузбијања нелегалне градње у ситуацијама када је то могла да уради без већих напора и трошкова, нема основа да се верује да ће бесправна градња у будућности престати. Овај став потврђује чињеница да предлагач Закона у образложењу наводи да ће нови Закон превенцију нове нелегалне градње постићи кроз ефикасан систем инспекцијског надзора, санкција и онемогућавања прикључења на инфраструктуру нелегалних објеката,²¹ што су мере које су се доказале као врло неуспешне у претходним годинама. Решење да новоизграђени бесправни објекти постају јавна својина (члан 24 Закона) је само по себи добра превентивна мера, али будући да ће за формални пренос својине бити потребно доношење одговарајућег управног акта (што Закон не уређује), а притом предвиђа и рушење таквог објекта, за шта држава никада није имала новца нити воље, јасно је да је у питању још једно од многих до сада предложених решења које се у пракси неће примењивати или ће примена бити спорадична.

б) Могући кораци државе у сузбијању бесправне градње

Пошто смисао овог рада није детаљна анализа нових законских решења већ стратешки приступ овом проблему кроз идентификацију и класификацију узрока, али и кроз назнаку могућих решења, предложити и могуће кораке државе у сузбијању будуће бесправне градње која настаје одступањем од одобреног пројекта и грађевинске дозволе.

Инвеститори одступају од грађевинске дозволе, јер за то имају снажан мотив – екстра профит који остварују тако што од заједничких просторија у згради праве стамбене или пословне јединице, припајају таванске просторе постојећим становима, надзиђују равне кровове, праве више мањих стамбених јединица, граде терасе поплочавањем парцеле и припајају их постојећим становима у приземљу и сл. Зато је битно демотивисати инвеститоре да одступају од грађевинске дозволе тако што им одступање треба учинити неисплативим. То се може постићи комбинацијом два услова. Први услов је увођење правила (какво постоји у Црној Гори) да се код непокретности у изградњи закључује искључиво предуговор,²² а да се главни уговор закључује тек

²¹ Из образложења предлога Закона о посебним условима за евидентирање и упис права на непокретностима, стр. 37; извор: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/14_saziv/1868-25%20-%20LAT.pdf.

²² <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/650011/intervju-curic-o-kupovini-nekretnina-u-izgradnji-propisi-sirom-otvaraju-vrata-rizicima>.

након издавања употребне дозволе и уписа објекта у катастар (у нашем случају би издавање употребне дозволе био довољно). Такође треба заштити оверу уговора који предвиђају да купци станова уступају заједничке просторије и слично инвеститору, односно овлашћују га да донесе такву одлуку у њихово име, јер су непогрешив знак намере инвеститора да одступи од грађевинске дозволе. Други услов је да се изменом закона утврди да се предуговором о куповини стана у изградњи може уговорити највише исплата 70% цене стана до закључења главног уговора, чиме би се постигло да инвеститор који не добије употребну дозволу неће имати право да наплати 30% цене стана, тј. његову претпостављену зараду од изградње стамбене зграде (а тиме он губи мотив да крши закон јер од тога неће имати материјалне користи).

Осим тога, потребно је формирати нови јединствени регистар инвеститора и унети податке о свим инвеститорима којима је истекла грађевинска дозвола, као и о инвеститорима који су поднели захтеве за легализацију; приказ треба да буде такав да свако заинтересовано лице може да, на основу визуелног прегледа схвати колико је грађевинских дозвола издато одређеном физичком лицу или правним лицима у којима има удео и да ли је за те објекте добио употребну дозволу, као и за које објекте је поднео захтев за легализацију. Ово је неопходно, јер купац закључењем предуговора не стиче својину, па је нужно да буде добро информисан о кредибилитету инвеститора са којим улази у правни посао. За случај да инвеститор не добије употребну дозволу, законом треба предвидети да предуговор има својство извршне исправе у погледу потраживања купца и да, уз потврду органа локалне самоуправе да инвеститору није издата употребна дозвола у законском року, може покренути извршни поступак против инвеститора. У случају да наплата није могућа, држава мора са једнаком бригом поступати према интересима купца као што се брине о својим економским интересима – као што онемогућава лицима која дугују јавне приходе да буду оснивачи нових правних лица, тако би морала и у овом случају онемогућити инвеститора да обавља делатност у новорегистрованом правном лицу све док не намири дугове према купцима. Имајући у виду да одступање од грађевинске дозволе никада није случајно, већ свесно и са лукративном намером, а наноси велику материјалну штету како купцима тако и јавном интересу, треба размислити о томе да ли се у том случају ради о злоупотреби „заштите” личне имовине члана друштва када је привредно друштво користи ради вршења нелегалних активности и да ли заштита у таквом случају треба да постоји.

II. Недостаци закона и нереална очекивања

Поред онога што је напред речено о недостацима нових законских решења, треба подвући још неке њихове мањкавости.

1. Зашто дигитализација не може да омогући брзу легализацију и зашто је физички немогуће да проблем легализације буде решен у пројектованим роковима

Извршна власт обећава брзу и лаку легализацију, а дигитализацију наводи као један од кључних фактора који ће утицати на остварење тог обећања. Међутим, дигитализација ће врло мало утицати на брзину решавања предмета из простог разлога што она убрзава оно што никада није био проблем у поступку легализације, а то је кретање предмета. И по новом Закону, као и свим претходним законима, службена лица су та која проверавају да ли је документација комплетна, да ли постоји доказ о праву својине на објекту и земљишту, да ли објекат испуњава услове за легализацију, да ли је техничка документација одговарајућа, те доноси акте управљања поступком и акте у којима одлучује о захтеву. Све док вештачка интелигенције не буде способна да тај посао врши уместо човека, тај посао ће радити људи, а они тај посао не раде брзо. Тачније, до сада је годишњи просек решених предмета био 40.000 годишње;²³ ово значи да би овим темпом рада за евидентирање 2,1 милион нелегалних и 2,7 легално изграђених али неуписаних објеката²⁴ било потребно 120 година. Врло вероватно ће годишњи број решених предмета по новом закону бити значајно већи, а предлагач пројектује као циљ 3,8 милиона уписаних непокретности у 2030. години, тј. 80% решених предмета.²⁵ Једноставном калкулацијом се може закључити да је за остварење овог циља неопходно да се са 40.000 решених предмета годишње, број решених предмета повећа на 760.000 годишње, што је тачно 19 пута више. Пошто предлагач у предлогу Закона не спомиње конкретне механизме који могу довести до тако драстичног повећања продуктивности, мора се закључити да циљ Закона неће бити остварен. Да ни предлагач не верује у могућност примене Закона који је пред-

²³ <https://www.nin.rs/drustvo/vesti/53459/u-srbiji-oko-21-milion-nelegalnih-objekata-godisnje-se-resi-40000-predmeta>.

²⁴ Из образложења предлога Закона о посебним условима за евидентирање и упис права на непокретностима, стр. 34; извор: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/14_saziv/1868-25%20-%20LAT.pdf.

²⁵ Исто, стр. 36.

ложио говори чињеница да је директор Републичког геодетског закона (РГЗ) три дана пре ступања на снагу Закона изјавио да се већ припрема нови закон о посебним условима за евидентирање и упис права на непокретностима.²⁶

2. Позитивна и негативна решења у Закону

У позитивна решења новог Закона у смислу омогућавања легализације великог броја објеката свакако се може уврстити чињеница да се не прописује сагласност сувласника земљишта за легализацију објекта. Мада, морам да укажем да је Уставни суд био експлицитан у ставу да легализација објекта без сагласности сувласника превазилази уставно допуштени оквир тумачења јавног интереса и да је као таква неуставна,²⁷ па се чини да би ова одредба вероватно била оглашена за неуставну уколико неко покрене иницијативу, а Уставни суд у садашњем саставу се осмели да по њој поступа.

²⁶ „Како је наведено у саопштењу, РГЗ у сарадњи са Министарством грађевинарства, саобраћаја инфраструктуре интензивно ради на припреми новог Закона о посебним условима за евидентирање и упис права на непокретностима.” Извор: <https://www.nin.rs/drustvo/vesti/92589/rgz-i-ministarstvo-gradevinarstva-pripremaju-zakon-za-brzi-upis-imovine>.

²⁷ „Суд констатира да се оспореном одредбом уводи годатна погодносћ за бесправне грађевине, и то директним успостављањем основа да се у њихову корист а на шред шредних лица – сувласника/сукорисника земљишта прибави недостијајући основ за располаање, односно стицање права на земљишту. Суд оцењује да Уставом зајемчено право мирној уживања својине и других имовинских права стечених на основу закона, што је у овом случају право сусвојине или сукористије, не може у смислу одредаба члана 58. Устава бити одузето дејством законске претпоставке, односно фикције да се неискривљањем проширивања широкости права истој одрекао у корист бесправној грађевине. Суд сматра да члан 58. Устава који у ставу 2. допушта одузимање или ограничавање права својине само у јавном интересу и уз накнаду, не допушта овакав основ стицања права на земљишту, ништа таква норма закона, ако се и узме да исказује јавни интерес за легализацијом као разумним циљем, задовољава услов да мера коју прописује за остварење тог циља не сме прећи границе ‘правичне равношесте’, што јест не сме да успостави несразмеран шред за лице чија се права одузимају или ограничавају, ради остваривања легализације као јавног интереса. Ошуда, по схватању Суда, законско успостављање основа за лишавање имовине шредних лица, ради стварања услова за стицање права од стране несавесној актера бесправне градње, превазилази уставно допуштени оквир тумачења јавног интереса, а чињеница да за овај вид одузимања имовинских права других лица Закон не предвиђа ни обавезу стицаоца на плаћање одговарајуће/шредне накнаде, чини оспорену одредбу несајасном са одредбом члана 58. став 2. Устава.” (Одлука Уставног суда УЗ-295/2009 од 6. децембра 2012. године, Службени гласник РС, бр. 50/2013.)

Позитивна новина је и деоба парцеле у поступку легализације (члан 16 став 1), као и законско установљење права службености пролаза ради приступа објекту када је формирана парцела од земљишта испод објекта (члан 16 став 7). Упис права својине Републике Србије на објектима код којих је инвеститор непознат или недоступан, као и у случају када је правно лице престало да постоји и нема правне следбенике, имовина ће добити титулара, али и носиоца обавеза да објекат одржава или да буде тужен од стане лица која сматрају да имају права на објекту или делу објекта.

Негативно је решење, а вероватно и неуставно, је да РГЗ упис права својине нелегалних власника у поступку легализације врши приоритетно, без обзира на редослед одлучивања прописан законом, тј. прекоредно, што лица која су власници или градитељи бесправних објеката и нису поштовала закон ставља у повољнији положај у поступку уписа од лица која су поштовала закон. Таква ситуација није само хипотетичка, јер би власник нелегалног стана који је настао адаптацијом заједничких просторија имао приоритет приликом уписа у односу на власника легалног стана у згради. Прекоредни упис је непотребан и, имајући у виду да РГЗ има велики број нерешених предмета, довешће до великог застоја у раду.

Већ је напоменуто да је негативно решење из члана 13 став 1 Закона које искључује из легализације *de facto* сва лица која су земљиште стекла до 2003. године закључењем неоверених уговора, а да притом не установљава јасан и сигуран правни механизам за решавање овог проблема. Овим се из легализације искључује великих број породичних стамбених објеката, тачније читава насеља.

Несхватљиво је и решење да се објекти легализовани по одредбама једног од закона који су уређивали легализацију (Закона о посебним условима за упис права својине на објектима изграђеним без грађевинске дозволе) морају поново легализовати (члан 1 став 1 тачка 8 Закона), што је задирање у већ стечена права и нарушавање правне сигурност.

III. Закључак

Извршна власт је овим Законом, нечињењем у претходним деценијама и непотпуним мерама, показала да не уме да пронађе начин да проблем бесправне градње реши. Можда нема ни мотив, јер бесправна градња подразумева куповину грађевинског материјала, плаћање услуга и продају непокретности у току важења грађевинске дозволе, а грађевинарство значајно утиче на пуњење буџета ПДВ-ом. Са друге

стране, масовна легализација старих бесправних објеката би довела до значајног повећања понуде станова на тржишту, што би смањило потражњу за становима из новоградње и успорило грађевинарство, што извршна власт свако не жели из неколико разлога. Поред тога, овај Закон, по мишљењу предлагача, омогућава држави да добије електронску базу података за нових 1,04 милиона објеката и да оствари очекивани годишњи приход од пореза на имовину од 4,16 милијарди динара годишње (35,5 милиона евра).²⁸ Легализација у Републици Србији није услов за настанак пореске обавезе, тако да Пореска управа теоретски може одмах након добијања базе података да донесе пореска решења за пет година уназад,²⁹ што у пракси увек и чини. Ако бисмо податак предлагача Закона да је просечан порез на имовину у Републици Србији 5.000 дин. помножили са пет, добијамо износ од 25.000 дин. по објекту, што за 1,04 милиона објеката износи 26 милијарди динара, тј. 222 милиона евра прихода само захваљујући прикупљању података кроз електронску пријаву, а потом 35,5 милиона евра прихода годишње. Наведено указује да ће држава бити задовољна ефектима усвојеног Закона чак иако грађани не буду били.

Nenad Vasić

attorney at law in Belgrade

NEW LAW ON LEGALIZATION –THE CAUSES OF ILLEGAL CONSTRUCTION AND THE REASONS WHY THE LAW WILL NOT BE SUCCESSFUL

Summary:

By adopting the Law on Special Conditions for Registration of the Rights to Real Estate, the executive branch of the state assured citizens that it had found the solution for the quick and simple legalization of 4.8 million constructed buildings for which ownership rights have not been registered. The author submits that, unfortunately, this will not be the case, and the reasons lie in the underlying causes of illegal construction, in the provisions of the new Law itself, in the consistent tolerance and selective tacit encouragement of illegal building, and finally, in the insufficient capacity of the state to implement the Law. The article also proposes possible legal solutions for the implementation of legalization and for the prevention of illegal construction.

Key words: illegal construction, legalization, construction land, nationalization, building permit, occupancy permit, real estate, cadastre

²⁸ Из образложења предлога Закона о посебним условима за евидентирање и упис права на непокретностима, стр. 57; извор: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/14_saziv/1868-25%20-%20LAT.pdf

²⁹ Релативна застарелост пореске обавезе наступа за пет година.

Датум пријема рада: 28. септембар 2025.

Датум прихватања рада: 15. октобар 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНИ РАД

УДК 37.014.553(497.11)

Светлана Костић

дипломирана правница*

ПРАВНИ ОКВИР АУТОНОМИЈЕ УНИВЕРЗИТЕТА У СРБИЈИ

Сажетак:

У овом раду разматра се појам аутономије универзитета као једног од темељних цивилизацијских достигнућа, са посебним освртом на правни оквир који уређује ову област у Републици Србији и на њен историјски развој. Поред анализе домаћег нормативног уређења, рад обухвата и упоредни приказ решења у државама региона, као и релевантне међународне стандарде који обликују и унапређују институт аутономије. Оваква анализа омогућава боље разумевање улоге универзитетске аутономије као гаранта квалитетног високог образовања и научних истраживања у демократском друштву. У том контексту, ауторка указује на случајеве озбиљних повреда аутономије универзитета у Србији, те наглашава потребу за даљим доследним нормативним уређењем ове области како би се обезбедила њена пуна заштита од политичких утицаја и очувала њена суштинска улога у друштву.

Кључне речи: универзитет, аутономија универзитета, академски интегритет, академске слободе, неповредивост простора универзитета

I. Појам аутономије универзитета

Аутономија универзитета представља један од темељних принципа савременог високог образовања. Она обезбеђује слободу научног рада, наставе и унутрашњег управљања, омогућавајући универзитетима да,

* Координаторка Канцеларије за међународноправне послове Ректората Универзитета у Београду

Електронска адреса ауторке: svetlana.kostic@rect.bg.ac.rs

независно од политичких и економских утицаја, испуњавају своју мисију образовања, истраживања и друштвене одговорности.

Историјат развоја универзитета показује да се ради о европској институцији, насталој још у средњем веку; то је била заједница наставника и истраживача којој је била поверена одређена, пре свега административна, аутономија, те право да самостално креира студијске програме и изводи наставу.¹

„Са успостављањем националних држава, европски универзитети прерастају у државне институције у којима се постављају темељи националних наука, промовишу националне идеологије и формирају стручњаци који су потребни држави. Са своје стране, државе издашно финансирају активности универзитета. Тако се успоставља нека врста коегзистенције у оквиру које универзитет прихвата додељену улогу, али у свему осталом задржава своју аутономију и недодирљивост”.²

У развоју односа државе и универзитета јавила се, крајем XX века, потреба у европским државама да се улога универзитета преиспита и редефинише с намером да универзитети треба да изгубе повлашћени статус у држави, што је отворило питање извора финансирања и начина обезбеђења средстава за наставу, те за скупа истраживања.³

Правни оквир аутономије универзитета у Србији представља резултат дугог историјског развоја и утицаја међународних стандарда, те особенних односа у српском друштву.

II. Развој института аутономије универзитета у Србији

Историјски гледано, темељи универзитетске аутономије у Србији постављени су још у Закону о универзитету из 1905. године, којим је Велика школа у Београду прерасла у Универзитет. Овим законом Универзитету је признат статус самоуправне установе са сопственим органима управљања, правом на избор наставника и уређивање наставних програма, што је представљало значајан искорак за то доба.⁴ Овим За-

¹ Србијанка Турлајић, уводна реч „Универзитет и држава – мисија, аутономија, одговорност”, на XII скупу *Трендови развоја – Болоњски процес и примена новог закона*, Зборник радова, Копаоник, 6–9. март 2006, 1–13.

² Исто.

³ Исто.

⁴ Фебруара 1905. године краљ Петар I прогласио је Закон о универзитету, *Српске новине Краљевине Србије*, бр. 46/1905 (текст Закона може се погледати на „сајту” Правног факултета Универзитета у Београду: www1.ius.bg.ac.rs). У чл. 1 овог Закона наведено је следеће: „Велика школа у Београду проглашује се за Универзитет”.

коном је, дакле, професорима дата академска слобода у основном значењу тог достигнућа.⁵

У Краљевини Југославији универзитети су имали формално одређену аутономију,⁶ али је политичка пракса често ограничавала њену примену. Режији су користили контролу над именовањима, финансирањем и садржајем наставе да би утицали на рад универзитета.

И у периоду социјалистичке Југославије (ФНРЈ, СФРЈ), концепт аутономије универзитета се мењао: устав и закони су формално признавали академске слободе, али је степен стварне самосталности зависио од политичког контекста.⁷

Озбиљније промене у погледу аутономије настају шездесетих година двадесетог века, када је дошло до покушаја оснаживања институционалне основе овог концепта. Међутим, познати догађаји из 1968. године, првенствено на Универзитету у Београду и мере државе које су уследиле, показују ограничења стварне универзитетске аутономије.

Након 1990-их законски оквир се мењао неколико пута, у складу

// Универзитет је највише самоуправно тело за вишу стручну наставу и за обрађивање наука. // Универзитет стоји под врховним надзором Министра просвете и црквених послова".

⁵ Закон из 1905. године дао је значајну аутономију Универзитету у Београду: – Наставници су имали слободу да „*представљају своје знање*” (неометано од стране министарских интервенција).

– Министарски надзор није смео да се врши на штету самосталности Универзитета, а сваки покушај наређења који је био противан аутономији Универзитета је био дужан да одбије уз примедбе. Ректора Универзитета бирао је Универзитетски савет између редовних професора Универзитета, а министар је био само обавештаван о избору (чл. 8 ст.1); исти принцип важио је за изборе декана факултета и професора односно факултети су имали аутономију у избору кадра а министарство се није мешало у избор уколико није било формалних пропуста у процедури.

⁶ Закон о универзитетима Краљевине Југославије, *Службене новине*, бр. 149/1930. регулисао је и уједначио статус свих универзитета; Општа универзитетска уредба, *Службене новине*, бр. 291/1931. је био пропис који је детаљно уредио, између осталог и питања статуса универзитета. О овоме више у Момчило Анђелковић, „Универзитет у Краљевини Југославији 1918–1941”, *Архив Југославије*, 112–126.

⁷ Општи закон о универзитетима НР Србије, *Службени лист ФНРЈ*, бр.10/1954. године био је први послератни закон који је поставио структуру универзитета, питања избора ректора, декана, организације факултета и односа државе и универзитета. На основу тог Закона донете су уредбе о катедрама, органима и наставном особљу универзитета, како би се регулисало интерно уређивање универзитета.

У ФНРЈ је 1958. донет Општи закон о школству који је регулисао све нивое образовања – предшколско, основно, средње, високо образовање, и образовање одраслих.

са променом политичког система, повратком на вишепартијски систем, и тежњом да се хармонизује са европским стандардима.

Јула 1998. године донет је Закон о универзитету,⁸ након масовних студентских и грађанских протеста који су потресли режим. Циљ власти је био да појача контролу над универзитетима који су били једно од средишта критике режима и опозиционог деловања. Овим Законом је заправо укинута аутономија универзитета. Државни органи су добили широка овлашћења да утичу на рад универзитета – држава је могла да именује и разрешава ректоре, проректоре и декане (што је до тада било у искључивој надлежности универзитета), наставно и ненаставно особље је могло да буде дисциплински санкционисано или отпуштено уколико се сматрало да „*нарушава уљед универзитетска*” (што је често коришћено за прогон „политички неподобних” професора, који су суспендовани и отпуштани, држава је преузела контролу над финансијама универзитета и факултета и тако ограничила њихову самосталност у одлучивању о расподели средстава, укинута су неки органи универзитета (сенат) и њихова надлежност „пребачена” на органе које поставља држава.

После промене октобра 2000. године, донет је 2002. године нови Закон о универзитетима⁹ чиме су поново успостављене основне гаранције аутономије универзитета као важан корак у обнављању слободе и независности академске заједнице у Србији. Универзитетима је враћена правна и кадровска аутономија (универзитети су поново добили право да самостално бирају органе управљања и креирају наставне и научне програме).

У савременој Србији, нарочито након 2005. године и доношења Закона о високом образовању,¹⁰ формално-правно постоји гарантована аутономија универзитета.¹¹

⁸ Закон о универзитету, *Службени гласник РС*, бр. 54/1998 (по предлагачу назван „Шешелев закон”).

⁹ Закон о универзитетима, *Службени гласник РС*, бр. 21/2002.

¹⁰ Закон о високом образовању, *Службени гласник РС*, бр.76/2005.

¹¹ Закон о високом образовању из 2005: Чл. 4 (*Принципи високог образовања*) предвиђао је да се делатност високог образовања заснива, између осталог, на принципима: академске слободе и аутономије // Чл. 5 (*Академске слободе*) наводи следеће: „Академске слободе јесу: 1) слобода научноистраживачког рада и уметничког стваралаштва, укључујући и слободу објављивања и јавног представљања научних резултата и уметничких достигнућа; 2) слобода избора метода интеракције наставних садржаја; 3) слобода избора студентских програма”. // Чл. 6 (*Аутономија*) прописује следеће: „Аутономија универзитета и других високошколских установа подразумева, у складу са овим законом: 1) право на утврђивање студентских програма;

Сада је материја аутономије универзитета у Србији уређена Законом о високом образовању.¹²

III. Уставно и законско уређење аутономије универзитета

1. Основна уставна решења

Устав Републике Србије из 2006. године¹³ гарантује аутономију универзитета у члану 72 став 1, где се наводи: „*Јемчи се аутономија универзитета, високошколских и научних установа*“, као и у ставу 2 истог члана, где је наведено да: „*Универзитети, високошколске и научне установе самостално одлучују о своме уређењу и раду, у складу са законом*“.

Ова уставна норма представља темељ правне заштите универзитетске аутономије, али се њена примена остварује кроз законе и подзаконске акте.

2. Законско уређење

У савременом правном оквиру у Републици Србији, пре свега кроз Закон о високом образовању, као и претходни Закон из 2005. године, истиче се самосталност универзитета у наставном, научноистраживачком и управном раду, уз обавезу усклађивања са јавним интересом и националним прописима. У овом смислу, аутономија обухвата право универзитета да самостално доноси статуте, организује студијске програме, бира органе управљања и запошљава наставни кадар.

2) право на утврђивање правила студирања и услова уписа студената; 3) право на уређење унутрашње организације; 4) право на доношење статута и избор органа управљања и других органа, у складу са овим законом; 5) право на избор наставника и сарадника; 6) право на издавање јавних исправа; 7) право на располагање финансијским средствима, у складу са законом; 8) право на коришћење имовине, у складу са законом; 9) право на одлучивање о прихватању пројеката и о међународној сарадњи”. // Чл. 7 (Неповредивост академског простора) прописује да је простор високошколске установе неповредив и да у њега не могу улазити припадници органа надлежног за унутрашње послове без дозволе надлежног органа те установе, осим у случају угрожавања опште сигурности, живота, телесног интегритета, здравља или имовине.

¹² Закон о високом образовању, Службени гласник РС, бр. 88/17, 27/2018 – др. закон, 73/2018, 67/2019, 6/2020 – др. Закони, 11/2021 – аутентично тумачење, 67/2021, 67/2021-др. Закон, 76/2023 и 19/2025.

¹³ Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021.

У детаљима, Закон о високом образовању прецизира обим и садржај универзитетске аутономије. Према овом Закону, аутономија универзитета обухвата:

- академску аутономију (што значи слободу наставног процеса – избор наставног плана и програма, методологије наставе и испитивања),
- слободу научноистраживачког рада – право да се универзитети и јединице у њиховом саставу баве истраживањем и одлучују о наставним и истраживачким пројектима),
- организациону аутономију (што подразумева самостално доношење статута и организационих аката),
- нормативну аутономију (што обухвата право на доношење интерних правила),
- персоналну аутономију (која се односи на слободу избора наставног кадра и управљачких органа),
- финансијску аутономију (располагање сопственим средствима).

Ово значи да се аутономијом универзитета у Србији, према уставним и законским решењима, начелно штите набројане вредности, а без директног уплитања државе, те политичког или идеолошког притиска.

У овом погледу, законски текст предвиђа следеће:

У члану 4 (са наднасловом „Принципи високог образовања”) наведено је да се делатност високог образовања заснива, између осталог, на принципима академске слободе (тачка 1), аутономије (тачка 2) и академског интегритета (тачка 3). У члану 5 (са наднасловом „Академске слободе”) утврђује се да су академске слободе: слобода научноистраживачког рада, укључујући слободу објављивања и јавног представљања научних резултата и уметничко-истраживачког достигнућа, уз поштовање права интелектуалне својине (тачка 1) као и слобода избора метода интерпретације наставних садржаја (тачка 2).

Аутономији у ужем смислу посвећен је члан 6 Закона (са наднасловом „Аутономија”) који у ставу 1 одређује да аутономија обухвата:

„1) право на утврђивање студијских програма; // 2) право на утврђивање правила студирања и услова уписа студената; // 3) право на уређење унутрашње организације; 4) право на доношење статута и избор органа управљања и других органа, у складу са овим законом; // 5) право на избор наставника и сарадника; // 6) право на издавање јавних исправа; // 7) право на располагање финансијским средствима, у складу са законом; // 8) право на коришћење имовине, у складу са законом; // 9) право на одлучивање о прихватању пројеката и о међународној сарадњи”.

У ставу 2 овог члана се прецизира да се права наведена у ставу 1. остварују уз поштовање људских права и грађанских слобода и отворености према јавности и грађанима.

На академском интегритету, који је уређен чланом 7 (са наднасловом „Академски интегритет“), заснива се *„очување достојанства професије, унапређивање моралних вредности, заштити вредности знања и подизање свесћи о одговорности свих чланова академске заједнице и унапређење људских права и слобода“*.

Поред тога, под аутономијом у ширем смислу се, према Закону (члан 8 са наднасловом „Неповредивост академског простора“), подразумева и такозвана физичка аутономија универзитета, а што је изражено, у ставу 1, на следећи начин: *„Простор високошколске установе неповредив је и у њега не могу улазити припадници органа надлежној за унутрашње послове без дозволе надлежној органа те установе, осим у случају угрожавања њихове сигурности, живота, телесној интегритета, здравља или имовине“*.

Поједини сегменти активности универзитета који спадају у аутономију универзитета уређују се и подзаконским актима. Као пример могу се навести недавне измене (2025. године) Уредбе о нормативима и стандардима услова рада универзитета и факултета за делатности које се финансирају из буџета.¹⁴ Изменом Уредбе значајно је промењен однос између наставног и научног рада на универзитетима у Србији (смањен је број часова који наставници и сарадници могу посветити научно-истраживачком раду).

3. Статутарно уређење

Појам аутономије разрађен је, на основу уставног и законских решења, и у статутима универзитета.

У Статуту Универзитета у Београду¹⁵ практично преписује законске одредбе о аутономији универзитета и не разрађује их даље. Тако се Статутом одређује да аутономија Универзитета обухвата следеће (члан 10 ставови 1 и 2):

¹⁴ Уредба о нормативима и стандардима услова рада универзитета и факултета за делатности које се финансирају из буџета, *Службени гласник РС*, бр. 15/2002, 100/2004, 26/2005, 38/2007, 110/2007, 17/2025 и 27/2025.

¹⁵ Статут Универзитета у Београду, *Гласник Универзитета у Београду*, бр. 201/18, 207/19, 213/20, 214/20, 217/20, 230/21, 232/22, 233/22, 236/22, 241/22, 243/22, 244/23, 245/23, 247/23, 251/23, 258/24 260/25 и 262/25, чл. 9 ст.1 (са наднасловом „Чланови универзитетске академске заједнице и академске слободе“) и чл. 10 ст.1 и 2 (са наднасловом „Аутономија Универзитета“).

„(1) Аутономија Универзитета, у складу са законом, обухвата право на: – утврђивање студијских програма; – утврђивање правила студирања и услова уписа студената; – уређење унутрашње организације; – доношење статута и избор органа управљања и пословођења и студентског парламента; – избор наставника и сарадника; – издавање јавних исправа; – располагање финансијским средствима; – коришћење имовине; – одлучивање о прихватању пројеката и о међународној сарадњи, као и – друга права која произлазе из добрих академских обичаја. (2) Простор Универзитета је неповредив и у њега не могу улазити припадници органа надлежних за унутрашње послове без дозволе ректора, осим у случају угрожавања опште сигурности, живота, телесног интегритета, здравља или имовине”.

Уобичајено је да се под појмом аутономија универзитета подразумевају и друга права и слободе припадника универзитета. У Статуту Универзитета у Београду то је изражено одредбама о академским слободама, које гласе (члан 9 став 3):

„(3) Академска слобода на Универзитету је: – слобода сваког члана академске заједнице у научноистраживачком раду, укључујући слободу објављивања и јавног представљања научних резултата, уз поштовање права интелектуалне својине; – слобода избора студијских програма; – слобода избора предмета и облика наставе, као и интерпретације наставних садржаја”.

И остали државни универзитети у Србији су у својим статутима поступили на исти начин.¹⁶

IV. Упоредно-правни преглед уређења аутономије универзитета

1. Међународни документи о аутономији универзитета

Поред националних прописа, на концепт аутономије универзитета у Србији снажан утицај имају и међународни документи. *Magna Charta Universitatum*¹⁷ наглашава да универзитети морају бити морално и

¹⁶ Статут Универзитета у Новом Саду од 2018. године, са изменама од 2019, 2020, 2022. и 2023. године, чл. 11 и 12; Статут Универзитета у Нишу, *Гласник Универзитета у Нишу*, бр 8/2017. чл. 13 и 14; Статут Универзитета у Крагујевцу, (пречишћен текст објављен 23. априла 2024. године), чл. од 8 до 12; Статут Државног универзитета у Новом Пазару (објављен на интернет страници Универзитета 2023. године), чл. 11.

¹⁷ *Magna Charta Universitatum* (Велика повеља универзитета) је кратак документ, који су у Болоњи 1988. године потписале високошколске установе у циљу

интелектуално независни од сваке политичке и економске власти. Поред овог документа, за аутономију универзитета има великог значаја и UNESCO-ова Препорука о статусу наставног особља у високом образовању из 1997. године¹⁸ која истиче да је институционална аутономија предуслов за квалитетно образовање и научни рад, али и да мора бити усклађена са одговорношћу према друштву. Ови документи, заједно са европским процесима као што је тзв. Болоњска декларација,¹⁹ постављају стандарде којима се национални закони, укључујући и српске, све више прилагођавају, али не без отпора и неразумевања, а и на уштрб аутономије универзитета како је она до тада схваћена и како се подразумевала.

2. Уређење аутономије универзитета у земљама Западне Европе

У већини западноевропских земаља (на пример, у Немачкој, Француској, Шведској), универзитети имају висок степен аутономије. Немачка, кроз принцип академске слободе (*Wissenschaftsfreiheit*), гарантује универзитетима значајну самосталност, нарочито у академским питањима. У Француској, иако је држава традиционално централизована, реформски закони су проширили аутономију универзитета у погледу финансија и управљања.

3. Аутономија универзитета у Источној Европи

Земље као што су Пољска, Мађарска и Бугарска су у периоду транзиције усвојиле законе који гарантују универзитетску аутономију. Међутим, у пракси аутономија је често ограничена политичким утицајем. Пример Мађарске показује како и формална аутономија може бити нарушена кроз измене закона и преношење надлежности на државне органе.

препознавања и величања универзитетске традиције, као и подстицања сарадње међу европским универзитетима. Он експлицитно дефинише кључне принципе који подупиру постојање универзитета као што су академске слободе и институционална аутономија.

¹⁸ UNESCO-ова Препорука о статусу наставног особља у високом образовању из 1997. године – *UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (1997) – Revised edition 2016*.

¹⁹ Болоњска декларација је заједничка декларација европских министара образовања потписана у Болоњи 19. јуна 1999. године, а односи се на реформу система високог образовања Европе и темељ је тзв. Болоњског процеса. Овим документом су се државе, по први пут у историји универзитета, директно умешале у начин организовања и функционисања универзитета, а универзитетима су наметнути основни принципи реформи.

4. Аутономија универзитета у региону (бивше југословенске републике)

У већини земаља бивше Југославије аутономија универзитета је законски призната – кроз уставе и законе о високом образовању. Уставом или законом је утврђено да универзитети имају право да самостално одлучују о низу питања (о организацији, избору наставника, наставним плановима и програмима), као и да доносе своје статуте.

Академска и истраживачка аутономија су у већини земаља снажније заступљене него финансијска и кадровска; универзитети су у финансијским и кадровским питањима ограничени државним регулативама, контролама и зависношћу од буџета.

Акредитација и надзор су универзални елементи. Чак и тамо где универзитет има право да креира студијске програме, они обично морају да прођу процес акредитације (или лиценцирања) који одређује држава.

Изазови у пракси обухватају: буџетска ограничења, политичке притиске, променљиву подзаконску регулативу, као и сложене процедуре за одобравање нових студијских и кадровских решења, што може да умањи ефективну аутономију и чини универзитете зависним од државних органа и финансирања.

Устав Хрватске гарантује аутономију универзитета, наводећи да они самостално уређују своју организацију и рад у складу са законом.²⁰ Законом је дато универзитетима право да одлучују о унутрашњој организацији, образовним, научним и стручним програмима, учешћу у међународним пројектима, као и да располажу финансијама у оквиру законских решења.²¹ Ипак, у пракси постоје бројна ограничења: у погледу запошљавања, финансирања, исплате наставном кадру, што је све под надзором надлежних државних тела.

Словеначким Уставом²² и законима²³ наглашена је тежња ка осигурању аутономије универзитета, посебно у погледу управљања имови-

²⁰ Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 56/90, 135/97 i br.8/1998 – čl. 67.

²¹ Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, *Narodne novine*, br. 119/2022.

²² Ustava Republike Slovenije, *Uradni list RS*, št. 33/91-I, 42/97-UZS68, 66/00-UZ80, 24/03-UZ3a, 47, 68, 69/04-UZ14, 69/04-UZ43, 69/04-UZ50, 68/06-UZ121, 140/143, 47/13-Z148, 47/13UZ90,97,99, 75/16-UZ70a in 92/21-UZ62a.

²³ Zakon o visokem šolstvu, *Uradni list RS*, št. 56/2025 i Zakon o znanstveno-raziskovalni in inovacijski dejavnosti, *Uradni list RS*, št. 186/2021, 40/2023, 102/2024 in 40/2025.

ном, финансирања и трансфера знања. Универзитети у Словенији могу самостално уређивати акредитацију студијских програма, као и организацију наставних и истраживачких активности. Ипак, упркос високом нивоу аутономије, држава задржава надзор путем акредитационих агенција и тела која регулишу студијске циклусе. Финансијска аутономија је такође ограничена буџетским и административним захтевима државе.

*Црнојорски закон*²⁴ сачињен је у духу Болоњске декларације, те је високошколским установама обезбеђен одређени ниво аутономије, посебно у академским питањима, уз минимално учешће државе, осим када је то неопходно ради заштите јавног интереса. Високошколске установе морају бити акредитоване, али након тога имају право да самостално дефинишу наставне планове, истраживачке активности, као и да управљају сопственом имовином у складу са законом. И поред тога, држава задржава надлежности у погледу акредитација, ограничава финансијску аутономију и задржава утицај кроз зависност универзитета од буџетског финансирања.

*Закон у Босни и Херцеговини*²⁵ пружа правни основ за академске слободе и институционалну аутономију. Међутим, примена ових одредби наилази на тешкоће због политичких утицаја и сложене управне структуре (ентитети и кантони могу прописивати различите норме). Изазови укључују бирократске баријере, политичко мешање на ентитетском и кантоналном нивоу, као и нормативне разлике између различитих делова земље. Универзитети у Босни и Херцеговини немају пуну контролу над буџетом, јер финансирање углавном зависи од ентитетских и кантоналних власти.

V. Повреде аутономије универзитета

Често је предмет спора у српском друштву питање у којој мери се аутономија универзитета поштује у пракси, нарочито у домену финансирања и избора управљачких тела, па чак и у погледу физичке неповредивости простора.

²⁴ *Zakon o visokom obrazovanju, Službeni list CG*, br. 44/2014, 52/2014 – ispr., 47/2015, 40/2016, 42/2017, 71/2017, 55/2018, 3/2019, 17/2019 – dr. zakon, 47/2019, 72/2019 и 74/2020.

²⁵ *Okvirni zakon o visokom obrazovanju, Službeni glasnik BIH*, br. 59/2007 i 59/2009.

Нема сумње да је аутономија универзитета кроз историју била предмет бројних изазова и повреда, нарочито у временима када је државна власт настојала да преузме контролу над универзитетским органима и процесима. Овај је тренд видљив и у актуелним друштвеним догађањима.

Законске норме о универзитетској аутономији су, у последње две деценије, начелно, усклађене са прихватљивим стандардима заштите ове цивилизацијске тековине. Међутим, законски оквир је постављен тако да се заправо ради о декларативним одредбама, које су неопходне, али које остављају простор за утицај државе којим се атакује на аутономију. Може се оценити да, поред начелног уређења, није успостављен и механизам за непосредну заштиту кључних елемената аутономије, те се правни оквир може злоупотребити за директан утицај на аутономију према текућим политичким циљевима. Ова се констатација односи не само на принципијелне одредбе о аутономији универзитета, већ и на оне њене начелне законске поставке које су јасне и којима није потребна никаква даља разрада односно које не претпостављају додатно нормирање, као што је, на пример, неповредивост просторија универзитета. Држава има значајну улогу у функционисању универзитета кроз акредитационе агенције, лиценцирања, регулативу бодова, постављање стандарда, финансирања материјалних трошкова из буџета, контроле трошења средстава, итд. Све су то области у којима држава, из политичких разлога односно интереса гарнитура на власти, лако може да пређе меру у том осетљивом односу држава–универзитет и оствари непримерени утицај и на аутономне универзитетске функције (типичан пример је обустављање плаћања за материјалне трошкове што је поједине факултете довело у врло тежак положај).

Уочљиво је да је у периоду од 2014. до 2018. године држава постепено повећавала свој утицај на универзитете. Уведена је строжа контрола преко процеса лиценцирања и акредитације студијских програма, као и надзора над кадровским и финансијским питањима. У пракси су универзитети све више зависили од државних одлука и буџетских ограничења. Овај период се означава као „тихо” сужавање аутономије, што је изазвало забринутост међу стручњацима и већини представника академске заједнице. Значајан моменат у овом погледу догодио се и 2019. године, када је на Универзитет у Београду вршен својеврстан притисак, јер је Универзитет реаговао на плагијат докторске дисертације високопозиционираног државног чиновника.

И у последњих неколико година, од 2023, а нарочито у 2024. и 2025. години, дошло је до интервенција државе на државним универзитетима и факултетима (државни утицај огледао се, између осталог, кроз избор

декана, присуство полиције у просторима високошколских установа, итд.) и то са изразитом политичком конотацијом.

Поред тога, аутономија универзитета је непосредно нарушавана и нормативним путем, а све на основу флоскуле у Закону (која следи иза законске норме која поставља начело), а која гласи: „... у складу са законом”. Типичан пример за овакву констатацију је поменута Уредба о нормативима и стандардима услова рада универзитета и факултета за делатности које се финансирају из буџета. Последња измена Уредбе из априла 2025. године довела је до значајних промена у раду универзитета; њом је смањен значај научно-истраживачког рада, што има дубоке финансијске и организационе последице по универзитете у сваком погледу.²⁶ Влада је изменила Уредбу из политичких разлога, у сред друштвене кризе која се карактерише и изразито критичким ставом академске заједнице према власти; ово представља типичан пример да уређивање материје подзаконским актима отвара могућност утицаја и мешања државе у рад универзитета која значи директно нарушавање њихове аутономије.

VI. Закључак

Србија се, у погледу универзитетске аутономије, налази између формално уређеног система и реалних изазова у очувању ове цивилизацијске тековине.

Начелно постављен уставни и законски оквир за аутономију одговара опште прихваћеним стандардима. Он представља значајну основу за очување и унапређење система високог образовања у Србији, с циљем да се стално побољшава приступачност образовању, повећава квалитет наставе и истраживања, као и унапређује положај запослених у овом сектору. Међутим, кроз даљу нормативну разраду, која предвиђа и утицај и надзор државе над појединим сегментима организације, функционисања и активности универзитета, отворен је простор за потенцијално мешање државе и у аутономне функције универзитета.

²⁶ Уредбом је, до измена, било предвиђено да наставници могу провести до 20 часова недељно на научном раду, али је овај број смањен на само 5 часова недељно. Ова промена има озбиљне последице по зараде наставника. Поред тога, Уредба утиче на финансирање факултета – смањење броја часова научног рада довело је до тога да се број наставника који се финансирају из буџета смањио, што има ефекат на укупни износ који факултети добијају из државног буџета. Ова промена има и утицај на акредитацију универзитета (смањење броја часова научног рада може утицати на испуњавање критеријума за акредитацију).

Последњи догађаји у друштву показали су да је ова бојазан по одржање аутономије универзитета сасвим реална. Држава је, да би сузбила протесте који имају снажно упориште на универзитетима, посегла за мерама које се сигурно могу окарактерисати као настојање да се уруши аутономија високошколских установа.

Тренутна ситуација показала је рањивост система аутономије универзитета. То мора изазвати озбиљне расправе и промишљања у друштву о томе како ову институцију, чији су темељи постављени Уставом и законима, треба усавршавати, па и кроз прецизну нормативну разраду, да она не зависи од воље било које политичке гарнитуре која је тренутно на власти.

Svetlana Kostić

Lawyer in the Rectorate of the University of Belgrade

LEGAL FRAMEWORK OF UNIVERSITY AUTONOMY IN SERBIA

Summary:

This paper examines the concept of university autonomy as one of the fundamental achievements of civilization, with particular attention to the legal framework regulating this area in the Republic of Serbia and its historical development. In addition to an analysis of the domestic normative framework, the paper includes a comparative overview of solutions adopted in the region, as well as relevant international standards that shape and enhance the institution of autonomy. Such an analysis enables a better understanding of the role of university autonomy as a guarantor of high-quality education and scientific research in a democratic society. In this context, the author points to cases of serious violations of university autonomy in Serbia and emphasizes the need for further consistent normative regulation of this field in order to ensure its full protection from political influence and to preserve its essential role in society.

Keywords: university, university autonomy, academic integrity, academic freedoms, inviolability of university premises

Датум пријема рада: 10. октобар 2025.
Датум одобрења рада: 20. октобар 2025.
ТИП РАДА: СТРУЧНИ РАД
УДК 347.77.043

Александра Михаиловић

дипломирани правник, помоћник директора
Завод за интелектуалну својину*

ПАТЕНТИ И ТЕХНОЛОШКИ СТАНДАРДИ: ЗНАЧАЈ ЛИЦЕНЦИРАЊА СТАНДАРДНО НЕОПХОДНИХ ПАТЕНАТА У ГЛОБАЛНОЈ ИНДУСТРИЈИ

Сажетак:

У раду се истражује како савремене технологије, које захтевају стандардизацију, утичу на развој патентног права. Када се одређена техничка решења укључе у технолошки стандард, она постају суштински важна за све који желе да користе тај стандард. Таква техничка решења могу бити заштићена патентима који су неопходни за примену стандарда (*Standard Essential Patents – SEPs*). Због тога је потребно пажљиво уредити начин на који се такви патенти лиценцирају, како би се обезбедила равнотежа између интереса носиоца патента и друштвеног интереса за доступност стандардизованих производа. Аутор анализира да ли постојећи правни оквири омогућавају правичан, јасан и делотворан приступ овим патентима, узимајући у обзир право конкуренције, уговорно право и развој технолошких стандарда.

Кључне речи: технолошки стандарди, патент, проналазак, лиценцирање патента, стандардно неопходни патенти, фер, разумно и недискриминаторно лиценцирање (*FRAND* лиценцирање).

I. Увод

Технолошки стандарди чине основу међународне сарадње и тржишне конкуренције у сектору високе технологије, а њихова примена значајно утиче на свакодневни живот потрошача, нарочито у контексту

* Електронска адреса аутора: aleksandra.mihailovic@zis.gov.rs

заштите права, безбедности производа и квалитета услуга. Такође, технолошки стандарди су неопходни за безбедност, интероперабилност и компатибилност различитих производа и услуга које нуде компаније на тржишту. Успостављањем технолошких стандарда ствара се заједнички језик за комуникацију о технологији и иновацијама, а учесницима на тржишту омогућава се да сарађују и развијају компатибилне производе. У појединим технолошким областима, као што су телекомуникације и вештачка интелигенција, избор датог стандарда може значајно утицати на то који производ ће имати доминантну позицију на глобалном тржишту.

Патентни систем игра значајну улогу у стандардизацији, јер промовише рано откривање технолошких иновација и олакшава размену знања потребног за развој и усавршавање стандарда. Поред тога, патентни систем подстиче истраживање и развој, јер омогућава носиоцима патента да поврате своја улагања кроз уговоре о лиценцирању са корисницима стандарда који у свој производ имплементирају лиценцирани проналазак. Последњих година све више пажње привлаче патенти који штите технологију укључену у стандард и који се морају користити за усклађивање са одређеним стандардом. То су патенти којима се штити технологија неопходна за имплементацију стандарда – патенти неопходни за стандарде (*standard essential patents* – *SEP*) (у даљем тексту: *SEP* патенти). *SEP* патенти представљају комплексну област која обухвата патентно право, право конкуренције, стандардизацију и уговорно право. Стандарди су од суштинског значаја за технолошки напредак, а *SEP* патенти играју кључну улогу у процесу њиховог успостављања. *SEP* патенти подстичу привредне субјекте да улажу у истраживање и развој основних технологија које омогућавају напредак у стратешки важним индустријама, уз истовремено омогућавање шире доступности тих технологија. Уколико не постоји могућност лиценцирања *SEP* патентата, што подразумева постојање правног оквира који штити права интелектуалне својине, компаније ће бити мање мотивисане да улажу у развој технологија које се примењују у стандардима. Последице, државе из којих потичу те компаније могу изгубити утицај у међународним поступцима успостављања технолошких стандарда. На глобалном нивоу, спорови у вези са *SEP* патентима су учесталији у поређењу са патентним споровима који се не односе на технологије повезане са стандардима.

II. Значај патената за стандардизацију

Патентни систем је осмишљен имајући у виду парадигму проналаска – нови уређај или машина заштићени једним патентом. Историјски гледано, ово је био прилично тачан приказ типичног патента. У последњих неколико деценија то се значајно променило, нарочито у областима фармације и биотехнологије, хардверске и софтверске технологије. Наиме, све више производа укључује комбинацију много различитих компоненти, од којих свака компонената може бити предмет једног или више патената. У сектору информационих технологија посебно, производи као што су микропроцесори, мобилни телефони или меморијски уређаји могу бити покривени десетинама или чак стотинама различитих патената (упечатљив пример је да су хиљаде патената идентификовани као неопходни за стандарде 5G система мобилних телефона). Чињеница да велики број патената може да се односи на један производ, и да је то уобичајено у одређеним критичним индустријама, ствара бројне практичне проблеме за функционисање патентног система. У том смислу, значајни изазови су правне природе, односно ризик од повреде патената, као и тешкоће у лиценцирању свих неопходних патената за одређену технологију. Оваква ситуација ствара правну несигурност, јер компаније нису у потпуности сигурне да ли су комерцијални производи покривени свим потребним лиценцама. Осим тога, лицендне накнаде могу значајно повећати цену финалног производа, а трошкови истраживања и развоја постају виши због потреба анализа патентног окружења.

Технолошки стандарди могу бити сложени. Као што је указано, често постоје бројни *SEP* патенти који одговарају одређеном стандарду. Неки производи могу се ослањати само на делове стандарда да би обављали одређену функцију, док неки други могу имплементирати више стандарда одједном. Иако се *SEP* патенти могу наћи у било којој области технике, прелазак на дигиталну економију је последњих година довео до веће свести потрошача о технологијама потребним за бежично умрежавање и стандардима који су у вези са бежичним умрежавањем. Ово је посебно случај у области информационо-комуникационих технологија (у даљем тексту: ИКТ), где постоји већа потреба за интероперабилношћу. Стандарди у ИКТ-у не укључују само стандарде потребне за бежично умрежавање, већ и: – стандарде који обезбеђују квалитет и безбедност ИКТ-а, – стандарде потребне за омогућавање сарадње између различитих уређаја у ИКТ и услуга заснованих на „облаку“, стандарде дефинисане за ИКТ и примењене у конкретним

уређајима, системима или решењима који припадају области ИКТ-а, као и – стандарде сајбер безбедности.

Стандарди техничке интероперабилности, као што су *Bluetooth*, *Wi-Fi*, *USB* и *5G* омогућавају рачунарима, мобилним уређајима и другим производима које производе различити произвођачи да беспрекорно раде заједно на начин који је углавном невидљив за потрошача. Иако неке стандарде уводе појединачне фирме или су прописани на нивоу државних тела, велику већину стандарда техничке интероперабилности данас заједнички развијају учесници на тржишту у организацијама за развој стандарда. Ове организације функционишу на добровољној бази и по принципу консензуса; оне, такође, намећу низ правила и ограничења својим учесницима како би осигурале да њихова колективна активност не производи анти-конкурентске ефекте на тржишту.

Када неки стандард постане „успешан”, он обично садржи сложена техничка решења која могу да се користе у многим производима широм света. Пример „успешног стандарда” је стандард за *Wi-Fi* јер га користе скоро сви уређаји који се повезују на бежичну мрежу. Компаније које учествују у успостављању тих стандарда, односно технологија које су део тог стандарда, често желе да патентом заштите своје проналаске, тј. решења одређених техничких проблема која доприносе стандарду. Патент им даје право да контролишу како се та технологија користи, а што носиоцу патента омогућава да поврати уложена средства и да даље улаже у развој иновација и нових решења. Велики број патената данас покрива кључне стандарде интероперабилности у областима као што су бежичне комуникације, рачунарске мреже или дизајн полупроводника.

III. Организације за успостављање стандарда и политике интелектуалне својине

Стандардизација обично производи значајне позитивне економске ефекте – на пример, смањење трошкова производње, боља интероперабилност, јер се производи и услуге лакше интегришу у постојеће системе, што убрзава рад и смањује трошкове, као и олакшано снабдевање тржишта стандардизованим производима. Пласирање производа на глобалном тржишту је посебно значајан позитивни утицај стандардизације, јер компаније које поштују међународно прихваћене стандарде лакше пласирају производе на глобално тржиште. Као резултат тога, на глобалном нивоу постоји сагласност да развој стандарда тежи да повећа конкуренцију у широком спектру индустрија, посебно међу имплемен-

таторима стандарда, те да смањује трошкове производње и продаје. Међутим, стандардизација такође има потенцијал да произведе негативне ефекте, као што је монополизација тржишта (ако једна компанија или група компанија контролише већину *SEP* патената, може створити препреке за улазак нових актера на тржиште). У негативне ефекте спада и спорија адаптација на нове технологије, јер стандарди захтевају консензус великог броја актера, поступак усаглашавања или промене може бити дуготрајан, што може одложити увођење иновативних технологија. Може се говорити у одређеном смислу и о ограничавању иновација, јер када један стандард постане доминантан, компаније могу бити „заробљене” у коришћењу тих технологија и мање мотивисане да развијају нова, боља решења која нису компатибилна са стандардом. Поред тога, постоји ризик од повећаних трошкова за имплементаторе стандарда. Компаније морају да инвестирају у усаглашавање својих производа са стандардима, што може бити скупо, посебно ако се стандарди често мењају или ако је стандард компликован. Потенцијални ризик је и то што компаније могу користити поступак развоја стандарда за координисање цена, искључивање конкурентских производа или на други начин штетити потрошачима или другим актерима на тржишту.

Постоји велики број организација за развој стандарда, јер се активности развоја стандарда спроводе у широком спектру технологија. Примери познатих организација за стандардизацију су Међународна организација за стандардизацију (*International Organization for Standardization – ISO*) и Европски комитет за стандардизацију (*European Committee for Standardization – CEN*). У области ИКТ-а у истакнуте организације се убајају Европски институт за телекомуникационе стандарде (*European Telecommunications Standards Institute – ETSI*), као и Међународна унија за телекомуникације (*International Telecommunication Union – ITU*). У области електронике и телекомуникација истиче се Институт инжењера електротехнике и електронике (*Institute of Electrical and Electronics Engineers – IEEE*) који развија стандарде за широк спектар технологија, укључујући *Wi-Fi* бежично повезивање.

Институт за стандардизацију Србије надлежан је за послове у вези са доношењем, објављивањем, преиспитивањем и повлачењем српских стандарда и сродних докумената, као и за пружање стручне помоћи за примену односно испуњавање захтева српских стандарда. Делатност овог Института утврђена је Законом о стандардизацији.¹ Институт је пуноправни члан Међународне организације за стандардизацију (*ISO*)

¹ Закон о стандардизацији, *Службени гласник РС*, бр. 36/09 и 46/15.

и Европског комитета за стандардизацију (*CEN*) од 1950. године, као и других међународних организација. Осим тога, 2011. године је стекао статус „*ETSI* националне организације за стандарде”.

Иако не постоји јединствено прихваћена дефиниција стандарда, Међународна организација за стандардизацију (*ISO*) упућује нас на то да су стандарди међународно договорени од стране стручњака, те да је потребно стандарде замислити као формулу која описује најбољи начин да се нешто уради. Организације које се баве стандардизацијом окупљају различите заинтересоване стране, укључујући представнике индустрије, истраживаче и креаторе политике, како би сарађивали и пронашли најбоља техничка решења за стандард. Иако многе земље имају националне организације за стандардизацију, глобална природа стандардизованих технологија захтева широку сарадњу индустрије и заинтересованих страна кроз регионалне и међународне организације. Током развоја стандарда, заинтересоване стране могу предложити различита техничка решења како би постигле одређену функционалност. Многа од ових техничких решења могу бити предмет патената или пријава патената које су у поступку признања. Да би се смањио ризик од антиконкурентских пракси, организације за стандардизацију су успоставиле политике интелектуалне својине. Циљ ових политика је да обезбеде правну сигурност, транспарентност и равноправан приступ стандарду свим учесницима на тржишту. Политике интелектуалне својине у организацијама за стандардизацију представљају скуп правила, принципа и процедура којима се регулише управљање интелектуалном својином у процесу креирања и усвајања технолошких стандарда. Кључни елементи тих политика су:

- обавеза учесника у поступку стандардизације да открију постојећа права интелектуалне својине која могу бити релевантна за стандард који се развија;
- утврђивање начина на који ће носиоци права интелектуалне својине обезбедити приступ својим правима (уговори о лиценци);
- механизми за решавање спорова који могу настати у вези са правима интелектуалне својине током процеса усаглашавања производа на тржишту са стандардом;
- балансирање интереса носилаца права и имплементатора патен-тиране технологије како би се омогућила широка примена стандарда и спречила злоупотреба доминантног положаја.

Кључни циљ организација за развој стандарда је стварање стандарда који најбоље задовољавају потребе глобалног тржишта, као и промоција широког усвајања и имплементације ових стандарда. Стога, организације за развој стандарда усвајају политике усмерене на разумне и избалансиране услове за приступ технологији заштићеној релевантним *SEP* патентима. Из ових разлога, многе организације за развој стандарда захтевају да учесници у процесу развоја стандарда открију све патенте или пријаве патената за које сматрају да јесу или могу постати неопходни за одређени стандард. Изјаве које у том смислу достављају носиоци патената садрже информације које се могу разликовати међу организацијама за развој стандарда. Тренутно, база података са изјавама која настоји да пружи најдетаљније информације о *SEP* патентима је база коју одржава *ETSI*. Ова база садржи стотине хиљада патената и пријава патената које су декларисане као „*моћуће неопходне или вероватно неопходне*” за стандарде које је развио *ETSI*, као и за стандарде мобилне комуникације које је развио пројекат *3GPP* (на пример, *UMTS*, *LTE*). База података којом администрира *ETSI* пружа информације о статусу *SEP* патената, односно да ли је патент признат и у којим земљама. Многе друге организације немају ажуриране базе података и у већини случајева једноставно захтевају општу изјаву којом носилац *SEP* патента наводи да ће те патенте лиценцирати у складу са политиком одређене организације за развој стандарда. Међутим, поједине информације које су потребне за процену броја и значаја *SEP* патената релевантних за одређени стандард обично нису доступне из оваквих база података и не могу се пронаћи у јавно доступним изворима.

Политике интелектуалне својине коју усвајају организације за стандардизацију имају за циљ стварање равноправних тржишних услова за носиоце *SEP* патената и имплементаторе, односно кориснике стандарда. Осим тога, усвајање политика интелектуалне својине служи за промоцију конкуренције и иновација унутар индустрија које се ослањају на стандардизоване технологије. Када се технолошки стандард усвоји, носиоци *SEP* патената генерално постају обавезни да под одређеним условима лиценцирају своје патенте имплементаторима. Компаније са великим *SEP* портфолијима могу генерисати значајне приходе од лиценцирања, што им даје предност у истраживачко-развојним напорима за стварање следеће генерације производа и стандарда. У неким кључним областима као што су телекомуникације, *SEP* патенти чине милијарде долара годишњих прихода од лиценцирања. Међутим, питање које је идентификовано као спорно јесте да организације за стандардизацију функционишу на добровољној основи, те не постоје

механизми који би приморали учеснике у поступку стандардизације да лиценцирају своје патенте. У том смислу, у *ETSI* је покренута иницијатива за истицање одговорности чланова ове организације за поштовање усвојених политика. Иако још увек не постоји конкретан предлог санкција за непоштовање усвојених политика, сама чињеница да се о томе говори ствара притисак на чланове организације да се придржавају прописаних правила.

IV. Лиценцирање *SEP* патената

Пошто је патент територијално право које свом носиоцу даје ексклузивност на тржишту, да он може да забрани сваком лицу да у комерцијалне сврхе користи проналазак заштићен патентом, неопходно је да лице које жели да користи патентом заштићени проналазак за то добије одобрење од носиоца патента. У случају технолошких стандарда, компанији која је учествовала у развијању одређеног стандарда у интересу је да тај стандард буде усвојен и примењен у што ширем обиму. Одобрење за коришћење патентом заштићене технологије даје се закључивањем уговора о лиценци. Ако такав уговор не постоји, носилац патента може, по налогу суда, приморати произвођача или другог корисника да повуче заштићени производ са тржишта. Међутим, као ефикасну меру пре покретања поступка за повреду права, суд може на захтев носиоца патента изрећи привремену меру одузимања или искључења из промета производа којима се повређује право, ако носилац патента учини вероватним да је његово право повређено или да постоји озбиљна опасност да ће право бити повређено. Поступак по предлогу за изрицање привремене мере је хитан. У том смислу, носилац права има предност у преговорима о лиценцирању свог патента, те могућност изрицања мера од стране суда може значајно утицати на преговоре о лиценцирању. Међутим, када говоримо о новим технологијама, посебно у случајевима када се судска забрана заснива на патенту који покрива једну малу компоненту сложеног, профитабилног и популарног производа, стављање у изглед судске забране може изазвати застој у пословању. Наиме, врло је вероватно да је тужени већ много уложио у дизајнирање, производњу, пласирање на тржиште и продају производа са карактеристиком која наводно крши патент. Претња судском забраном може омогућити носиоцу патента да преговара о лиценцној накнади која далеко превазилази стварни економски допринос носиоца патента. Овакви прекомерни трошкови лиценцих накнада делују као порез на нове производе који укључују патентирану технологију, чиме ометају, а не подстичу

иновације. С обзиром на то да су произвођачи производа или компоненти који су усклађени са стандардом дужни да прибаве лиценце за све релевантне *SEP* патенте, лиценцирање представља важан економски инструмент за иноваторе.

Када организација за стандардизацију објави стандард који укључује технологију заштићену *SEP* патентом, учесници на тржишту могу да уложе значајна средства како би произвели и пласирали на тржиште стандардизоване производе. Ово је ситуација када власник *SEP* патента има велику моћ, јер други произвођачи морају да користе баш ту технологију да би испунили стандард. Пошто нема алтернативе, носилац патента може да „закључа“ (*hold-up*) друге у коришћење свог патента под условима које он одреди. Ово може довести до нефер или прескупих лиценци из разлога што корисници патента немају праву слободу избора, јер трошкови преласка са стандардизоване на алтернативну технологију могу бити превисоки.

Друга ситуација која се може десити је тзв. „задржавање“ (*hold-out*) патента. До задржавања патента долази када компанија развија, производи и продаје производе који користе одређени стандард, а касније се суочава са претњом носиоца патента о постојању евентуалне повреде патента. Дакле, ако се носилац *SEP* патента појави након што је произвођач везан за одређени стандард и захтева накнаду за коришћење патента да би произвођач наставио да користи патентирану карактеристику стандарда, носилац патента може захтевати накнаду која није разумна и може да превазилази вредност саме технологије. Да би се смањила могућност задржавања патента, многе организације за развој стандарда захтевају да њихови учесници открију или лиценцирају *SEP* патенте произвођачима под условима који су или без накнаде (*Royalty Free*) или да ти патенти буду подложни фер, разумним и недискриминаторним условима лиценцирања (*Fer, Resonable and Non Discriminatory* – *FRAND* услови). Разлог за наметање оваквих обавеза лиценцирања носиоцима *SEP* патента јесте да се произвођачи стандардизованих производа увере да ће моћи да добију лиценце за *SEP* патенте под *FRAND* условима. Обавезу лиценцирања на глобалном нивоу захтевају углавном све организације за установљивање стандарда у одређеној области.

У уобичајеним околностима, носилац патента тј. давалац лиценце може наплатити било коју накнаду коју је стицалац лиценце спреман да плати. Ако носилац патента тражи накнаду која превазилази перципирану вредност његове патентиране технологије, онда би учесници на тржишту требало да делују тако да „убеде“ носиоца патента да смањи

висину накнаде за лиценцирање патента или привуку потенцијалне кориснике ка конкурентским технологијама.

Дакле, носиоци *SEP* патената су ограничени у коришћењу свог права, односно *SEP* патенти се могу лиценцирати само под *FRAND* условима, што смањује претње од „закључавања” или „задржавања” патента. Стога се овакви патенти називају „оптерећеним” правима. Ово је слично ситуацији када је део непокретности оптерећен залогом или правом службености. Оптерећења *SEP* патента имају три општа облика: – ограничавање лиценчне накнаде коју би иначе могао добити носилац *SEP* патента, – сужавање околности под којима носилац *SEP* патента може остварити судску забрану како би спречио континуирану повреду права и – установљаване обавеза које настављају да оптерећују *SEP* патенте и након што је овакав патент пренет на новог власника.

Историјски гледано, концепт *FRAND* услова је настао из различитих ситуација. На глобалном нивоу, најразвијенију праксу имају Сједињене Америчке Државе, која је касније сходно примењена и на међународном нивоу, имајући у виду глобализацију индустрије. У САД, први налог за лиценцирање патената под разумним условима, издат је у анти-монополској тужби Владе против *AT&T* и *Western Electric* 1956. године.² Министарство правде САД је тврдило да су две компаније успоставиле монопол у производњи, дистрибуцији и продаји телекомуникационе опреме. Затражило је од суда да се *AT&T* одрекне удела у производњи у *Western Electric* и да подели *Western Electric* на три одвојене компаније, те да примора *Western Electric* да прода *AT&T*-у свој удео од 50% у *Bell Labs*-у. Осим тога, Министарство правде је захтевало од суда да наложи *AT&T*-у да понуди продају својих производа конкурентским фирмама и да лиценцира своје патенте под разумним условима свима који то захтевају. Исход овог спора био је „*споразум о лиценцирању њихових патената под разумним условима*”. Као део нагодбе *AT&T* је пристала да лиценцира преко 7.800 својих патената, укључујући кључне иновације као што су транзистори, ласери, соларне ћелије и мобилна телефонија, свим заинтересованим странама, под разумним и недискриминаторним условима. Овај спор имао је огроман утицај на технолошки развој у САД, јер је омогућио другим компанијама да користе напредне технологије без страха од тужби или привремених мера. Овај историјски споразум из 1956. године означио је прекретницу у америчкој антимонополској политици. Уместо да се *AT&T* раздвоји на више компанија,

² Martin Watzinger, Thomas A. Fackler, Markus Nagler, Monika Schnitzer, *How antitrust enforcement can spur innovation: Bell labs and the 1956 consent decree*, January 9, 2017

како је првобитно захтевано, постигнута је нагодба која је омогућила широку доступност патената. Ово је подстакло иновације у читавом спектру индустрија – од електронике до телекомуникација и рачунарства. У суштини, овај случај је поставио преседан за будуће антимонополске мере. Уместо да се компаније раздвајају, држава је почела да примењује стратегију „обавезној лиценцирања” као начин да се обезбеди конкуренција и технолошки напредак. Сличан приступ је касније примењен у случајевима против *IBM*-а, *Microsoft*-а и других технолошких гиганата када се радило о повреди права конкуренције.

Године 1959, Америчка организација за стандардизацију (ASO), која је касније постала Амерички национални институт за стандарде (ANSI), усвојила је политику интелектуалне својине. Ова политика се у првом реду односила на патенте који су неопходни за имплементацију стандарда. Велики број организација за стандардизацију акредитованих од стране ANSI-ја усвојио је политику интелектуалне својине ове организације. ETSI је била прва велика, међународна организација за стандардизацију која је усвојила Политику интелектуалне својине.³ Први пут у овакав документ укључен је појам „фер, разумних и неди-скриминашорних” услова (FRAND услови). Циљ ETSI Политике је да обезбеди равнотежу између интереса јавне стандардизације у телекомуникацијама и права власника интелектуалне својине. Власници SEP патената треба да буду фер и адекватно награђени када се њихови патенти користе у стандардима.

Питања лиценцирања у вези са рачунарским стандардима (као што су *Joint Electron Device Engineering Council – JEDEC* стандарди за процесоре) значајно су допринела развоју тренутних пракси лиценцирања SEP патената, посебно кроз познате случајеве *Dell* из 1995. године⁴ и *Rambus* из 2007. године.⁵ Оба случаја су укључивала наводе о злоупотреби SEP патента, где су компаније током развоја стандарда наводно прикривале своја техничка решења која су заштићена патентима или за која су поднете пријаве патената, а затим их касније обелоданиле. Оваква ситуација у којој носилац патента намерно прикрива постојање свог патента током процеса усвајања технолошког стандарда, а након усвајања тог стандарда изненада захтева лиценцу накнаду или покреће

³ ETSI Intellectual Property Rights Policy, <https://www.etsi.org/images/files/IPR/etsi-ipr-policy.pdf>.

⁴ <https://www.ftc.gov/legal-library/browse/cases-proceedings/931-0097-dell-computer-corporation>.

⁵ <https://www.ftc.gov/legal-library/browse/cases-proceedings/011-0017-rambus-inc-matter>.

судске поступке, користећи то што је стандард зависан од његовог патента, назива се „*патентна засега*”. Међутим, исходи у поменутих случајевима су се значајно разликовали. Наиме, случај *Dell* је резултирао постизањем поравнања између тужиоца и туженог, док се у случају *Rambus* одвијао сложени судски поступак.

Федерална трговинска комисија САД поднела је тужбу против компаније *Dell*, тврдећи да компанија није открила релевантне патенте током процеса усвајања стандарда у *JEDEC*-у. У питању је била *VLbus* технологија за пренос инструкција између централне процесорске јединице рачунара и периферних уређаја као што је видео надзор који је Удружење за стандарде видео електронике (*VESA*) прихватило као индустријски стандард. Компанија *Dell* је на крају склопила споразум са Федералном трговинском комисијом у којем се обавезала да неће спроводити неоткривене патенте (подносити тужбе за повреду права и лицендне накнаде) против оних који имплементирају стандард. Овим случајем успостављен је преседан у решавању спорова који се односе на злоупотребу патената („*патентна засега*”) приликом дефинисања технолошких стандарда, при чему је наглашена обавеза благовременог откривања релевантних информација и поступања у доброј вери од стране заинтересованих страна у процесу стандардизације.

Компанија *Rambus* је такође била оптужена за неоткривање релевантних патената за време развоја *JEDEC*-ових стандарда за компјутерску меморију (*SDRAM* и *DDR SDRAM* стандарди). Федерална трговинска комисија САД је тврдила да је компанија *Rambus* обманула *JEDEC* прикривајући своје релевантне патенте, те да је касније покушала да наплати накнаду од оних који су имплементирали стандарде. Федерална трговинска комисија је на крају добила ове судске спорове, те је наложила компанији *Rambus* да лиценцира своју технологију и да ограничи висину накнаде. Треба напоменути да је у одлуци у случају *Rambus* истакнуто да захтеви за објављивање информација у организацијама за успостављање стандарда не треба да се заснивају само на писаним правилима, већ и на тумачењу и разумевању тих правила од стране чланова организација за стандардизацију. Неколико важних принципа је успостављено након овог случаја када се ради о преговорима и решавању спорова који се односе на *SEP* патенте. Први принцип је да је контекст кључан за решавање оваквих спорова. Дакле, неопходно је познавати правила која су на снази у вези са откривањем *SEP* патената и разумети очекивања која та правила стварају међу заинтересованим странама које учествују у поступку стандардизације. У другачијем чињеничном стању, односно да није постојала јасна политика објављивања *SEP* па-

тената, нити јасно разумевање дужности објављивања таквих патената, случај би се завршио потпуно другачије. Другим речима, важна лекција за организације за стандардизацију јесте да је неопходно имати јасну политику у вези са правима интелектуалне својине. Иако је, када говоримо о развијању нових технолошких решења, правило „*ћушање је злато*“ опште прихваћено и пожељно понашање, ипак овакав приступ није пожељан у поступку успостављања стандарда. Конкретно, да је *Rambus* открио своје patente чланови JEDEC-а могли су гласати против укључивања патентираних технологија у усвојене стандарде или су, према политикама JEDEC-а, могли захтевати лиценцирање патентиране технологије под *FRAND* условима.

Оба ова случаја скрећу пажњу да компаније могу да искористе поступак успостављања стандарда, те да наметну своја техничка решења за одређену стандардизовану технологију не откривајући при томе да су та решења заштићена патентима. За учеснике на тржишту овакво понашање изазива забринутост због антиконкурентског понашања и „*лајшенских засега*“. Осим тога, ови случајеви показују како се анти-монополски принципи могу применити за решавање питања злоупотребе патената и анти-конкурентског понашања у контексту успостављања стандарда.

Једно од најспорнијих питања у овој материји можда јесте питање нивоа лиценцирања *SEP* патената. За сада, на глобалном нивоу, не постоје јасне смернице али највише пажње привлаче становишта да би било пожељно да се ниво лиценцирања одреди што је раније могуће или да је потребно дозволити носиоцу *SEP* патената да изабере ниво у ланцу вредности на којем ће понудити *FRAND* лиценцу.⁶ Аргументи који говоре у корист избора нивоа лиценцирања од стране носиоца *SEP* патената су да не постоји нешто што би био један оптималан ниво лиценцирања, већ он зависи од више фактора, као што је структура тржишта или употреба технологије. Од посебног је значаја за одређивање нивоа лиценцирања потребно да се размотре следећи критеријуми:

- трошкови преноса предметне технологије,
- прилагођавање лиценцих услова различитим категоријама корисника, – оптимална расподела напора у имплементацији,
- подстицаји за улазак на тржиште, као и
- потенцијално одступање од тржишно оправданих цена које може нарушити ефикасност тржишта.

⁶ Efficient Level of SEPs Licensing – CESifo Working Paper No. 9574 (2022), authors: Gregor Langus & Vilen Lipatov.

Избор нивоа лиценцирања може утицати на општу добробит друштвене заједнице имајући у виду напоре произвођача компоненти и произвођача готових производа да имплементирају стандард, улазак на различита тржишта и различите услове лиценцирања за различите кориснике. У том смислу, интереси носилаца *SEP* патената су усклађени са општом друштвеном добробити. То је зато што ће носилац *SEP* патента настојати да лиценцира на нивоу који омогућава највећи могући обим производње у индустрији, што је често уско повезано са циљем постизања што веће друштвене добробити.

V. Механизам колективног управљања патентима

Када се говори о лиценцирању *SEP* патената, неизоставно је поминути патентне конзорцијуме (*Patent Pool*) који представљају добровољне организације у којима више носилаца патената удружују своја права ради колективног лиценцирања. Овакви конзорцијуми често функционишу као „једношалтерски систем” за добијање лиценци, чиме се смањују трошкови трансакција и ризици од судских спорова. Посебно су корисни у индустријама као што су телекомуникације, електроника и електрична возила. Међутим, уколико држава наметне обавезно учешће у оваквим конзорцијумима или регулише лиценчне накнаде, постоји ризик да они постану механизми за контролу тржишта, што може нарушити слободу конкуренције и иновативност. Патентни конзорцијуми могу помоћи у имплементацији стандарда кроз транспарентне и унапред дефинисане услове лиценцирања *SEP* патената.

Светска организација за интелектуалну својину је издала студију „Патентни конзорцијуми и антимонополска заштита – упоредна анализа”,⁷ у којој је указала на значај механизма колективног управљања патентима, као и на праксу појединих земаља у овој области. У овој студији се указује да су патентни конзорцијуми повезани са сложеним технологијама које захтевају комплементарне патенте како би се обезбедила ефикасна техничка решења. Обично се патентни конзорцијуми односе на развијене технологије које су широко прихваћене. Али, ако представљају основу за технолошке стандарде које компанијама обезбеђују неопходне технологије за развој компатибилних производа и услуга, онда се овакви конзорцијуми односе на технологије које тек треба да буду у потпуности развијене. Да ли патентни конзорцијуми

⁷ https://www.wipo.int/export/sites/www/competition_policy/en/docs/patent_pools_report.pdf.

могу изазвати антимонополску контролу зависи, између осталог, од технологија које су заштићене патентима.

Када је реч о предмету заштите патената односно технологија које се штите, оне се могу класификовати као: – комплементарни патенти који се користе заједно да би омогућили функционалност, или – алтернативни патенти који омогућавају избор различитих приступа у оквиру исте функционалности. Разликовање између комплементарних и алтернативних патената је важно приликом процене утицаја патентних конзорцијума на конкуренцију. Алтернативни патенти међусобно се такмиче и стога, са становишта конкуренције, не би требало да буду обједињени у једном конзорцијуму, јер би се тиме ограничила конкуренција између таквих заменских технологија. Генерално, ова забринутост се не односи на комплементарне патенте, јер стварна или потенцијална конкуренција међу њима није умањена.

Технолошки стандарди обухватају велики број патената, често и више стотина или чак и више хиљада патената, када се ради о стандардима за нове технологије. У контексту стандардизације, патенте можемо поделити на *SEP* патенте и оне који нису неопходни за примену стандарда. *SEP* патенти су они који су потребни да би се ускладили са техничким стандардом. Као последица тога, ови патенти су по природи комплементарни, јер су сви декларисани патенти неопходни за стандард. Патенти такође могу бити комерцијално неопходни на основу потражње потрошача. Стога их треба сматрати и „неопходним” приликом процене потенцијалних претњи по конкуренцију стварањем конзорцијума. Патенти нису неопходни ако постоје замене за технологију која је обухваћена стандардом.

Патентни конзорцијуми доприносе ефикасности производње робе и услуга које у себи садрже патентирану технологију. Осим тога, овакви конзорцијуми могу смањити број патентних спорова, јер се такви спорови могу избећи кроз формирање конзорцијума. Ово посебно доприноси малим и средњим предузећима, јер она не могу да поднесу високе трошкове судских поступака. Још једна кључна предност патентних конзорцијума је то што олакшавају лиценцирање технологија које су у заједничком власништву многих фирми. Стога, патентни конзорцијуми могу смањити трошкове лиценцирања, јер стицалац лиценци треба да закључи само један уговор о лиценцирању са једним патентним конзорцијумом. У ситуацијама када се патенти међусобно блокирају или када један патент крши други, патентни конзорцијум може представљати ефикасно решење за уклањање таквих препрека, те подстаћи бржи развој одређене технологије. Постоје и негативни ефекти патентних

конзорцијума, а можда је најважнији усаглашавање националних закона и пракси са чланом 40 Споразума о трговинским аспектима права интелектуалне својине.⁸ Члан 40 овог међународног споразума омогућава државама чланицама да усвоје законске мере ради спречавања или контроле антиконкурентних пракси у лиценцим уговорима. Одредбе поменутог члана пружају основу за правну заштиту тржишне конкуренције у случајевима злоупотребе патентних лиценци.

Патентни конзорцијуми генерално имају позитивну оцену од стране корисника система заштите интелектуалне својине, јер омогућавају економску и технолошку ефикасност кроз сарадњу носилаца комплементарних патената. Међутим, ови конзорцијуми у одређеним случајевима могу изазвати забринутост у погледу конкуренције, посебно ако укључују супституционе патенте или рестриктивне лиценчне уговоре. Приликом анализе патентних конзорцијума посебно треба имати у виду следеће: – процену природе технологије заштићених патентима, – да ли је лиценца издата под *FRAND* условима и – процену ризика од понашања које није у складу са прописима о заштити конкуренције.

VI. Унапређење политика *SEP* патената кроз глобалну стратегију Светске организације за интелектуалну својину (*WIPO*)

Светска организација за интелектуалну својину (*WIPO*), као неутрална међународна организација Уједињених нација, са 194 државе чланице, учествује у стварању националних и регионалних стратешких иницијатива у области *SEP* патената. За успостављање праведног и уравнотеженог приступа основним технологијама под окриљем *WIPO* неопходна је међусобна сарадња организација за развој стандарда, држава чланица и регионалних организација које се баве интелектуалном својином, заинтересованих страна у индустрији, као и правне заједнице. *WIPO* је недавно усвојила Стратегију у вези са *SEP* патентима за период 2024–2026.⁹ Усвојени документ даје кратак увод у ову специфичну област где се интелектуална својина и право конкуренције преплићу, затим идентификује водеће принципе и потребе за усвајањем стратегије, представља тренутне активности *WIPO* у овој области и поставља главне правце иницијатива у складу са Средњорочним стратешким планом ове

⁸ https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/downloads_e/TRIPS_e.pdf.

⁹ *WIPO Strategy on Standard Essential Patents 2024–2026*.

међународне организације. Такође, имајући у виду *SEP* патенте, поменута Стратегија скреће пажњу на улогу *WIPO* као места глобалног дијалога, те у том смислу извора знања и информација, затим места за вансудско решавање спорова, као и организације која обезбеђује глобалне сервисе по овом питању.

На међународном нивоу изражена је забринутост због злоупотреба приликом лиценцирања *SEP* патената („закључавање” и „задржавање”), те је у *WIPO* покушано да се оваквим документом одговори на поменуте изазове. Питања која је *WIPO* у својој Стратегији дефинисао као предмет испитивања су:

- потреба за провером критеријума „неопходности” технологија потребних за одређени стандард и начини на који ће се то дефинисати,
- правила понашања која морају да испуне носиоци *SEP* патената и корисници ових патената пре него што покрену тужбу или се бране у спору, а који се тичу обавеза да лиценца буде издата по *FRAND* условима,
- методологије утврђивања *FRAND* услова лиценцирања и њихов територијални опсег,
- могућност издавања привремених мера или других судских забрана,
- у одређеним областима (на пример, „интернет ствари”) поставља се питање на ком нивоу ланца вредности треба да се издаје *FRAND* лиценца и на чему се та лиценца заснива.

WIPO Стратегија указује на то да су судови у неким земљама, док пресуђују у споровима заснованим на националним правима, покушали да процене или чак да одреде глобалну *FRAND* накнаду за коришћење *SEP* патената друге стране у спору. Поред тога, било је случајева да су судови неке земље издавали налоге да се не покрећу или не настављају поступци у другим државама. Са друге стране, неки судови су, као одговор на то, доносили одлуке против поменутих налога. Ова ситуација, иако мање видљива последњих година, може се посматрати као врста „такмичења” између судова, што само отежава спорове и повећава трошкове судских поступака. Такође, ово је довело до спорења између појединих земаља и довело у питање да ли су такве праксе у складу са међународним трговинским правилима.

Према *WIPO* стратегији, тренутно се посебно истиче неколико изазовних питања када се говори о патентима и стандардима, а нарочито:

- глобализација ланца вредности,
- раст могућности спорова у вези са *SEP* патентима који се воде између више земаља или на глобалном нивоу, укључујући и тежњу да се спор решава на месту које странкама највише одговара (тзв. *forum shopping*),
- потенцијално укључивање свих сектора индустрије у дигиталну економију,
- растућа сложеност питања која укључују поступак стандардизације, који се протежу кроз бројне области права (патентно право, право конкуренције, уговорно право и трговинско право).

Чињеница је да се судови у великом броју земаља баве решавањем спорова у вези са *SEP* патентима, а како технологија постаје глобална, већа тржишта која немају пуно искуства са оваквим споровима постају места за лиценцирање и за судске поступке. *WIPO* Стратегија указује да националне политике у области индустрије, иновација и интелектуалне својине треба да прате развој у области стандардизације технологија. Такође, земље у развоју морају имати у виду утицај стандардизованих технологија које су заштићене *SEP* патентима, а које користи домаћа индустрија. Оно што је, заправо, важно нагласити јесте да те технологије треба да буду лиценциране по *FRAND* условима. Патенти су територијална права, те одлука у сваком националном спору у вези са *SEP* патентима може утицати на то да ли ће одређени производи бити доступни у некој земљи или региону. Тржиште ИКТ индустрија је глобално, те су питања у вези са лиценцирањем *SEP* патената, важна за све економије.

Глобална дистрибуција производа који укључују стандардизовану ИКТ наглашава потребу за иницијативама које превазилазе националне или регионалне границе. Имајући то у виду, Међународни биро *WIPO* разматра низ активности које ће подстаћи дијалог, побољшати транспарентност и помоћи странама да пронађу прихватљива решења у својим преговорима о лиценцирању *SEP* патената.

Иницијативе које доприносе остваривању наведених циљева укључују:

- креирање странице на „веб-сајту” *WIPO* посвећене *SEP* патентима,
- стварање базе података и репозиторијума јавно доступних на „веб-сајту” *WIPO* (на пример, судска пракса *WIPO Lex* и регулаторни оквири за право конкуренције),

- спровођење студија о важним темама као што су методологије за одређивање *FRAND* услова лиценцирања, и
- омогућавање функције подношења изјаве о „неопходности” патента, односно дефинисања одређеног патента као *SEP* патента у бази *PATENTSCOPE*.

Од априла 2025. године база патентне документације *PATENTSCOPE* којом администрира *WIPO* садржи изјаве носилаца патента да њихов патент испуњава услове који су потребни за *SEP* патенте. Патенти који су дефинисани као „неопходни” за технолошке стандарде усвојене у три организације за развој стандарда означени су као такви и могу се претраживати у овој бази. У овом тренутку база *PATENTSCOPE* укључује изјаве носилаца патената које су дате у три организације за стандарде, и то:

- *ETSI* који води развој стандарда за мобилну и бежичну комуникацију који укључују *4G* и *5G*,
- *IEEE* који је одговоран за *Wi-Fi* технологију, као и за вишеструке мрежне стандарде, и
- *ITU* – огранак за стандардизацију *ITU*, који успоставља светске стандарде за комуникацију и емитовање.

Важно је нагласити се *WIPO* Центар за арбитражу и медијацију (*WIPO Arbitration and Mediation Center – AMC*) активно бави областима *FRAND* спорова од 2015. године. Овај Центар нуди прилагођене услуге алтернативног решавања спорова, посебно за медијацију, арбитражу и стручно решавање. Овакви начини решавања спорова су добровољни и поверљиве природе. Такође, Центар обезбеђује modele споразума које стране могу користити за упућивање спора, у вези са утврђивањем *FRAND* услова, на решавање путем једног или више ових механизма. Услуге медијације је такође могуће користити као механизам за олакшавање преговора и закључивања *FRAND* уговора о лиценцирању у процесу познатом као „медијација у договору”. Таква медијација није ограничена на контекст спора између страна, већ се може користити за олакшавање текућих преговора о лиценцирању, укључујући и утврђивање критеријума неопходности патента за одређени стандард.

VII. Нормативне иницијативе и судска пракса у Европској унији

Европска комисија је у априлу 2023. године предложила усвајање Уредбе у вези са *SEP* патентима¹⁰ (у даљем тексту: *SEP* Уредба) са образложењем да се успостављањем јасних смерница могу подстаћи иновације, смањити непотребни спорови и створити ефикаснији и из-балансиран систем за носиоце *SEP* патената и имплементаторе. Додатни разлог за усвајање предложене Уредбе је повећање транспарентности и предвидљивости приликом лиценцирања, што је од значаја за мала и средња предузећа која имплементирају *SEP* патенте, имајући у виду да у Европској унији има више компанија које су имплементатори, односно корисници *SEP* патената. Предложено је оснивање Стручног центра (*Competence Center*) у Заводу за интелектуалну својину Европске уније (*EUIPO*). Овај Центар би имао надлежност да успостави базу *SEP* патената у којој би носиоци права имали обавезу да региструју своје патенте, затим да проверава критеријуме „неопходности” тих патената, да успостави вансудски поступак за одређивање *FRAND* услова лиценцирања, као и да утврђује висину накнада за коришћење односног патента. Предложено је да се ова материја уреди Уредбом јер она обезбеђује директну и једнообразну примену у целој Европској унији; на овај начин би се обезбедила већа правна сигурност у овој области, што не би било могуће путем других правних инструмената.

Међутим, предлог *SEP* Уредбе је повучен након две године, односно у априлу 2025. године, због недостатка консензуса корисника система.

Иако је иницијатива Европске комисије за нормативно регулисање изазова у вези са *SEP* патентима за сада неизвесна, судска пракса на нивоу Европске уније даје одговоре на поједина отворена питања. Наиме, Европски суд правде и Јединствени патентни суд су донели одлуке које су од значаја за даље успостављање праксе када су у питању *SEP* патенти, повреде ових патената, као и лиценцирање под *FRAND* условима.

Европски суд правде је у спору између компанија *Huawei Technologies Co. Ltd.* и *ZTE Corp, ZTE Deutschland GmbH* (*Case C-170/13*) донео 2015. године пресуду која је поставила правни оквир за решавање спорова у вези са *SEP* патентима и *FRAND* условима лиценцирања. У овом спору у питању је била технологија која је повезана са са 4G „*Long Term*

¹⁰ Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on standard essential patents and amending Regulation (EU)2017/1001.

Evolution" (LTE) стандардом. Поменуте компаније су започеле преговоре о закључивању уговора о лиценцирању под *FRAND* условима за патент компаније *Huawei*, али нису успеле да постигну договор. Као резултат тога, *Huawei* је поднео тужбу пред Немачким савезним судом правде због повреде свог патента, тражећи привремену меру забране повреде патента, повлачење производа са тржишта и накнаду штете. Одбрана компаније *ZTE* пред немачким судом била је да је захтев компаније *Huawei* за привремену меру злоупотребе доминантног положаја неоснован, јер је супротан члану 102 Уговора о функционисању Европске уније, будући да је компанија *ZTE* била спремна да преговара о лиценци за коришћење патента компаније *Huawei*. Немачки суд је увидео да је спор који је покренут сложено и контроверзно питање које укључује однос између права конкуренције и права интелектуалне својине, те је обуставио поступак и упутио пет питања Европском суду правде у вези са условима под којима носилац *SEP* патента може поднети захтев за изрицање привремене мере, без кршења права конкуренције. Позадина овакве одбране компаније *ZTE* је заправо био различит приступ Европске комисије у решавању питања злоупотребе доминантног положаја на тржишту, односно питања права конкуренције и приступа немачких судова у решавању спорова у вези са *SEP* патентима.

Независни експерт, ангажован од стране Европског суда правде, дао је своје мишљење да је заправо потребно усвојити „средњи пут”, односно да немачки судови у превеликој мери пресуђују у корист носиоца *SEP* патената, док Европска комисија, када је у питању право конкуренције, превише фаворизује корисника патента, односно имплементатора. Експерт је даље приметио да привремена мера потенцијално може ограничити конкуренцију. Међутим, обавезивањем да ће трећим странама одобрити лиценцу под *FRAND* условима, носилац *SEP* патента не одустаје од свог права да тражи привремену меру, те да тражење мере не може, само по себи, представљати злоупотребу доминантног положаја; још важније, у зависности од околности и конкретног *SEP* патента, могло би се поставити питање да ли носилац *SEP* патента заиста може имати доминантан положај на тржишту на основу свог власништва над једним *SEP* патентом. Питање које је постављено односи се на области технике где су *SEP* патенти најзаступљенији, односно на области телекомуникација, бежичних мрежа и вештачке интелигенције. У овим областима произвођач мобилних телефона (или произвођач мрежног „хардвера”) мора лиценцирати бројне *SEP* патенте од различитих носилаца права како би се ускладио са одређеним стандардом.

Питање доминантног положаја је осетљиво питање и потребно га је проценити на основу чињеница сваког појединачног случаја. На пример, *LTE* стандард има више од 4.700 *SEP* патената за које су носиоци дали изјаве о „неопходности”, а произвођачи опреме за мобилну телефонију обично закључују сложене уговоре унакрсног лиценцирања у вези са коришћењем бројних патената. У тим околностима, независни експерт је поставио питање да ли је заиста могуће да су сви носиоци *SEP* патената за *LTE* стандард доминантни.

Европски суд правде је у својој пресуди имплементирао мишљење независног експерта, те је одговарајући на питања немачког суда усвојио избалансиран приступ између слободе конкуренције и права носиоца *SEP* патената на ефикасну судску заштиту загарантовану чланом 17(2) и чланом 47 Повеље о основним правима Европске уније. Доношењем пресуде у овом спору Европски суд правде је увео ограничења која носиоци *SEP* патената морају поштовати како би остваривали своје право у одређеним околностима, али у стварности ће многа од њих често бити предузимана у редовном пословању од стране носилаца *SEP* патената и корисника лиценци. Можда још важније, Европски суд правде је поставио ограничења у погледу могућности Европске комисије да покрене поступке у складу са правом конкуренције у Европској унији када носиоци патената траже привремене мере у контексту патентних спорова. Према устаљеној судској пракси Европске уније, вршење искључивог права може представљати злоупотребу доминантног положаја само у изузетним околностима. Међутим, Европски суд правде је објаснио да се ситуација у овом случају разликује од претходно установљене судске праксе, јер је у питању *SEP* патент. Стицањем статуса „неопходног” патената (*SEP* патент), носилац патената преузима обавезу да трећим лицима омогући лиценцирање под *FRAND* условима. Та обавеза ствара легитимно очекивање да ће носилац *SEP* патената заиста понудити лиценцу под наведеним условима. Уколико носилац *SEP* патената одбије да лиценцира свој патент упркос тој обавези, такво поступање може се сматрати злоупотребом доминантног положаја.

Имајући у виду наведене смернице, Европски суд правде је у својој пресуди дефинисао понашање носиоца патената и имплементатора технологије, како приликом остваривања права не би дошло до повреде прописа о конкуренцији и злоупотребе доминантног положаја на тржишту. Ова кључна пресуда решила је разлику између приступа који су заузели неки национални судови у Европској унији у вези са повредом *SEP* патената у случајевима када услови лиценцирања нису договорени и приступа Европске комисије овом питању. Истовремено, пре-

суда је пружила важне смернице за носиоце и имплементаторе *SEP* патената које ће помоћи у преговарању о лиценцирању тих патената. Европски суд правде је у пресуди истакао кључне елементе које је потребно да носилац патента и имплементатор технологије имају у виду када договарају услове лиценцирања. Први елемент је обавештавање наводног повредиоца патента о томе; наиме, носилац *SEP* патента мора да обавести наводног повредиоца о конкретној повреди патента. Након тога, носилац *SEP* патента је дужан да имплементатору понуди лиценцу под *FRAND* условима. Имплементатор је, ако не прихвата оригиналну понуду, дужан да достави своју контрапонуду. Такође, обе стране су дужне да преговарају у доброј вери, односно одбијање без разлога или одуговлачење може се сматрати кршењем *FRAND* обавеза. Обавезни елементи преговора о лиценцирању *SEP* патената у великој мери ограничавају слободу носиоца патента да одређује висину накнаде за уступање тих патената. Могућност заштите и спровођења *SEP* патената је кључна за иновације у телекомуникацијама и другим секторима где су индустријски стандарди уобичајени, као што је сектор ИКТ-а. Ако су судски поступци и изрицање привремених мера доступни само у неким ограниченим околностима, то би могло утицати на вредност *SEP* патената што би посредно могло да утиче на иновационе активности на тржишту. Пресуда Европског суда правде из 2015. године је била важан корак ка хармонизацији приступа држава чланица Европске уније у погледу *FRAND* услова лиценцирања *SEP* патената. Даља хармонизација патентног права у Европској унији очекује се кроз пресуде Јединственог патентног суда.

На нивоу Европске уније основан је Јединствени патентни суд (*Unitary Patent Court – UPC*) који је почео са радом 1. јуна 2023. године. Овај Суд је основан за решавање спорова у вези са европским патентима и са европским патентима са унитарним дејством које је признао Европски завод за патенте (ЕЗП). Имајући у виду да је патент територијално право, те да су за повреду одређеног патента надлежни национални судови земаља у којима је извршена повреда, остваривање права се одвија у сложеним паралелним парницама пред више националних судова. Циљ оснивања Јединственог патентног суда је да се поједноставе судски спорови у вези са патентима обезбеђивањем јединственог, специјализованог суда за државе чланице Европске уније које су приступиле споразуму којим се оснива овај Суд. У овом тренутку 18 земаља чланица Европске уније су приступиле поменутом споразуму, а очекује се приступање других земаља. Оснивање Јединственог патентног суда је од великог значаја за *SEP* патенте, јер су овим патентима заштићене

технологије које су у широкој употреби како у Европској унији, тако и на глобалном нивоу. До сада су пред Јединственим патентним судом покренута 23 спора који се односе на *SEP* патенте, а прва пресуда је донета у новембру 2024. године. Ову пресуду донела је локална јединица Јединственог патентног суда са седиштем у Манхајму у спору између компанија *Panasonic Holdings Corporation* и *Guangdong Oppo Mobile Telecommunications Corp. Ltd.*, а у вези са европским патентом број EP 2568724 чији је носилац *Panasonic*, а заштићена је технологија која обухвата 4G комуникацију. *UPC* је у решавању овог спора применио оквир који је Европски суд правде успоставио у поменутом случају *Huawei Technologies Co. Ltd.* против *ZTE Corp*, *ZTE Deutschland GmbH* (Case C-170/13). *UPC* је утврдио да *Oppo* није поступио у доброј вери, односно да није понудио *FRAND* контрапону, што је довело до захтева за изрицањем привремених мера. Ова пресуда поставља темеље за будуће случајеве и даје смернице како ће *UPC* тумачити *FRAND* обавезе. Осим тога, пресуда *UPC* у овом случају даје јаснији правни оквир компанијама, које развијају технологије попут 5G, Wi-Fi и интернет ствари (*the Internet of Things – IoT*), за заштиту и спровођење *SEP* патената. Занимљиво је да мултинационалне компаније често комбинују *UPC* поступке са споровима у Уједињеном краљевству, САД и Кини ради спровођења глобалне стратегије.

Европски завод за патенте је у мају 2025. године издао студију „Стандарди и европски патентни систем, увид из нове базе података ЕПО која повезује патенте и стандарде, са раним перспективама о споровима у вези са *SEP* патентима пред Јединственим патентним судом”.¹¹ Студија Европског завода за патенте истражује везу између технолошких стандарда и патената, те указује на нову базу података коју је ЕЗП креирао. Ова база података је повезана са изјавама носилаца *SEP* патената о њиховој „неопходности” које воде организације за развој стандарда, чиме је заправо омогућено боље разумевање овог критеријума за одређене стандарде. Такође, Студија указује да се више од 5,5 милиона патентних докумената цитира као стање технике у патентним пријавама. Ови подаци показују да постоји позитивна корелација између цитирања докумената и проглашења *SEP* патента. На крају, Европски завод за патенте пружа детаљан увид у спорове који су покренути пред Јединственим патентним судом.

¹¹ Standards and the European patent system, Insights from a new EPO dataset linking patents and standards, with early perspectives into SEP litigation under the Unified Patent Court, May 2025.

VIII. Закључак

Значај стандардизације за свакодневни живот постаје све већа имајући у виду брзину размена информација, развој технологије и глобализацију тржишта. Да би се обезбедила правична тржишна динамика и подстакле иновације, неопходно је да се настави са развојем механизма који омогућавају ефикасно, недискриминаторно и предвидиво лицензирање *SEP* патената. Историјски развој концепта *FRAND* услова лицензирања *SEP* патента, почев од антимонополских мера у САД, па све до покушаја нормативног уређења у Европској унији, показује да су транспарентност, правна сигурност и фер приступ технологијама неопходни. Штавише, да би се обезбедила правична и ефикасна примена *SEP* патената, неопходна је континуирана сарадња свих релевантних актера – носилаца патената, имплементатора технологије, регулаторних тела, судова и организација за стандардизацију. Само кроз заједнички рад могуће је изградити тржишни оквир који подстиче иновације, штити права интелектуалне својине и истовремено спречава злоупотребу положаја и правну несигурност. Глобалне иницијативе за сарадњу несумњиво доприносе развоју дијалога и разумевања потреба свих страна које учествују у процесу, као и потреба друштвене заједнице. Међутим, разноликост правних, економских и технолошких перспектива отежава успостављање јединственог и применљивог правног решења, што указује на потребу за наставком дијалога и тражењем модела који ће уравнотежити заштиту права интелектуалне својине са доступношћу стандардизованих технологија на глобалном нивоу.

Aleksandra Mihailović

bachelor of law

Assistant Director, Intellectual Property Office of the Republic of Serbia

PATENTS AND TECHNOLOGICAL STANDARDS: THE IMPORTANCE OF
LICENSING STANDARD ESSENTIAL PATENTS IN THE GLOBAL INDUSTRY

Summary:

This paper explores how the need for standardization in modern technologies influences the development of patent law. When certain technical solutions are incorporated into a technological standard, they become essential for anyone wishing to use that standard. Such solutions may be protected by patents that are necessary for the implementation of the standard (Standard Essential Patents – SEPs). Therefore, it is important to carefully regulate the licensing of these patents in order to strike a balance between the interests of patent holders and the public interest in

the accessibility of standardized products. The author analyzes whether existing legal frameworks provide fair, clear, and effective access to these patents, considering competition law, contract law, and the development of technological standards.

Keywords: technological standards, patent, invention, patent licencing, standard essential patents (SEP), fair, reasonable, and non-discriminatory licencing (FRAND licencing).

КОМЕНТАРИ, РАСПРАВЕ, ИСТРАЖИВАЊА

Датум пријема рада: 1. септембар 2025.

Датум одобрења рада: 15. октобар 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНА КРИТИКА

УДК 340.131

342.22

*Др Ијор Мишровић**

Заменик Градског правобраниоца града Београда**

ПРАВНА СИГУРНОСТ И ЈЕДНАКОСТ СВИХ ПРЕД ЗАКОНОМ КАО ОСНОВНИ АТРИБУТИ ВЛАДАВИНЕ ПРАВА***

Сажетак:

У раду се разматра питање заштите јавне својине у ширем смислу, као обавеза свих државних органа. Правобранилаштва у Републици Србији на свим нивоима, као примарни задатак, у складу са својим уставним и законским овлашћењима, обављају послове заштите имовинских права и интереса Републике Србије, аутономне покрајине, односно јединице локалне самоуправе. Међутим,

* Заменик Градског правобраниоца града Београда, Одељење: Вождовац, Раковица и Чукарица – Координатор одељења.

** Електронска адреса аутора: adv.igormitrovic@gmail.com

*** На стручном скупу правобранилаштва на свим нивоима у Републици Србији, под називом „Правобранилачки дани“, који су одржани у Шапцу од 7. до 9. новембра 2024. године, аутор је, испред Градског правобранилаштва града Београда, одржао предавање на тему „Правна сигурност и једнакост свих пред законом као основни атрибути владавине права“.

испоставило се да је неопходно, активно учешће и осталих државних органа који на било који начин у свом раду одлучују у поступцима промене власничке структуре јавне својине, да смислено примењују своја, законом поверена, јавна овлашћења и да тако позитивно утичу на заштиту јавне својине. У том контексту аутор истиче да је правна сигурност и једнакост пред законом основна компонента владавине права и то поткрепљује негативним примером поступања Републичког геодетског завода и појединих судова у случајевима уписа права на непокретностима које су изузете од физичких лица и предате крајњим корисницима ради привођења намени.

Кључне речи: јавна својина, катастар непокретности, изузимање непокретности, крајњи корисници, привођење намени, правобранилаштво, државни органи.

I. Увод

Градско правобранилаштво града Београда – органа Града Београда који предузима правне радње и користи правна средства ради остваривања и заштите имовинских права и интереса Града Београда и градских општина и обавља и друге послове одређене законом и другим општим правним актима, има повишени степен одговорности у обављању тих задатака.

Међутим, ако имамо у виду чињеницу да је Закон о јавној својини¹ прописао да свако ко одлучује о стварима у јавној својини, ко их користи и њима управља, дужан да поступа као добар домаћин и да је одговоран за то у складу са законом, онда је јасно да заштита јавне својине представља један шири појам и подразумева обавезу свих државних органа, а не само Правобранилаштва.

У раду се ова теза приказује кроз разматрање поступка уписа јавне својине на основу одлука органа надлежних за непокретности које су изузете од физичких лица и предате крајњим корисницима ради привођења намени, а које крајњи корисници, иако су за те непокретности исплатили правичну накнаду, своје право не могу уписати код надлежне Службе за катастар непокретности Републичког геодетског завода. У ширем смислу, на овом примеру се показује како поступање надлежних органа, поготово ако није усаглашено (што доводи до контрадикторних одлука), негативно утиче на права грађана и, у крајњем, на владавину права у друштву.

¹ Закон о јавној својини, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 88/2013, 105/2016 – др. закон, 108/2016, 113/2017, 95/2018. 153/2020 и 94/2024.

II. Катастар непокретности и јавна својина

Катастар непокретности је, према закону, јавна књига која представља основну евиденцију о непокретностима и правима на њима. Катастар непокретности садржи податке о земљишту (назив катастарске општине, број, облик, површину, начин коришћења, бонитет, катастарску класу и катастарски приход катастарске парцеле), зградама, становима и пословним просторијама, као посебним деловима зграда (положај, облик, површина, начин коришћења, спратност и собност) и другим грађевинским објектима, као и податке о правима на њима и носиоцима тих права, теретима и ограничењима.

У катастар непокретности уписују се право својине и друга стварна права на непокретностима, одређена облигациона права која се односе на непокретности, реални терети и ограничења у располагању непокретностима.

Одредбама важећег Закона о државном премеру и катастру² уређују се стручни послови и послови државне управе који се односе на државни премер, катастар непокретности, катастар инфраструктурних и подземних објеката (у даљем тексту: катастар инфраструктуре), основне геодетске радове, адресни регистар, топографско-картографску делатност, процену вредности непокретности, геодетско-катастарски информациони систем и Националну инфраструктуру геопросторних података и геодетске радове у инжењерско-техничким областима. Катастар непокретности је основни и јавни регистар о непокретностима и стварним правима на њима.

Непокретности које се, у смислу поменутог Закона, уписују у катастар непокретности, јесу: – земљиште (катастарске парцеле пољопривредног, шумског, грађевинског, водног и другог земљишта); – надземни грађевински објекти (у даљем тексту: објекти); – посебни делови објеката који чине грађевинску целину (стан, пословни простор, гаража, гаражно место и други простор). Објекти, у смислу овог Закона, јесу: зграде свих врста, привредни објекти, објекти културе, спорта и рекреације, и други грађевински објекти.

Одредба члана 6 наведеног Закона прописује да државни премер, катастар непокретности, катастар инфраструктуре, основни геодетски радови, адресни регистар, топографско-картографска делатност, про-

² Закон о државном премеру и катастру, *Службени гласник РС*, бр. 72/2009, 18/2010, 65/2013, 15/2015 – одлука УС, 96/2015, 113/2017 – др. закон, 27/2018 – др. закон, 41/2018 – др. закон, 9/2020 – др. закон и 92/2023.

цена вредности непокретности, геодетско-катастарски информациони систем и Национална инфраструктура геопросторних података јесу од општег интереса за Републику Србију. Ово значи да је сам законодавац прописао и утврдио општи интерес података који потпадају под корпус података које, у смислу Закона, води Републички геодетски завод, Служба за катастар непокретности.

III. Заштита јавне својине у поступцима пред државним органима

Заштита јавне својине, као што је наведено, представља један шири појам и обухвата и обавезу свих државних органа, а не само правобранилаштва, као законског заступника Републике Србије, Аутономне покрајине, градова и општина, да у разним поступцима дају свој допринос чувању и заштити јавне својине.

Оно што представља све већи проблем у том смислу јесу поједине одлуке судова и државних органа, које у одређеним поступцима озбиљно доводе у питање положај странака у поступку. Тако поједини државни органи, судови, па чак и исто веће истог суда, у идентичним правним ситуацијама, заузимају потпуно различите ставове, што, само по себи, указује на то да су такве одлуке захваћене повредом Уставом зајемчених права.

Посебну пажњу у том смислу треба обратити на поступке које Републички геодетски завод води по основу решења о изузимању непокретности (земљишта) од ранијих власника и предаје те непокретности крајњем кориснику ради привођења намени у складу са утврђеним јавним интересом, а која су донета од стране надлежног општинског органа у законито спроведеном поступку; у поступцима за упис права својине по тим решењима, иако су она у потпуности извршена и по њима исплаћена накнада, крајњи корисник ипак не може да упише своје право својине у катастар код надлежне Службе за катастар непокретности.

Одредбом члана 57 став 2 Закона о поступку уписа у катастар непокретности и водова³ прописано је да ће се по одредбама Закона о државном премеру и катастру водити и окончати поступци покренути по захтеву странке поднети након ступања на снагу овог закона, а којим се захтевају уписи на основу одлука судова и других надлежних органа

³ Закон о поступку уписа у катастар непокретности и водова, *Службени гласник РС*, бр.41/18, 95/18, 31/19 и 15/20.

и ималаца јавних овлашћења донетих пре ступања на снагу овог закона, као и на основу приватних исправа које нису потврђене од стране јавних бележника; ово значи да сва решења о изузимању потпадају под одредбу члана 125 став 1 ранијег Закона о државном премеру и катастру,⁴ која прописује да је „[з]а одлучивање о основаности уписа меродавно [је] сисање катасира неопкретности у шренушку када је захтев за упис примљен”

Наиме, о чему се ради?

У поступцима које су органи општинских управа (одељења за имовинско-правне послове) водили и воде по питању изузимања земљишта од ранијих власника и предаје тог земљишта крајњем кориснику ради привођења намени у складу са утврђеним јавним интересом, на основу правоснажног решења о изузимању, претходном власнику изузете парцеле исплаћује се правична накнада према тржишној вредности непокретности (и ту није ништа спорно).

Чињеница је да поједина правоснажна решења, која датирају из ранијих периода и по којима је претходним власницима парцела исплаћена накнада, још увек нису спроведена у надлежној Служби за катастар непокретности, односно да крајњи корисник није уписан као књижни власник изузете парцеле за коју је исплатио накнаду и коју је привео намени.

Значи, земљиште је формално-правно изузето, исплаћена је накнада, у неким случајевима у потпуности приведено намени, али у том моменту та промена није спроведена у катастру.

Проблем настаје када физичка лица, након смрти својих правних претходника од којих су изузете парцеле (а који су у надлежној Служби за катастар непокретности и након изузимања земљишта остали уписани као власници изузете парцеле), у оставинским поступцима те парцеле, по стању у катастру, преносе на своје име, иако су те парцеле већ изузете правоснажним решењима надлежног органа и накнада по том основу исплаћена њиховим правним претходницима. Велики број парцела је и приведен намени, па се на терену налазе школе, саобраћајнице, зграде и други јавни објекти.

Међутим, и поред тога, надлежна Служба за катастар непокретности по захтеву физичких лица, након увида у збирку исправа, дозвољава подносиоцима захтева конверзију права коришћења у право својине

⁴ Закон о државном премеру и катастру, *Службени гласник РС*, бр.72/09, 18/10, 65/2013, 15/2015 – одлука УС, 96/2015, 47/2017 – аутентично тумачење, 113/2017 – др. закон, 27/2018 – др. закон, 41/2018 – др. закон и 9/2020 – др. закон.

или, пак, дозвољава промену носиоца права својине након приложеног оставинског решења.

Након што се такво решење Службе за катастар непокретности до-стави правобранилаштву, надлежно правобранилаштво, на свој захтев, добија од одељења за имовинско-правне послове општинске управе или Градског Секретаријата за имовинске и правне послове, извештај из евиденције државне својине, што је материјални доказ који потврђује да је парцела, која је обухваћена решењем Службе за катастар непокретности, у неком ранијем периоду изузета уз плаћање правичне накнаде.

Потом надлежно правобранилаштво, прилажући материјалне до-казе, изјављује жалбу на решење првостепеног органа и захтева да се то решење у односу на изузету парцелу поништи и упише јавна својина Града или Републике, односно крајњег корисника.

Другостепени орган Републичког геодетског завода сваку жалбу правобранилаштва одбија искључиво примењујући одредбу члана 125 став 1 Закона о државном премеру и катастру којом је прописано, како је наведено, да је за одлучивање о основаности уписа меродавно стање катастра непокретности у тренутку када је захтев за упис примљен. Ово, даље, по тумачењу Републичког геодетског завода, значи да се, без обзира што је парцела изузета од правног претходника подносиоца захтева, ако је у моменту изјављивања жалбе на предметној парцели био уписан неко од наследника, приложено правоснажно решење о изузимању и докази о исплаћеној накнади неће узимати у обзир, јер решење не гласи на име лица које је уписано у моменту изјављивања жалбе.

Након такве одлуке другостепеног органа, правобранилаштво покреће управни спор пред Управним судом, односно, користи сва законом предвиђена средства ради заштите јавне својине.

Управни суд по поднетим тужбама за поништај другостепеног решења до сада је заузимао различите ставове. На пример, у једном поступку, Управни суд је уважио тужбу правобранилаштва и ценио на-воде тужиоца у погледу правног статуса изузетог грађевинског земљишта које је решењем након изузимања, уз правичну накнаду, предато у посед предузећу за путеве, ради изградње магистрале. Због тога је, према схватању Управног суда у тој пресуди *„бићно да и њрвостеиени и друго-стеиени ордан њравилно цене и утврде сташус и обим њрава њодносилаца захтева на њредметним њепокрећносћима њриликом њодношења захтева за њромену имаоца њрава јер је њима њо ѡраво њресћало моментом изузимања-експропријације исћих”*.⁵

⁵ Пресуда Управног суда у Београду 4 У 5422/17 од 11. октобра 2019. године.

Ово је, по мом мишљењу, правно аргументован и исправан став Управног суда. Јер, у конкретном случају, није од пресудног значаја податак о томе ко је, у моменту предаје захтева за упис права на предметним катастарским парцелама, био уписан као носилац права коришћења или својине, како то наводе првостепени и другостепени орган Републичког геодетског завода; овде је основно питање да ли је првостепени орган уопште могао да изврши упис права у корист подносилаца захтева, или је то право њима престало након што је решењем надлежног органа општинске управе изузето земљиште из поседа ранијих власника (њиховим правним претходницима) уз правичну накнаду.

Међутим, ни Управни суд није доследан у својим ставовима по овом питању. Наиме, Управни суд велики број тужби поднетих по истом основу одбија, односно тумачи и примењује спорну одредбу члана 125 Закона о државном премеру и катастру на исти начин као и првостепени и другостепени орган Републичког геодетског завода.⁶

На основу свега изнетог, више је него очигледна различита и недоследна примена закона од стране судова и државних органа, што учеснике у поступку ставља у неравноправан положај.

Устав Републике Србије у члану 19 прописује да јемства неотуђивих људских и мањинских права у Уставу служе очувању људског достојанства и остварењу пуне слободе и једнакости сваког појединца у праведном, отвореном и демократском друштву, заснованом на начелу владавине права.

По мом мишљењу, напред цитиране одредбе Закона о државном премеру и катастру нису у сагласности, пре свега, са одредбом члана 58 Устава РС, којом се јемчи мирно уживање својине и других имовинских права стечених на основу закона.

Сматрам да се од стране државних органа и судова не могу игнорисати сва правоснажна решења која на недвосмислен начин потврђују да је, у моменту поднетог захтева за упис, подносиоцима то право престало, односно они то право нису ни могли имати. Републички геодетски завод и судови морали су узети у обзир форму и садржину решења која су у поступцима прилагала правобранилаштва, да су та решења правноснажна и да, као таква, потпуно правноваљано егзистирају у правном поретку Републике Србије производећи своје правно дејство.

Наведени ставови првостепеног и другостепеног органа Републичког геодетског завода, као и они исказани у неким одлукама Управног суда, указују на то да, без обзира на доказе који се доставе у току по-

⁶ Пресуда Управног суда у Београду 3 У 14331/17 од 11. фебруара 2021. године.

ступка (решења о изузимању, експропријацији и др.), стање катастра остаје исто како је било у тренутку пријема захтева, па се оправдано намеће питање која је сврха достављања наведених доказа, ако их надлежни органи не узимају у обзир приликом доношења одлука.

Овде треба посебно истаћи и велики пропуст који је учињен по питању заштите јавне својине, јер се на овај начин физичким лицима, која су поднела захтев, омогућава да потпуно неосновано стекну добитак за непокретности које су њиховим правним претходницима већ, у неком ранијем периоду, изузете и за које им је исплаћена накнада. На овај начин, лица која су доставила подобну исправу за упис и која су исплатила накнаду за изузете непокретности не могу уписати своје право, већ у катастру остају уписана лица која више нису власници, нити су у фактичком поседу предметних парцела (јер су неке парцеле већ приведене намени).

Неједнако и недоследно поступање и арбитрарно тумачење закона од стране судова и државних органа има за последицу смањено поверење грађана у правосудни систем, а пре свега у поштовање од стране судова и државних органа начела правне сигурности и једнакости свих пред законом, што представља основне атрибуте владавине права који су садржани, како у Уставу Републике Србије, тако и у Конвенцији за заштиту људских права и основних слобода.⁷ У том смислу су, сви државни органи, а поготово судови дужни да брину и да, у поступцима које воде, утврде да ли је успостављена правична равнотежа између општих интереса заједнице и заштите темељних права појединаца, што није случај када су у питању одлуке Катастра непокретности и одлука Управног суда 3 У 14331/17 од 11. фебруара 2021. године, које се у раду помињу.

Сматрам да цитиране одредбе Закона о државном премеру и катастру не гарантују мирно уживање својине и других имовинских права субјектима у чију корист су изузете непокретности и који су за те непокретности исплатили правичну накнаду, као што ни судови и државни органи не гарантују правну сигурност законитим власницима непокретности. Због тога, субјекти у чију корист и за чије потребе је извршено изузеће непокретности сnose претеран терет који је пореметио равнотежу која мора бити успостављена између општег интереса, са једне

⁷ Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода измењене у складу са Протоколом бр. 11 ... – *European Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005 – испр., и Службени гласник РС – Међународни уговори, бр. 12/2010 и 10/2015.

стране, и заштите права на мирно уживање имовине и права на правну сигурност и једнакост свих пред законом, са друге стране.

Тако ови субјекти, и поред чињенице да је у њихову корист и за њихове потребе изузето земљиште за које су они исплатили накнаду ранијим власницима, не могу то своје право да упишу у земљишне књиге само зато јер спорне одредбе Закона прописују да је приликом предаје захтева за упис меродавно стање у моменту предаје тог захтева. Притом, ни једним општим актом није прописан рок у коме се такав захтев мора поднети, па није јасно како законити ванкњижни власник непокретности може бити преклудира у том смислу и бива онемогућен да то своје право власништва упише код надлежног катастра непокретности.

Одредбом члана 58 ставови 1 и 2 Устава Републике Србије јемчи се мирно уживање имовине и других имовинских права стечених на основу закона, као и да право својине може бити одузето или ограничено само у јавном интересу утврђеном на основу закона, уз накнаду која не може бити нижа од тржишне.

Одредбом члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, измењеним Протоколом број 11, прописано је да свако физичко и правно лице има право на несметано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима прописаним законом и општим начелима међународног права.

Дакле, јасно је да се, у конкретном случају, ради о стеченом субјективном праву својине крајњег корисника које је засновано на нормама објективног права и као такво заштићено и Уставом и Европском конвенцијом о људским правима.

Разлог правне сигурности налаже да и државни органи пружају заштиту стечених права, посебно право на имовину. Захтев за очување и заштиту већ стеченог права својине је само постулат здраве правне логике о коме државни органи треба да увек воде рачуна, јер је право на правну извесност и сигурност приватне својине међународни стандард који нарочито поштује и штити Европски суд за заштиту људских права.

Налазим да на овакав начин судови и државни органа смањују поверење грађана у државу уопште, као и да директно утичу на кршење владавине права, а владавина права је кључни предуслов за мир, безбедност и просперитет друштва.

IV. Закључак

Из напред изнетог може се закључити да је пракса наших судова и државних органа неуједначена у једном сегменту врло важном за грађане. Мислим да је уједначавање судске праксе и праксе државних органа јако битно за дефинисање смерница за правилно тумачење закона.

Сматрам, такође, да самосталност рада судова и државних органа треба да се огледа у правилној примени одредаба Устава, закона и других општих аката, те општеприхваћених правила међународног права и потврђених међународних уговора.

Из напред наведених примера о поступцима који се воде пред Републичким геодетским заводом и Управним судом, стиче се утисак да се њиховим одлукама дерогирају поједине одредба закона и осталих прописа, да се не штите слободе и права грађана, те законом утврђена права и интереси правних субјеката и не обезбеђује уставност и законитост.

Један од механизма за усклађено поступање, између осталог, су и одељења судске праксе која су установљена пословницима о уређењу и раду, а у складу са Законом о уређењу судова.

Ова одељења, између осталог, прате и проучавају судску праксу, иницирају преиспитивање усвојеног правног схватања, а све то ради обезбеђивања јединствене примене права. У конкретном случају, а на основу поменутих одлука Управног суда, очигледно је да, о истој чињенично и правној ствари, имамо два различита става.

Последице неуједначености примене позитивних прописа, поред тога што, у конкретном случају, штете јавној својини, огледају се и у бројним повредама Уставом зајемчених права, што се одражава на правну сигурност грађана.

Описани недостаци поступака у предметима по основу правоснажних решења о изузимању непокретности од ранијих власника и предаје те непокретности крајњем кориснику ради привођења намени у складу са утврђеним јавним интересом сликовито илуструју тезу да је потребно обезбедити синхронизовано поступање државе у примени закона, а да је тамо где законске одредбе доводе до неуједначеног поступања, законским изменама треба отклонити недоумице и осигурати правну сигурност и једнакост грађана пред законом.

Igor Mitrović, PhD

Deputy public attorney of Belgrade

LEGAL CERTAINTY AND EQUALITY BEFORE THE LAW AS FUNDAMENTAL
ATTRIBUTES OF THE RULE OF LAW

Summary:

This paper discusses the issue of the protection of public property, as an obligation of all state authorities. Public attorney offices in the Republic of Serbia at all levels, as their primary task and in accordance with their constitutional and legal powers, perform duties related to the protection of property rights and interests of the Republic of Serbia, the autonomous province, or local self-government units. However, it has proven necessary for other state authorities – those that participate in making decisions in procedures involving changes to the ownership structure of public property – to actively exercise their legally delegated public powers in effective protection of public property. In this context, the author emphasizes that legal certainty and equality before the law are fundamental components of the rule of law. This point is illustrated through presentation of negative examples of the conduct of the Republic Geodetic Authority and certain courts in cases involving the registration of rights over immovable property that was expropriated from private individuals and handed over to end users for the purpose of being put to use.

Key words: public property, real estate cadastre, expropriation of immovable property, end users, putting to use, public attorney's office, state authorities.

Датум пријема рада: 28. октобар 2025.

Датум одобрења рада: 30. октобар 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНА КРИТИКА

УДК 347.919:347.65

Владимир Миљевић

адвокат из Београда*

Ђорђе Божиновић

дипломирани правник

саветник у Општинској управи општине Сокобања**

СПОР ОКО МОГУЋНОСТИ ДОНОШЕЊА ДЕЛИМИЧНОГ ОСТАВИНСКОГ РЕШЕЊА

Сажетак:

Судови и јавни бележници одбијају да доносе делимична оставинска решења, с обзиром на то да не постоје експлицитне процесне одредбе које то дозвољавају. Аутори указују на могућност да се и сада, применом Закона о ванпарничном поступку и сходном применом Закона о парничном поступку, ово реализује у пракси. Указују на корист овог решења за законске и тестаменталне наследнике, наводе примере из праксе који то илуструју, а на крају дају и конкретне предлоге о томе у којој форми би се доносила делимична решења о наслеђивању, те предлоге законодавцу.

Кључне речи: делимично оставинско решење, тестаментални наследник, законски наследник, Закон о ванпарничном поступку, Закон о парничном поступку.

* Члан уређивачког одбора *Бранича*;

електронска адреса аутора: advokatmiljevicvladimir@gmail.com

** Електронска адреса аутора: djolebb@gmail.com

I. Увод

Закон о ванпарничном поступку¹ не искључује експлицитно могућност доношења делимичног оставинског решења, али је судска пракса заузела становиште да то није могуће. Бројни су практични разлози који упућују на закључак да би, са делимичним оставинским решењем, у многим случајевима животни интереси странака били боље заштићени, те да би законодавац и судови морали да буду оријентисани на пружање могућности грађанима да у што краћем року наследе неспорни део заоставштине.

II. Закон о ванпарничном поступку и судска пракса

Члан 346 Закона о парничном поступку у ставу 1 предвиђа следеће:

*„Ако од више тужбених захтева, услед признања, одрицања или на основу расправљања, само за неке постоје услови за коначну одлуку или ако су само за део једног захтева испуњени услови за коначну одлуку, суд може у погледу тих захтева, односно дела захтева, да закључи расправу и донесе пресуду (делимична пресуда)“.*²

У општим одредбама ЗВП се не спомиње могућност доношења делимичног решења, а у члану 30 став 2 се каже: *„У ванпарничном поступку сходно се примењују одредбе Закона о парничном поступку, ако овим законом или другим законом није drukчије одређено“.*

Пре увођења јавнобележничке професије, првостепени судови су одбацивали предлог наследних учесника за доношење делимичног решења о наслеђивању, као недозвољен, а другостепени судови су одбијали жалбу као неосновану са образложењем да одредбе ЗПП и ЗВП не предвиђају могућност доношења делимичног решења о наслеђивању. Судови су сматрали да се заоставштина може расправити само у целисти, а не парцијално, тако што би се део заоставштине расправио једним делимичним решењем, а други део заоставштине другим решењем. Чињеница је да у члану 117 ставу 1 ЗВП стоји да ће *„[у] поступку за расправљање заоставштине суд ће расправити сва питања која се односе на заоставштину, а нарочито о праву на наслеђе, о величини наслеђеног дела и о праву на леиш“.*

¹ Закон о ванпарничном поступку – ЗВП, Службени гласник СРС, бр. 25/82 и 48/88 и Службени гласник РС, бр. 46/95 – др. закон, 85/2012, 45/2013 – др. закон, 55/2014, 6/2015, 106/2015 – др. закон и 14/2022), чл. 30 ст. 2.

² Закон о парничном поступку – ЗПП, Службени гласник РС, бр. 72/2011, 49/2013 – одлука УС, 74/2013 – одлука УС, 55/2014, 87/2018 и 18/2020, чл. 346 ст. 1.

Препреку озакоњењу решења које се предлаже представља и члан 122 став 3 ЗВП који прописује следеће: „Ако у постојећу заоставштину сви наследници споразумно предложе деобу и начин деобе, суд ће овај споразум унети у решење о наслеђивању”. Проблем је у схватању да примена овог члана подразумева да не постоји ниједно спорно питање између наследника, па самим тим су јавном бележнику везане руке да, макар у погледу једног дела заоставштине, прихвати споразум наследника (о чему ће ниже бити више речи).

Ништа није спорно када је реч о томе да оставина треба да се расправи у целости, али није примерено да се не уведе могућности да се, онда када је то целисходно, донесе делимично решење о наслеђивању.

Данас, када се све већи број оставина поверава јавним бележницима, ово питање није изгубило на актуелности, јер јавни бележници такође искључују могућност доношења делимичног оставинског решења.

III. Корист од увођења могућности да се донесе делимично решење о наслеђивању

О овом питању пронашли смо у стручној литератури само један чланак, адвоката Војиславе Станојевић, која, између осталог, сматра да је овакав „...правни став суда пројављиван циљу одредбе члана 117 ЗВП, а убедљиво омогућава шиканирање тестаменталног наследника и вршење злоупотребе права”.³

Делимично оставинско решење би могло да се донесе онда када није целокупна имовина оставиоца обухваћена тестаментом који је споран и у ситуацијама када доношење делимичног оставинског решења не оспоравају законски наследници којима такво решење такође може да буде од користи.

Свакако је целисходно да наведемо неке од примера из праксе који најбоље поткрепљују схватање да би доношење делимичног решења о наслеђивању било у складу са начелима забране злоупотребе права и економичности поступка.

Овде треба напоменути и да је могућност доношења делимичног решења предвиђена Законом о општем управном поступку. Члан 139 став 1 наведеног закона гласи: „Када се у постојећу одлучује о више питања, а само су нека сазрела за одлучивање орган може само о њима да

³ Војислава Станојевић, „Могућност доношења делимичног решења о наслеђивању у оставинском поступку”, Бранич, бр. 1–2/05, 61.

донесе решење. (делимично решење)”.⁴ Тако је орган, који је одлучивао о захтеву за озакоњење два објекта на истој парцели, донео делимично решење о озакоњењу само за један од њих, односно само за један за који су били испуњени услови за озакоњење. Приликом обраде предмета утврђено је да се други објект не може озаконити због нерешених имовинско правних односа. У погледу тог објекта одлучено је да се донесе друго решење о озакоњењу кад се за то стекну услови.

IV. Примери из праксе

Пример број 1

Овде се суочавамо са ситуацијом када је тестамент споран и где би јавни бележник могао да донесе делимично решење уз сагласност наследника.

Завешталац оставља својој супрузи целокупну имовину у коју спадају, између осталог, непокретности и рачуни у банци. Сестра оставиоца оспорава важност тестаamenta у односу на новчана средства, па би спор свакако дуго трајао. Супрузи оставиоца су хитно потребни новац и аутомобил који није обухваћен тестаментом, јер живи сама и лечи се од више хроничних болести. Из ових разлога пристаје на своју штету на споразум са сестром оставиоца како би избегла вођење дуготрајне и неизвесне парнице. Да је оставински поступак прекинут и да је покренута парница, поред рачуна који би били блокирани, супруга не би могла да региструје на своје име ни аутомобил који није обухваћен тестаментом. С обзиром на њене године и здравствено стање, уцењивачки капацитет сестре оставиоца је велики, па је неповољни споразум по супругу излаз из сложене ситуације у којој се нашла.

Пример број 2

Оставилац није сачинио завештање. Наслеђују га супруга, брат и брата-нице. Супруга тражи издвајање на једној половини рачуна у банци. Јавни бележник упућује супругу на парницу ради доказивања да у оставинску масу не улазе сва средства у банци. Док се парница не оконча, супруга не може да региструје ауто на своје име, да се укњижи на непокретностима које је наследила, те да на себе пребаци право коришћења гробног места.

И, уместо да се чека на окончање парнице ради поделе заоставштине на основу пресуде и законског реда наслеђивања и евентуалног постизања споразума између свих наследника, било би далеко упутније омогућити јавном бележнику да донесе делимично решење о наслеђивању на основу споразума

⁴ Закон о општем управном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 18/2016, 95/2018 – аутентично тумачење и 2/2023 – одлука УС, чл. 139 ст. 1.

који би вероватно био постигнут у погледу неспорног дела заоставштине. Ово због тога што би, примера ради, сувласништво на аутомобилу било немогуће, јер на моторном возилу може бити само један власник, те је немогуће на други начин исто регистровати. На гробном месту може бити више носилаца права коришћења, али је најцелисходније решење да на основу споразума исто припадне најближем сроднику оставиоца, посебно онда када остали наследници нису заинтересовани за гробно место.

Пример број 3

Овде разматрамо случај када је један тестамент споран, а други није, и где би јавни бележник могао да донесе делимично решење чак и без тражења сагласности наследника; наравно, под условом да је закон јасно предвидео такву могућност.

Лицу које не улази у круг законских наследника су првим тестаментом остављени стан и вредне покретне ствари (намештај и уметничке слике) које су премештене из куће оставиле у магацин. Док се чека на оставинско решење, завештајни наследник плаћа власнику магацина надокнаду. Другим тестаментом оставила је рачун у банци оставила такође трећем лицу, жени која се о њој бринула скоро пуних десет година. Оставиљин братанац размишља о поништају тестаamenta због њених поодмаклих година када је сачинила тестамент. Банка у први мах одбија да саопшти кретање на рачуну пре смрти и после смрти оставиле да би се утврдио основ прилива, те да ли је евентуално било незаконитих подизања средстава од стране овлашћеног лица након њене смрти. Рочишта се одлажу, а тестаментални наследник по првом тестаменту трпи штету, плаћајући високе накнаде за чување покретних ствари које су морале да буду изнете из изнајмљене куће у којој је живела оставила. У конкретној ситуацији где први тестамент није споран, могло би се донети делимично оставинско решење, а друго након окончања парнице која би се односила искључиво на штедне улоге.

Пример број 4

Оставилац је тестаментом оставио стан својој ванбрачној супрузи. Осим тог стана, заоставштину чине кућа у Врњачкој Бањи, путнички аутомобил и теретно возило за превоз робе. Син оставиоца је оспорио пуноважност тестаmenta и суд је прекинуо оставински поступак и упутио оставиоцевог сина на парницу. У овом случају кућу у Врњачкој Бањи, путнички аутомобил и теретно возило може да наследи само оставиоцев син на основу закона. То неће моћи да се деси до окончања парнице на коју је упућен. Он сада за кућу у Врњачкој Бањи не може да добије решење о категоризацији које му је неопходно да би се бавио угоститељством, не може да региструје путнички аутомобил, као ни

теретно возило које му је неопходно за обављање делатности превоза робе од чега живи. Парница може да траје и неколико година, па се поставља питање шта ће бити са овим стварима до тада. Посебно треба имати у виду да су овом човеку сада везане руке, тачније не може да обавља основну делатност од које зарађује за живот. Чини се да је најбоље решење у овом случају донети делимично оставинско решење којим би оставиочев син на основу закона наследио ове ствари. Након окончања парнице донеће се, зависно од њеног исхода, решење о наслеђивању на основу завештања или друго решење о наслеђивању на основу закона.

У овом случају ради се о заштити права законског наследника.

Пример број 5

Син оставиоца је током оставинског поступка тражио издвајање половине породичне куће, сматрајући да је она делимично изграђена његовим средствима и радом. Те његове наводе су оспорили супруга и ћерка оставиоца. Орган који води оставински поступак је сина упутио на парницу да би доказао своје право. Наравно, оставински поступак је прекинут. Осим те куће оставилац је био власник путничког возила и новчаних средстава на девизном рачуну (био је девизни пензионер). Супруга би свој наследни део уступила ћерки. Син и ћерка се слажу да путничко возило наследи син, а да новчана средства на рачуну наследи ћерка. Зар у овом случају не би било итекако целисходно донети решење о наслеђивању којим би се неспорна имовина расподелила странкама? Након окончања парнице било би донето друго решење чији би предмет била једна половина или пак цела породична кућа, зависно од исхода парничног поступка.

Пример број 6

У пракси су могуће и следеће ситуације. Међу наследним учесницима није ништа спорно, знају какве би наследничке изјаве дали, знају шта чини заоставштину оставиоца, али немају доказе за целокупни састав заоставштине. На пример, код Службе за катастар непокретности води се поступак уписа оставиоца на некој непокретној имовини, или не могу тако лако да прибаве документ којим би доказали право оставиоца на некој имовини. Међутим, странкама је хитно да наследе, рецимо, заостала новчана средства по основу пензије или средства на неком рачуну у банци, да би платили неки дуг. Шта урадити у таквом случају? Да ли чекати да се реши неко претходно питање, што може и да потраје? Да ли од странака безусловно тражити да доставе доказе о целокупној заоставштини оставиоца, што они често нису у могућности, а не постоји ни могућност да орган који води поступак доказе прибави по службеној дужности? Или је, пак, целисходно донети делимично решење о наслеђивању

којим би се расподелила имовина за коју постоје докази да улази у састав заоставштине. Млађи коаутор овог чланка је такве случајеве решавао на следећи начин. Усмено би предложио странкама да наследе оно за шта тренутно има доказа да чини заоставштину оставиоца а да, када се за то стекну услови, затраже доношење допунског решења о наслеђивању. Наравно, онда би од странака на записник узео њихову сагласну изјаву којом они сами предлажу напред наведено и донео би решење о наслеђивању, а евентуално касније и допунско решење о наслеђивању. Чини се да би у овом случају, из свих горе наведених разлога, као и оних о којима ће тек бити речи, доношење делимичног решења о наслеђивању било много повољније.

Пре свега, у овом случају међу наследницима није ништа спорно, али наследничке изјаве које учесници оставинског поступка дају односе се и на накнадно пронађену имовину. У овом случају, наравно, треба узети наследничке изјаве од учесника, те се поставља питање шта ако неко не жели да наследи имовину која је неспорна, какву ће изјаву тада дати. Имовина која је предмет допунског решења у овом случају и нема карактер накнадно пронађене имовине. Поставља се питање како је расподелити: да ли на основу раније датих наследничких изјава? Шта ако су неки наследници дали негативне изјаве с обзиром да нису заинтересовани за имовину која је у датом тренутку неспорна, а желе да наследе имовину која чини заоставштину након решења „претходног питања”? Из тог разлога је далеко целисходније донети делимично решење о наслеђивању. Наравно, то подразумева да учеснике који су дали позитивне изјаве, а не желе да наследе „тренутно неспорну” имовину, у вези са којом су постигли споразум да је наследи неко од наследника, не треба оглашавати за наследнике делимичним решењем о наслеђивању, већ то треба учинити другим решењем о наслеђивању, након правноснажног окончања спора, управног поступка и слично.

V. Злоупотреба права

ЗПП члану 9 став 1 предвиђа следеће: *„Странке су дужне да савесно користе права која су им признава овим законом”*. У ставу 2 се даље каже: *„Суд је дужан да спречи и казни сваку злоупотребу права које имају странке у поступку”*.

Принудити странке да савесно користе своја права је немогуће, а очекивати од суда да ће то да спречи и казни је нереално, имајући у виду да се често ради о правно сложеном проблему.

Тешко је очекивати и примену члана 187 ЗПП који предвиђа да суд може досудити накнаду штете оштећеној странци у случају злоупотребе процесних овлашћења.

За злоупотребе права које прате оставинске, па и друге поступке, постоји само један лек, а то је измена закона. Апели на правичност и поштење су често у пракси јалови, премда на злоупотребама права треба инсистирати управо из разлога да би законодавац себи коначно поставио као циљ њихово искорењивање.

Од злоупотреба права, посебно према тестаменталним наследницима, које су заступљене у оставинским поступцима, споменућемо шиканозно вршење права „...ако се право врши само да би се другоме наудило, нашкодило, или првенствено зашо”⁵ и неправично вршење права „... када понашање тужиоца шкоди другоме, а постојање субјективне права није довољно да се то шкођење оправда јер је толико неправично да други буде изложен том шкођењу”.⁶

Како за злоупотребу права нема адекватне и ефикасне санкције, једино преостаје да се законски текстови измене на тај начин што ће бити потпунији, јаснији и оријентисани на то да се странкама омогући да што је могуће пре остваре свој интерес без злоупотребе права.

VI. Значај извештаја о стању на рачуну који достављају банке

Да би изнета идеја могла да буде реализована, било би потребно да банке достављају јавним бележницима стање на рачунима како би наредни учесници могли благовремено да одлуче да ли ће тражити упућивање на парницу или не, те да ли ће пристати на закључење споразума или не.

Чест је случај да се дуго чека на извештај банке или га банке нерадо достављају, уз образложење да је странкама довољан податак да постоји рачун, а што се сазнаје преко јединственог регистра рачуна (мада јавни бележници имају праксу да траже од банке стање на рачуну оставиоца и без захтева странака, да би и тај износ урачунали у вредност заоставштине и наплатили још већу таксу).

Извештаји су неопходни у случају постојања тестамент да би законски наследници, у зависности од стања на рачуну, одлучили да ли да оспоравају тестамент или не, али и да би се утврдило да ли постоји разлика између стања на рачуну на дан смрти и стања на рачуну на дан достављања извештаја, јер, као што знамо, није редак случај да наслед-

⁵ Владимир В. Водинелић, *Такозвана злоупотреба права*, ИП „Номос”, Београд, 1997, 6.

⁶ *Ibid.*, 47.

ници који имају овлашћење за подизање новца, те то незаконито чине и након смрти оставиоца.

Не видимо разлог зашто банке не би на захтев наследника, преко јавног бележника, доставиле и извештај о кретању на рачуну за одређени период пре смрти оставиоца.

Ово је све неопходно да би наследници знали право стање и на основу тога могли да процене шта је у њиховом интересу.

VII. Награда јавним бележницима

У разматрању ове материје неизбежно се поставља и питање трошкова и јавнобележничке награде. Сматрамо да би, у случају доношења делимичног решења о наслеђивању, јавним бележницима припадала награда која би била у сразмери са вредношћу имовине која је предмет ове одлуке, док би за другу одлуку, којом би био расправљен остатак имовине која је предмет наслеђивања, награда била у висини вредности те накнадно расправљене имовине. У сваком случају, питање трошкова оставинског поступка не би смело да има централно место приликом већања да ли има места изменама ЗВП, јер је ту примаран интерес грађана. Са друге стране, јавни бележници не би смели да трпе штету, већ да у збиру приходују онолико колико би им припало и када би довели само једно решење. Ово даље подразумева да, уколико би награда за доношење делимичног оставинског решења достигла максимални износ награде прописан јавнобележничком тарифом, награда за доношење решења којим би се расправио други део заоставштине не би ни била наплаћена. Тачније, збир награде за оба решења не би смео да премаши максимални износ награде прописане тарифом.

VIII. Форма делимичног решења о наслеђивању

Чланом 119 став 1 и 2 Закона о ванпарничном поступку је предвиђено следеће:

„(1) Суд ће прекинути расправљање заоставштине и упутити странке да покрену парницу или поступак пред органом управе, ако су међу странкама спорне чињенице од којих зависи неко њихово право.

(2) Овако ће суд поступити ако су спорне чињенице од којих зависи право на наслеђе, а нарочито пуноважност или садржина тестаментa или однос наследника и оставиоца на основу кога се по закону наслеђује; чињенице од којих зависи основаност захтева надживелог супружника и потомака

оставиочевих који су живели са оставиоцем у истом домаћинству да им се из заоставштине издвоје предмети домаћинства, који служе за задовољавање свакодневних потреба; чињенице од којих зависи величина наследног дела, нарочито урачунавање у наследни део; чињенице од којих зависи основаност искључења нужних наследника или основаност разлога за недостојност; чињеница о томе да ли се неко лице одрекло од наслеђа”.

Члан 121 истог Закона гласи:

„Ако се наследници споре било о чињеницама било о примени права, суд ће прекинути расправљање заоставштине и упутити странке да поведу парницу или поступак пред управним органом у овим случајевима: ако између наследника постоји спор о томе да ли нека имовина улази у заоставштину; ако између наследника постоји спор поводом захтева потомака оставиочевих који су са њим живели у заједници да им се из заоставштине издвоји део који одговара њиховом доприносу у повећању вредности оставиочеве имовине”.

У вези са проблемом који разматрамо треба заузети становиште да у неким наведеним случајевима који су напред цитираним члановима ЗВП предвиђени као разлог за прекид оставинског поступка и упућивање странака на парницу или поступак пред управним органом, треба упутити странке на парницу или поступак пред управним органом, али да не треба прекидати оставински поступак. Ти случајеви су могући када међу наследницима постоји спор:

- у погледу пуноважности или садржине тестаментa,
- чињенице од којих зависи основаност захтева надживелог супружника и потомака оставиочевих који су живели са оставиоцем у истом домаћинству да им се из заоставштине издвоје предмети домаћинства, који служе за задовољавање свакодневних потреба,
- о томе да ли нека имовина улази у заоставштину,
- поводом захтева потомака оставиочевих који су са њим живели у заједници да им се из заоставштине издвоји део који одговара њиховом доприносу у повећању вредности оставиочеве имовине.

Тачније, од наследника треба узети наследничке изјаве и, ако је неспорно да нека имовина чини заоставштину оставиоца, ту имовину расподелити сходно датим наследничким изјавама. Том приликом странке би требало да се изјасне да ли желе да заоставштину поделе на основу закона или да сачине споразум о деоби како би се имовина, за коју је неспорно да чини заоставштину оставиоца расподелила између наследника на основу законског наследног дела или на основу споразума о деоби.

Могуће је да потомци истакну захтев да им се из заоставштине издвоји део који одговара њиховом доприносу у повећању вредности

оставиочеве имовине. Да појаснимо, у овом последњем случају такав захтев односи се само на допринос у повећању појединих делова имовине, на пример допринос у повећању вредности оставиочеве куће која је изграђена делимично из средстава и радом појединог потомка. Такође и у овом случају треба неспорни део заоставштине расподелити сходно датим наследничким изјавама.

У свим овим случајевима требало би донети делимично решење о наслеђивању. Наравно, странке које су оспориле пуноважност или садржину тестаментa, које траже издвајање из заоставштине предмета домаћинства, које споре да одређена имовина улази у заоставштину оставиоца или које сматрају да постоји њихов допринос у повећању вредности оставиочеве имовине требало би упутити на парницу да би у њој доказале своје наводе.

У оваквим случајевима увод и изрека делимичног решења о наслеђивању би гласили овако:

Назив органа који спроводи поступак и евентуално поступајућег појединца, у оставинском поступку иза смрти пок. (*име и презиме оставиоца*) бив. из (*место пребивалишта оставиоца*), донео је дана (*датум*) следеће:

РЕШЕЊЕ

– Став I: Упућује се учесник који је оспорио пуноважност или садржину тестаментa/који тражи да му се из заоставштине издвоје предмети домаћинства који служе задовољавању његових свакодневних потреба/који тврди да нека имовина не улази у заоставштину оставиоца/потомак који је истакао захтев да се из заоставштине издвоји део који одговара његовом доприносу у повећању вредности оставиочеве имовине, на парницу против тестаменталног наследника или наследног учесника који оспорава његово право.

– Став II: Учеснику се оставља рок не дужи од 30 дана од дана пријема овог решења да покрене парницу и обавезује се да о томе обавести орган поступка доставом примерка заведене тужбе.

ДЕЛИМИЧНО РЕШЕЊЕ О НАСЛЕЂИВАЊУ

– Став I: Утврђује се састав заоставштине и имовина за коју је неспорно да чини заоставштину оставиоца се расподељује законским наследницима сходно датим наследничким изјавама.

Након окончања парнице или у случају да она не буде покренута у остављеном року, донеће се друго решење о наслеђивању. Садржина тог решења зависиће од исхода парнице или пак од чињенице да парница није покренута.

IX. Предлог законодавцу

Претходно доношење делимичног решења за део заоставштине, а потом другог решења у погледу другог дела заоставштине, ни на који начин не противуречи принципу и евидентној потреби да се заоставштина у целости расправи. Само се поставља питање да ли је целисходно да се то учини само једним решењем након неколико година прекида поступка услед упућивања на парницу, или доношењем два оставинска решења: једног на основу споразума наследних учесника, а другог након окончања парничног поступка.

Како би доношење делимичног оставинског решења било фактичко питање које се разликује од предмета до предмета, Законом о ванпарничном поступку би требало експлицитно да се уведе могућност доношења делимичног решења о наслеђивању и то: ако су сви наследници са тим сагласни, а јавни бележник процени да је то целисходно и у интересу свих наследних учесника.

И члан 122 ЗВП би требало изменити у ставу 3 тако да се дода да деоба може да се односи и на део заоставштине пре окончања оставинског поступка, на основу чега би било донето делимично решење о наслеђивању.

Конкретан предлог законодавцу за измену ЗВП би гласио:

„Након члана 122 додаје се члан 122а који гласи:

(1) Када има више ствари и права која чине заоставштину а само су поједина међу наследницима неспорна за наслеђивање, орган ће само њих расподелити решењем о наслеђивању, сходно датим наследничким изјавама, уколико се сви наследници са тим сагласе (делимично решење о наслеђивању).

(2) У случају да су међу странкама спорне чињенице од којих зависи право на наслеђе а нарочито пуноважност или садржина тестаментa, чињенице од којих зависи основаност захтева надживелог супружника и потомака оставиоцевих који су живели са оставиоцем у истом домаћинству да им се из заоставштине издвоје предмети домаћинства, који служе за задовољавање свакодневних потреба, ако између наследника постоји спор о томе да ли нека имовина улази у заоставштину, ако између наследника постоји спор поводом захтева потомака оставиоцевих који су са њим живели у заједници да им се из заоставштине издвоји део који одговара њиховом доприносу у повећању вредности оставиоцеве имовине, суд ће, уколико се све странке са тим сагласе, упутити учесника чије је право мање вероватно на парницу, док ће имовину за коју је неспорно да чини заоставштину оставиоца расподелити међу наследницима, сходно ставу 1 овог члана.

(3) У случајевима наведеним у ставу 1 и ставу 2 овог члана уколико наследници споразумно предложе деобу и начин деобе, суд ће овај споразум унети у делимично решење о наслеђивању”.

Између схватања да је све што није забрањено дозвољено и оног да није дозвољено све што није експлицитно прописано законом, постоји велики међупростор који би законодавац морао да попуни. На тај начин би се јавним бележницима дала могућност да буду ефикаснији, али и странкама да на бржи начин остваре своја права.

Х. Закључак

Закони се доносе у интересу грађана, привредних субјеката, институција, али и државе која мора да усклађује све интересе како би друштво у целини нормално функционисало. Заузимање крутих, застарелих ставова од стране судова наноси директну штету, у конкретном случају, наследним учесницима, и то тумачењем недовољно разрађених законских норми на начин који је погрешан, успорава поступке и оптерећује судове. Ако се сложимо с тим да између оставинског решења којим се одлучује о правима наследних учесника и пресуде која одлучује о правима парничних странака има сличности, те да и у парничном и у оставинском поступку имамо ситуације када су испуњени услови да се у погледу одређених захтева или у односу на део предмета који чине оставинску масу донесе коначна одлука, онда би интервенција законодавца у изложеном правцу била корисна. Нико оваквим решењем не би био оштећен, а корист би била вишеструка. На тај начин би се, са једне стране, испоштовала воља наследника, а са друге, избегле могућности да неки од њих, посебно тестаментални наследници, буду уцењивани и шиканирани.

Ако свему овоме додамо и то да су чести случајеви да се доносе два, па и више оставинских решења иза смрти истих лица у форми допунских решења у случају новопронађене имовине (члан 128 ЗВП), онда не видимо зашто законодавац не би предвидео и могућност доношења делимичних решења онда када је то целисходно.

Свакако да доношење делимичног оставинског решења у горе наведеним случајевима не би било погрешно с обзиром на то да је таква могућност предвиђена одредбама члана 30 став 2 ЗВП које упућују на примену ЗПП; међутим, таква могућност је онемогућена оним одредбама ЗВП које предвиђају разлоге за прекид оставинског поступка. Разматрањем овог проблема долазимо до непобитног закључка да би, у

свим случајевима који су предвиђени за прекид оставинског поступка и упућивање на парницу, било целисходно донети делимично решење о наслеђивању за неспорни део заоставштине.

Сходно томе, требало би размотрити потребу за изменом ЗВП како би се и ова могућност предвидела као извесна у оставинском поступку. Свакако, на тај начин би се допринело целисходном остваривању права и интереса свих учесника оставинског поступка.

У сваком случају, треба посебно имати у виду да би имовина која је предмет делимичног решења о наслеђивању била, у случају да оно не буде донето, на идентичан начин расподељена и каснијим решењем након окончања парнице или управног поступка, односно решења претходног питања. Из тога се изводи закључак да би се доношењем делимичног решења о наслеђивању најсврсисходније остварила права странака-учесника оставинског поступка, а да тиме нико не би био оштећен.

Vladimir P. Miljević
attorney at law in Belgrade

Djordje Božinović
advisor in the Municipal administration of the Municipality of Sokobanja

DISPUTE REGARDING THE POSSIBILITY OF MAKING A PARTIAL ESTATE DECISION

Summary:

Courts and public notaries refuse to issue partial probate decisions, given that there are no explicit procedural provisions that allow this. The authors point out the possibility that this solution could now be implemented in practice through the application of the Law on Non-Contentious Procedure and the corresponding application of the Law on Civil Procedure. They point out the benefits of this solution for legal and testamentary heirs, provide examples from practice that illustrate this, and finally provide specific suggestions on the form in which partial decisions on inheritance would be made, and make proposals to the legislator in that regard.

Key words: partial probate, testamentary heir, legal heir, Law on Non-contentious proceedings, Law on Civil Procedure.

ПРИКАЗИ

Датум пријема рада: 27. октобар 2025.

Датум прихватања рада: 30. октобар 2025.

ТИП РАДА: ПРИКАЗ

УДК 347.79(049.32)

341.225.5(049.32)

Др Радомир Милошевић

адвокат из Београда*

„МЕЂУНАРОДНО ПОМОРСКО ПРАВО И ПРАКСА – КОМПАРАТИВНО ПРАВО У КОНТЕКСТУ”

Приказ књиге професора др Часлава Пејовића

Настанак великих дела у било којој области духовног живота, по правилу, има своју дугу генезу. Тако је и са књигом професора Часлава Пејовића „Међународно поморско право и пракса – компаративно право у контексту” (објављена на енглеском језику под насловом *“Maritime Law and Practice-Comparative Law in Context”*), коју је недавно објавила издавачка кућа *Informa Law by Routledge* (Оксфорд/Њујорк, 2025). Изгледа да велика дела сазревају у аутору и појављују се у материјалном свету када умовање о њима заокружи свој природни циклус.

Иако и сам аутор наводи у предговору своје књиге, и то у првој реченици, да она представља резултат више од 25 година његовог искуства у предавању међународног поморског права у оквиру мастер програма (*LLM*) на Правном факултету Универзитета Кјушју (*Kyushu*)

* Електронска адреса аутора: r.milosevic@lawmilos.rs

у Јапану, познавајући лично аутора и помно пратећи његово стваралаштво у овој области, слободан сам да напоменем да корени ове књиге сежу још у даљу прошлост, у касне осамдесете године, почев од одабира теме за докторску дисертацију, па до њене одбране и објављивања 1992. године. Ради се о научној књизи „Превозне исправе у поморској пловидби” (Цетиње 1992). Великан поморског права професор Бранко Јакаша, који је био ментор Чаславу Пејовићу, у предговору поменуте књиге пророчки је написао:

„Појава једне знанствене књиге, сама по себи, а по природи саме ствари, побуђује интерес. То се посебно односи ако књига третира проблеме који у досадашњој литератури односне земље нису били никако или су били веома оскудно обрађени. То је управо случај с књигом др-а Часлава Пејовића ‘Превозне исправе у поморској пловидби’”.

Сличне речи уважавања, после скоро више од 30 година, написали су за књигу коју овде приказујемо, њен рецензент професор *Shoichiro Kozuka* из Јапана, и аутори приказа, професор *Massimiliano Musi* (Болоња, Италија), професор *Marko Pavliha* са Правног факултета у Љубљани, те адвокат – аутор овог приказа. Са задовољством може да се закључи да научно стваралаштво професора Пејовића представља једну непрекинуту духовну нит којој се посветио још од студентских дана, исказујући свој таленат, истрајност и преданост материји поморског права.

Професор Пејовић, широко признати стручњак у међународној заједници поморског права, носи титулу професора емеритуса на Правном факултету Универзитета Кјушју, Фукуока, Јапан. Правни факултет завршио је на Универзитету Црне Горе, магистрирао је на Правном факултету Универзитета у Београду и на Универзитету Кјото (*Kyoto*) у Јапану, а докторску дисертацију одбранио је на Правном факултету Свеучилишта у Загребу. Његова академска и истраживачка интересовања обухватају поморско право, компаративно право, међународно пословно право, право страних инвестиција и корпоративно управљање. Активни је члан бројних међународних академских и стручних удружења, укључујући Међународну академију за компаративно право (*IACL*), Међународну академију за трговинско и потрошачко право (*IACCL*) и Јапанског удружења за поморско право. Такође је почасни члан Хрватског удружења за поморско право.

Професор Пејовић је ко-уредник (са *Geraldine McAlinnom*) књиге *Law and Development in Asia* (*Routledge*, 2012), као и аутор више књига, укључујући *Transport Documents: International Law and Practice* (*Informa Law*, 2020), као и овде рецензиране монографије. Његови радови су

објављени у водећим међународним часописима. Био је арбитар у предметима под окриљем Тајландског арбитражног института (TAI), Поморске арбитражне комисије у Токију (ТОМАС) и Међународног арбитражног суда Међународне трговинске коморе из Париза (ICC).

Књига „Међународно поморско право и пракса – компаративно право у контексту” има 658 страна, подељена је у 15 поглавља и покрива кључне области поморског права: Увод и историја; Правни статус брода; Уговор о градњи бродова; Уговори о продаји; Хипотека на броду и поморска заложна права; Принудна продаја брода; Зауостављане брода; Превоз робе морем; *Charter parties* (уговори о закупу брода); Превоз путника; Поморски судари; Загађење нафтом; Спашавање на мору; Ограничење одговорности бродовласника и Поморско осигурање. Додатни делови укључују Предговор; Списак скраћеница; Табелу судских случајева; Табелу прописа; Библиографију и Индекс.

Дело је написано научним методом и као такво представља оригинални научни допринос поморско правној теорији, а корисно може послужити и практичарима који се баве међународном поморском трговином.

Методолошки приступ институтима међународног поморског права представља „*differentia specifica*” у односу на сличне књиге из ове области у целом свету. Компаративном методом обухваћене су многе земље света и њоме повезане у један логичан и доследан мозаик што читаоцу пружа јасну слику заједничких карактеристика, али и различитости међународног поморског права. Посебна пажња је посвећена енглеском праву које доминира у овој области права, док је мање простора дато другим земљама *common law* система и земљама континенталног права.

Поред компаративног, аутор је обилно користио и историјски метод. Ова два метода иду руку по руку, да би се што боље приказало поморско право, или, како сам аутор наводи, „*историја права [је] близак пријатељ уједној права*”. Могу да потврдим, на основу свог полувековног искуства у овој материји, да би разумевање *common law* система било врло тешко без историјског метода, нарочито када су у питању неки правни институти, као што су на пример *action in rem*. Другим речима, сматрам да је историјски метод *conditio sine qua non* за правнике и ширу правну јавност у земљама цивилног права.

Укратко, нужно је знати историју поморског права да бисмо стекли слику да се ради о једној од најстаријих грана права. У погледу књиге коју приказујем важно је у овом контексту истаћи ауторов луцидни приступ, да на јасан начин изложи појам правног института, повезујући његове историјске темеље са компаративном правном анализом „си-

стема општег права" (*common law система*) и „система цивилног (грађанског) права" (*civil law система*).

Значај књиге професора Пејовића огледа се и у великом броју наведених судских одлука у јурисдикцијама оба система права. Највећи број њих је из Велике Британије и САД, али и других земаља (њих 18). Оне нам помажу да боље разумемо право и судску праксу односних земаља, што је нарочито значајно за правнике из система цивилног правног миљеа. У случају спора, судска пракса представља, нарочито у првој фази покушаја његовог разрешења, незаобилазан извор за разумевања правног положаја страна у спору и заузимање ставова у настојању да се изнађе мирмо решење без вођења судског поступка.

Посебну пажњу заслужује позивање и на судске одлуке земаља као што су Кина, Јапан, Тајланд, Јужна Кореја и Русија, јер се ради о државама које су највећи светски извозници роба и сировина (посебно Кина). Колико ми је познато, ове земље немају склоност да се суде и настоје да спор реше на један правичан и прагматичан начин, вансудским путем; отуда је позивање на судске одлуке наведених земаља утолико драгоценије.

Професор Пејовић у својој књизи наводи бројне међународне конвенције, национална законодавства, стандардне форме уговора о градњи брода као и формуларне уговоре. Овакав приступ није само академски и теоријско-правни, већ аутор наглашава да економски развој значајно утиче и на правне токове приликом доношења међународних конвенција и националних прописа. Стога је потребно стално пратити потребе међународне пловидбе, посебно бродограђевинску индустрију. Аутор даље износи необориву истину да ниједно правно становиште и решење, које заступају теоретичари, а и које налазе своју подршку чак и у судској пракси, неће моћи да утиче на развој правних института које диктирају потребе живота, условљене техничким и економским односима. Аутор јасно закључује да је нужно разумевање живог односа економије и права и да је немогуће без тога замислити данашња решења у области међународног поморског права.

Када је реч о стилу писања и правном резонувању професора Пејовића, треба подсетити да је још професор Јакаша за њега рекао да је настојао, што је више могао, да буде оригиналан; са овим се сигурно слажу сви они који прате вишедеценијски рад професора Пејовића. У потпуности подржавам став угледног италијанског професора *Massimiliana Musija* са Универзитета у Болоњи, који је оштроумно приметио да је књига „Међународно поморско право и пракса – компаративно право у контексту" писана јасно, систематичним приступом и дубином

аргументације, што, између осталог, подстиче све, а посебно млађе колеге да крену тим одважним путем заузимањем свога става уз зналачку аргументацију.

Топло препоручујем ову књигу, како за академску, тако и за стручну јавност уопште. Може се поставити питање колико је она значајна за нашу пословну праксу имајући у виду да Србија не излази на море. Без обзира на ту чињеницу, сматрам, из свог дугог практичног искуства, да је важно да академска, а посебно пословна јавност треба да буде упозната са међународним поморским правом. Многе ствари око нас су допремљене у Србију бар једним делом путем брода, поморском пловидбом. Због тога су нам поједини делови ове књиге који се односе на: уговоре о превозу ствари; *charter party*; транспортне исправе; мешовити превоз ствари, као и друге обрађене теме, незаобилазно и корисно штиво.

На крају, сматрам да слична књига треба да буде написана за област међународно речно право, са анализом прописа и праксе земаља кроз које протичу реке Дунав, Рајна, Мајна односно водени токови од Црног мора па све до Холандије. Ово би био један замашан пројекат, чак и за научне институте, а камоли за појединца. Но, пример професора Пејовића који је, на основу дугогодишњег искуства и прилежног рада, подарио поморском свету ову незаобилазну књигу из области међународног поморског права, може да послужи као путоказ за напоре и у том првцу.

Слободан сам да ово значајно дело професора Пејовића назовем хрестоматијом међународног поморског права у светским оквирима.

Radomir Milošević

attorney at law in Bgrade

„MARITIME LAW AND PRACTICE-COMPARATIVE LAW IN CONTEXT”

– Review of book by professor Časlav Pejović, PhD

Датум пријема рада: 25. септембар 2025.

Датум прихватања рада: 15. октобар 2025.

ТИП РАДА: ПРИКАЗ

УДК 347.91/.95:004(049.23)

*Јелена Чановић Сјасојевић**

асистенткиња на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу**

„ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЈА И ГРАЂАНСКИ СУДСКИ ПОСТУПАК У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”

Приказ књиге доц. др Бранке Бабовић Вуксановић

Монографија *Дигитална трансформација и грађански судски поступак у Републици Србији* („Службени гласник”, 2025) др Бранке Бабовић Вуксановић, доценткиње на Правном факултету Универзитета у Београду, представља прво свеобухватно дело у домаћој литератури у коме је извршена анализа циљева, капацитета и значаја коришћења информационо-комуникационих технологија у националном грађанском правосуђу. Истраживање садржано у овој књизи је значајно јер се бави и актуелним процесима дигитализације и стандардизације правосуђа, који су од пресудне важности за унапређење ефикасности грађанских судских поступака, посебно парничних и извршних.

Предмет истраживања ове монографије приказан је кроз девет тематских целина (поглавља). На почетку, у првом поглављу, ауторка представља историјски развој и фазе дигитализације правосуђа одређене након спроведене упоредноправне анализе правних система великих и технолошки развијених земаља света, сврставајући грађански судски поступак Републике Србије у прву фазу дигитализације. Сходно томе, следе поглавља монографије која тематски употпуњују проучавање прве фазе дигитализације српског грађанског правосуђа, кроз сагледавање важећих одредаба процесних закона који регулишу употребу информационо-комуникационих технологија (ИКТ) у раду суда, као и ван суђења, у извршном поступку и раду јавних бележника.

* Електронска адреса ауторке: jcanovic@jura.kg.ac.rs

** Докторанд на Правном факултету у Крагујевцу

Централни и најобимнији део ове монографије односи се на коришћење ИКТ-а у парничном поступку у Србији. Како се зачетак увођења електронских средстава комуникације у парнични поступак односи на законом предвиђене могућности подношења документа у електронској форми и достављања електронском поштом, ауторка се бави критичком анализом нормативних решења из процесних закона који су се у претходним годинама мењали, али и усклађивали са регулативом ЕУ, те закључује да постоји потреба новелирања важећег Закона о парничном поступку. У складу са изнетим ставом да би подношење и достављање електронским путем требало фазно (путем прелазног периода) и брзо да постане доминантан начин размене поднесака (обавезан за професионалне учеснике, али не и за неуке странке), ауторка *de lege ferenda* предлаже увођење платформе за електронску комуникацију са судовима и указује на регулативе, смернице, принципе и стратегије у складу са којима та платформа у перспективи треба да се развија и усклађује. Све постојеће и предложене нормативне могућности електронског подношења и достављања, ауторка анализира из перспективе релевантних важећих процесних правила и начела (посебно начела писмености), уз пратећу упоредноправну анализу законодавних, теоријских и практичних решења која представљају адекватне примере (из аустријског, немачког, словеначког, хрватског и права САД). Посебан допринос спроведене анализе, представљају конкретни закључци ауторке о бројним мањкавостима подношења и достављања преко електронске поште код нас и примереним решењима како да се оне убудуће отклоне. Засебно поглавље ауторка је посветила записницима, у циљу предочавања нужности реформе одредаба ЗПП и у овом домену. Као први корак на путу коришћења технологије у бележењу усмених парничних радњи (састављањем записника), по угледу на друге јурисдикције, ауторка је предложила укључивање уређаја помоћу којих би се говор судија преносио у текст, уз могућност да га судија накнадно перфектуира сам или, по потреби, уз помоћ записничара.

Оригинални научни и стручни допринос ове монографије, према нашем мишљењу, огледа се нарочито у поглављу у коме се анализира коришћење ИКТ-а приликом одржавања рочишта на даљину. Актуелност ове теме потврђују законодавства и судска пракса у страним правним системима у којима је већ дуже време (и пре, а посебно након пандемије коронавируса) омогућено коришћење модерних технологија за различите врсте (концепте) *online* учешћа странака и других учесника парничног поступка на рочиштима (путем видео-конференцијске везе,

истовременим преносом слике и звука) са места које се налази ван суднице, тј. места где се рочиште физички одржава. Додатно, негативне последице пандемије корона вируса указале су на потребу увођења адекватне форме рочишта на даљину у српски парнични поступак, како би се осигурало његово ефикасно и континуирано вођење у условима ванредног стања, као и у свим случајевима када постоји препрека учешћа на рочишту услед немогућности да се обезбеди физичко присуство странке или другог учесника у поступку. У приказаној упоредноправној анализи, ауторка разматра домаћај коришћења видео-конференцијске везе у СР Немачкој и СР Аустрији, правним системима на која се традиционално угледамо када је у питању регулисање парничног поступка, а који су дигитализацији парнице приступили постепено. Ауторка нам предочава добре примере детаљног регулисања рочишта на даљину, путем одредби којима се нормирају процесни, технички, безбедносни и други услови за његово одржавање, у форми посебног закона којим се регулише коришћење видео-конференцијске везе у грађанском судском поступку (како је то урађено у Немачкој), односно у форми измена закона којим се регулише парнични поступак (како је то урађено у Аустрији). Такође, ауторка нам је приближила и домаћај коришћења видео-конференцијске везе у парничном поступку у САД, како би нам указала на универзалне и објективне разлоге за одржавање рочишта на даљину, извођење доказа на даљину итд.

У погледу домаћаја коришћења видео-конференцијске везе у Републици Србији, ауторка критички анализира наше позитивно право, посебно имајући у виду, са једне стране, одредбе из ЗПП-а о извођењу појединих доказа на даљину (саслушања странака или саслушања сведока путем конференцијске везе, коришћењем уређаја за тонско или оптичко снимање) које важе од 2011. године, а, са друге стране, значајно промењене околности, проактивну праксу судова, стање технике и уопште могућности ИКТ-а. С тим у вези, ауторка наглашава потребу да одредбе ЗПП-а о коришћењу видео-конференцијске везе *de lege ferenda* буду прецизно формулисане, између осталог, и тако да суд, у оквиру управљања поступком, има могућност да одлучи „да ли ће се одређене парничне радње предузети путем видео-конференцијске везе”. Након разматрања могућности и изазова коришћења видео-конференцијске везе, ауторка истиче општи закључак о потреби развоја рочишта на даљину у општем и посебним парничним поступцима (спорови мале вредности, потрошачки спорови, привредни спорови, и др.), као и по-

себне закључке о улози активног судије у погледу опредељења да се одржи рочиште на даљину, уз очување равноправности странака у поступку и испуњење других захтева који се тичу правилног и правичног вођења поступка приликом примене алата ИКТ-а.

Излагање о одржавању рочишта на даљину, ауторка употпуњује ставовима Европског суда за људска права поводом спорних питања која су се у вези са њима у пракси појавила, из перспективе важења процесних начела садржаних у члану 6 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, а иманентних парничном поступку (начело једнакости оружја у поступку, јавности, усмености и непосредности). На крају ове тематске целине, ауторка нам указује на простор за међународну правосудну сарадњу, тј. на потребу коришћења ИКТ-а приликом одржавања рочишта на даљину и извођења доказа у поступцима поводом спорова са елементом иностраности, а према пракси пружања међународне правне помоћи која се одраније развија између држава чланица Европске уније, на основу важећих регулатива и стратегије развоја е-правосуђа у ЕУ.

У монографији је своје место нашла и разрада теме употребе ИКТ-а у посебним грађанским поступцима у којима је ефикасност доминантно начело. Тако, посебно поглавље ауторка је посветила групи питања која се, између осталих, односе на неопходну реформу поступка у спору мале вредности, проналажење ефикасног начина за решавање масовних тужби када парнични судови постају преоптерећени великим бројем захтева за индивидуалну заштиту права, могућу реформу увођења механизма колективне заштите права у парнични поступак, поједностављење поступка за издавање платног налога уз мање ангажовање судија и аутоматизовање извршног поступка на основу веродостојне исправе. Сва разматрана питања спорна су и у контексту дигитализације поступка, па ауторка даје низ образложених предлога који би допринели олакшању приступа суду и брзини одлучивања уз помоћ униформних образаца и дигиталних алата.

На крају, у оквиру последње тематске целине, ауторка износи аргументоване закључке о улози вештачке интелигенције у грађанском судском поступку. Ауторка подвлачи да је развој ВИ већ довео до њене употребе у грађанским правосуђима, што је препознато и допуштено на нивоу права ЕУ, али и националних законодавстава, при чему се чини извесним да ће њено даље усавршавање у овој области кроз специјализоване алате имати потенцијал да трансформише начин

предузимања појединих радњи у поступцима. Међутим, ауторка скреће пажњу да су системи ВИ, иако корисни за судије, адвокате, неке странке, јавне бележнике, јавне извршитеље и друге учеснике грађанских поступака, само помоћници правосуђа. То значи да се системи и алати ВИ, без обзира на њихове велике могућности, морају примењивати са посебним опрезом, уз уважавање свих нормативних ограничења, па и гаранција права на правично суђење из члана 6 ЕКЉП, а посебно права на образложену судску одлуку. То даље имплицира да ВИ не може заменити судије у доношењу судских одлука, с обзиром на то да је спорна њена могућност да доноси вредносне судове, а постоји опасност од неправичних одлука и дискриминације по различитим основама. Коначно, ауторка апострофира да је неопходно да се у нашем грађанском правосуђу, по угледу на добра упоредноправна решења, регулише коришћење ВИ, као и да сви правосудни актери, а посебно судије и њихови сарадници, стекну стручна знања о ВИ и њеној конкретnoj примени у различитим грађанским судским поступцима.

Након излагања о садржини монографије *Дигитална трансформација и грађански судски поступак у Републици Србији* др Бранке Бабовић Вуксановић, остаје нам да са читаоцима поделимо утиске који иза ње остају. Монографска обрада ове сложене и, у европским и светским оквирима, актуелне теме представља значајан допринос у домаћем правном поретку и литератури пред којима стоје задаци развоја, законског регулисања и примене вештачке интелигенције у грађанском правосуђу. Посебна вредност овог дела огледа се у томе што је ауторка на систематичан начин, уз помоћ упоредноправног приступа, јасно изложила спорна питања и аргументоване закључке о могућим и применим решењима употребе ИКТ-а у појединим грађанским судским поступцима код нас. Ауторка је у свакој тематској целини посебно објединила нормативни, теоријски и практични аспект дигитализације, што ову књигу чини корисном и за научнике и за практичаре, па је сугеришемо као незаобилазно штиво за студенте, истраживаче и правнике у пракси.

На самом крају, истакли бисмо, као круцијално, да је ауторка у овој монографији, узимајући у обзир компаративну анализу, а посебно добра решења из аустријског и немачког парничног законодавства и праксе, на која се одувек угледамо, дала конкретне и образложене предлоге за реформу важећег Закона о парничном поступку *de lege ferenda*. Нека нова решења (која се тичу измена у поступку у споровима мале

вредности) већ су прихваћена у Нацрту закона о изменама и допунама ЗПП-а, с обзиром на то да је ауторка имала могућност да их предложи као чланица радне групе. Очекујемо да ће допринос овог истраживања наћи своје место и у коначним изменама и допунама ЗПП-а, али и других закона којима се уређују грађански поступци и организација и рад правосуђа. Из свих претходно наведених, али и других хвале вредних разлога, препоручујемо ову књигу свим читаоцима који желе да разумеју изазове и перспективе дигитализације у грађанском судском поступку.

Jelena Čanović Spasojević

assistant at Faculty of Law, University of Kragujevac

REVIEW OF BOOK „DIGITAL TRANSFORMATION AND CIVIL COURT PROCEEDINGS IN THE REPUBLIC OF SERBIA”, BY BRANKA BABOVIĆ VUKSANOVIĆ, PhD

Датум пријема рада: 11. октобар 2025.
Датум одобрења рада: 20. октобар 2025.
ТИП РАДА: ПРИКАЗ
УДК 347.96-055.2(497)"18/19"(049.32)

Др Мирослав Пауновић

адвокат из Београда*

„ЗАБОРАВЉЕНЕ ПРИЧЕ О ЖЕНАМА АДВОКАТИМА НА БАЛКАНУ”

Приказ чланка адвоката Тање Арсић у часопису
Juriste Intenationale Међународне уније адвоката бр. 2/2025

У *Juriste Intenationale*, часопису Међународне уније адвоката (франц.: *Union International des Avocats* – UIA, енгл.: *International Association of Lawyers*) објављен је у броју 2 за 2025. годину чланак о женама – адвокатима у Србији, Југославији и на Балкану, које су се овом професијом бавиле у време када то није било уобичајено, када је она била резервисана за мушкарце.

Аутор прилога на енглеском језику је адвокат Тања Арсић из Новог Сада, која је члан Управног одбора Адвокатске коморе Србије, те саветник председника UIA, члан Управног одбора и потпредседник Одбора жена те међународне организације адвоката (*UIA Women's Committee*).¹

Колегиница Арсић је пошла од чињенице да живот и рад жена адвоката у нашем региону никада нису били предмет систематског истраживања. Подаци о женама – пионирима у адвокатској професији до сада су били скривени у већ пожутелим документима садржаним у старим регистрима и досијеима. Сведочења о овим женама, које су се

* Електронска адреса аутора: paunovic.law@eunet.rs

Главни и одговорни уредник *Бранича*

¹ У уводнику *Бранича* бр. 1/2024 објављен је говор госпође Жаклин Скот (*Jacqueline Scot*), тадашње председнице UIA, на прослави тридесетогодишњице адвокатуре Републике Српске, 11. новембра 2023. године у Бањалуци, у коме су приказан историјат, организација и активности ове међународне организације адвоката.

опробале у захтевној адвокатској професији у XIX веку, почетком XX века, те посебно између два светска рата, које су својим радом дале значајан допринос историји адвокатури на овим просторима, објављена су по први пут у престижном часопису светског удружења адвоката. Истраживања, која је аутор чланка сажела у рубрици „Важно” (*L'essentiel, Importante, What Matters*) овог међународног часописа, приказују допринос жена адвокатури, њихову борбу да буду прихваћене и у друштву и међу колегама те настојања да надвладају предрасуде са којима су морале да се суочавају.

Прва жена која се бавила адвокатуром у XIX веку, а чији су живот и рад приказани у чланку, била је Марија Милутиновић Пунктаторка, рођена 1810. године. Имала је веома интересантан живот. Сарађивала је са Вуком Караџићем у прикупљању народних песама и пословица, помагала свом супругу, писцу Сими Милутиновићу Сарајлији, у дотривању његових текстова (тако је и добила надимак „Пунктаторка”). Завршила је Правни факултет у Будимпешти (који је уписала после смрти супруга 1847. године) и сматра се да је прва жена која је завршила овај факултет. После дипломирања је започела своју правничку каријеру. Заступала је сиротињу пред судовима и то увек *pro bono*, а издржавала се као професор Женске школе у Београду.

Између два светска рата у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, односно у Краљевини Југославији, било је врло мало жена адвоката. Госпођа Јелена Ђорић Михајловић почела је да се бави приватном адвокатском праксом у Београду 1923. године. Исте године у адвокатуру је ушла и госпођа Ружа Винтерштајн Јовановић, такође у Београду. Постоји податак да је у Загребу 1929. године у књигу адвоката била уписана др Мара Илић.

Прва жена која је, према Закону о адвокатури из 1929. године, уписана у именик адвоката у Војводини 1933. године, била је госпођа Катарина Ленголд Маринковић. Она је за време окупације спасила архиву Адвокатске коморе Војводине, храбро одбивши да је преда окупаторским властима, и сачувала је драгоцене документе за историју адвокатури. Наставила је да се бави адвокатуром и после ослобођења.

Према сазнањима колегинице Арсић, 1937. године је било укупно 12 жена адвоката (од тога је пет имало праксу у Београду, а остале су радиле у Новом Саду, Загребу, Љубљани и Бјеловару). Међу ових пет београдских адвоката била је госпођа Надежда Вукадиновић, која је почела бављење праксом као приправник 1932. године, а адвокат је постала 1937. године. И она је наставила каријеру после рата која је трајала преко двадесет година.

Госпођа Олга М. Бандић уписала се, после вишегодишњег рада у канцеларији свога супруга, у књигу адвоката 1940. године, а наставила је бављење адвокатуром одмах посла рата, већ од 1945. године.

Колегиница Даринка Ћ. Головић је, после приправничког стажа од 1936. године, почела да се бави адвокатуром 1941. године. Била је активни члан Антифашистичког фронта жена.

Чланак у часопису *Juriste Intenationale* завршен је надахнутом напоменом да пример првих жена адвоката на овим просторима може да служи као подстрек женама за ангажовање у адвокатури и за напоре да се изборе за равноправан третман и у струци и у јавности; овакав приступ је неопходан чак и данас, када жене чине велики део адвокатуре и у формалном смислу је њихов статус изједначен са мушкарцима.

Miroslav Paunović, PhD
attorney at law in Belgrade

„FORGOTEN STORIES OF WOMEN LAWYERS IN BALKANS”

Review of article in *Juriste Intenationale*, magazine of *Union International des Avocats – UIA*, by Tanja Arsić, attorney at Law in Novi Sad

Датум пријема рада: 31. октобар 2025.

Датум одобрења рада: 4. новембар 2025.

ТИП РАДА: ПРИКАЗ

УДК 34:005.745(497.113)"2025"(049.23)

Оливер Б. Ињац

адвокат из Ниша*

**„ВОЈВОЂАНСКИ ПРАВНИЧКИ ДАНИ 2025”
– ОД КЛАСИЧНИХ ДО ФУТУРИСТИЧКИХ ТЕМА:
ПРАВО НА ЗДРАВЉЕ, СУПАРНИЧАРСТВО,
ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА ...**

У Новом Саду су, од 8. до 31. октобра 2025. године, по други пут одржани „Војвођански правнички дани”, у организацији Адвокатске коморе Војводине. Избором тема и предавача овај скуп правника и ове године је оправдао највиша очекивања. Томе је, свакако, допринео и креативни уређивачки одбор *Гласника*, часописа за правну теорију и праксу Адвокатске коморе Војводине, на челу са др Александром Тодоровићем, адвокатом из Новог Сада.

У оквиру овог сусрета 8. октобра је одржана трибина „Престанак жига због некоришћења на захтев заинтересованог лица”, а уводничари су били др Сања Савчић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, и др Андреа Радоњанин, адвокат из Београда. Модераторка је била адвокат Исидора Николић Савин.

Истраживање: „Ко може да приушти приправнички стаж? – млади у правосуђу и адвокатури” представили су 13. октобра Мила Ђорђевић (асистент на Правном факултету у Београду), доцент др Дарко Божић (Правни факултет у Новом Саду) и Мина Кузминац (асистент на Правном факултету у Београду).

Предавање одржано 14. октобра 2025, уз учешће јавности, на тему „Сукоб закона и савести” привукло је значајну пажњу, чему је сигурно

* Члан Уређивачког одбора *Бранича*

Електронска адреса аутора: avokat@injac.net

допринела и листа учесника: професор др Миодраг Јовановић и професор др Бојан Спаић са београдског Правног факултета, те адвокати – доајени Владимир Бељански и Виктор Гостиљац.

Дан касније, 15. октобра, одржана је трибина „Медијски наступ адвоката“, а уводничар је била др Љиљана Булатовић, редовни професор Факултета за медије и комуникације Универзитета Сингидунум, уз модерирање адвоката Дејане Спасојевић Иванчић.

Међународна конференција о кривичноправној заштити животне средине одржана је два дана касније, а 18. октобра, као поподневни матине, у просторијама Адвокатске коморе Војводине, одржан је скуп са темом велике адвокатске одбране, из разних углова (укључујући искуство и изазове проналажења историографске грађе, али и њихова екранизација – ТВ серија „Бранилац“), уз учешће адвоката Оливера Б. Ињица, члана Уређивачког одбора *Бранича*.

Трибина „Узраст и границе кривичне одговорности“ одржана је 22. октобра, а уводничари су били професор др Миклош Биро и професор др Душанка Ђуровић, психолози, и Саво Ђурђић, судија Апелационог суда у Новом Саду у пензији; модератор је био адвокат Владимир Ђурђевић. Дан касније представљено је истраживање и публикација на тему „Пракса Европског суда за људска права у односу на кривичне поступке у Републици Србији“.

Дана 27. октобра одржана је веома интересантна једнодневна обука на тему „Право и савремене технологије“, са следећим тематима:

– „Правна професија у ери вештачке интелигенције“ – др Софија Николић Попадић (Институт друштвених наука);

– „Суђење на даљину, *pro et contra*“ – др Марта Сјеничић (Институт друштвених наука) и Драгана Марчетић (судија Апелационог суда у Београду);

– „Вештачка интелигенција у свету рада – да ли технологија мења правни оквир и праксу?“ – др Сања Златановић (Институт друштвених наука);

– „Вештачка интелигенција и границе законите обраде података о личности у Србији“ – др Марко Миленковић (Институт друштвених наука), Симона Врачар (адвокат из Београда) и Милена Пештерић (адвокат из Београда); и

– „Правни оквир примене вештачке интелигенције на тржишту капитала“ – др Ранко Совиљ (Институт друштвених наука).

Предавање „АКТУЕЛНЕ ТЕМЕ АРБИТРАЖНОГ ПРАВА И ПРАКСЕ“ одржали су 28. октобра доцент др Милена Ђорђевић (Правни факултет у Бео-

граду), Драган Псодоров (адвокат из Београда), Сенка Михај (адвокат из Београда), Др Јован Никчевић (адвокат из Београда) и Милош Смајић (адвокат из Новог Сада), а дан касније одржана је трибина „Супарничарство”, којом су се „вечитом” адвокатском темом бавили Бранка Жерајић, судија Привредног апелационог суда и Марко Кнежевић, професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду; модератор је био адвокат Бранко Татић.

За крај, као својеврсно подвлачење црте над ових неколико дана великог правничког прегнућа, уследила је дводневна међународна конференција „Право на здравље” у Српској академији наука и уметности – огранак у Новом Саду.

Закључак који се намеће, након овогодишњих „Војвођанских правничких дана”, јесте да је манифестација у потпуности оправдала очекивања и најпробирљивијих академских, адвокатских и ширих правничких кругова, те да заслужује пажњу не само адвокатске, већ и целокупне јавности. Јер, оваква окупљања, и висок ниво организације, служе на понос не само војвођанској већ целокупној српској адвокатури.

Oliver B. Injac

attorney at law in Niš

„VOJVODINA LEGAL DAYS 2025” – FROM CLASSICAL TO FUTURISTIC
TOPICS: THE RIGHT TO HEALTH, ADVERSARIALISM, ARTIFICIAL
INTELLIGENCE...

Датум пријема рада: 20. октобар 2025.

Датум прихватања рада: 30. октобар 2025.

ТИП РАДА: ПРИКАЗ

УДК 343.222(049.32)

Тијана Костић

адвокат из Београда*

„ИЗ СУДНИЦЕ”

– Представљање чланка из „Бранича” број 6 за 1905. годину (репринт)

Питањем одређивања старосне границе испод које се не може утврђивати кривична одговорност деце, почетком прошлог века бавио се судски писар у тексту који је објављен у *Браничу*, кроз приказ једног судског предмета, а у време када је, према тадашњем Кривичном законнику, старосна граница за осуду била 12 година. Судски писар нам износи различита тумачења овог прописа од стране првостепеног и Касационог суда, о томе да ли треба кривично гонити лица млађа од 12 година, чак и када она не могу бити осуђена за извршена кривична дела. Иако је и тада била искључена могућност да деца буду кривично одговорна, из овог случаја видимо да је струка била подељеног мишљења о томе да ли дете од 9 година може бити оптужено, иако се не може осудити у кривичном поступку. Аргументи који се износе у тексту иду у прилог и данашњим заговорницима противљења снижавања старосне границе за кривичну одговорност, јер се доводе у везу са притвором и другим важним питањима која се тичу положаја детета као окривљеног у поступку.

Дилема око одређивања старосне границе испод које се не може утврђивати кривична одговорност деце не само да није нова, већ она и данас мучи многа савремена друштва. Иако Конвенција о правима детета обавезује државе потписнице да одреде ову старосну границу, не постоје конкретне препоруке у том смислу, па се, услед недостатака међународних стандарда, државе разликују – ова граница се креће у

* Електронска адреса аутора: advokat.tijanakostic@gmail.com

Члан Уређивачког одбора *Бранича*

распону од 7 до 16 година.¹ Занимљиво је да у неким државама старосна граница није законом прецизно одређена, већ подобност детета да буде кривично гоњено зависи од процене његове зрелости.

Питање да ли је потребно и код нас снизити законску старосну границу са 14 на 12 година постало је актуелно због све учесталијих случајева бруталног вршњачког насиља, а посебно након извршеног масакра маја месеца 2023. године када је тринаестогодишњи дечак у школи усмртио деветоро деце и школског чувара и ранио 5 ученика и једну наставницу. Полазећи од тога да кривично право треба да прати потребе једног друштва, оправдано јавност поставља питање да ли је праведно да један злочин остане изван закона, и као такав некажњен, док са друге стране остаје питање за струку који би то био узраст до којег има смисла спуштати старосну границу.

* * *

Текст чланка из броја 6 за 1905. годину преузет је са „сајта” Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, Београд, (<http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/zbirka/novina/branic-1887-1941>), где су сабрана издања часописа „Бранич” од 1887. до 1941. године.

Tijana Kostić

attorney at law in Belgrade

„FROM THE COURTROOM”

Presentation of article from „Branic” no. 6 for 1903 (reprint)

¹ Minimum Ages of Criminal Responsibility in Europe | CRIN <https://archive.crin.org/en/home/ages/europe.html>

ИЗ СУДНИЦЕ

Деца испод дванаест година узраста за учињена кривична дела стављају се под суд (тач. 1. и 3. § 161. и 164. кр. суд. пост.), а питања о њиховој кривичној одговорности расправља се судском пресудом у смислу § 55 кр. зак. с погледом на §§ 218 и 240. крив. пост.

Владимир син Мите Николића из Сејанице, на дан 10. новембра 1903. год. упалио је плевну — зграду за смештај сточне хране Прокопа Станимировића из Сејанице, у којој је било: 11 крстина сламе, 50 ручица конопља непотопљена, една кола пасуљевине и пола кола шаше (кукурузовине), све у вредности 50 динара по процени, — те је плевна са свом сточном храном у њој изгорела.

Лесковачки првостепени суд решењем својим од 30. септембра 1904. Бр. 1604. нашао је: да стоји дело злонамерне паљевине, које се казни по § 296. крив. зак., али, како се из крштенице окривљеног Владимира, као јавне исправе, види: да је окривљени Владимир, у врмену извршења овога дела имао 9 година и 14 дана, дакле испод 12 година свога живота, — то га је ослободио стављања под суд пошто се и иначе по § 55. крив. зак. не може судски на казну осуђивати.

Ну на жалбу начелника среза власотиначког Касациони Суд решењем својим од 12 јануара 1905 год. Бр. 10845, поништио је решење лесковачког првостепеног суда, а из разлога:

»Кад је суд нашао: да у даном случају постоји дело паљевине из § 296 крив. зак. и да има довољно основа подозрења, да је оптужени Владимир учинилац овога дела, — онда је суд погрешно што оптуженог није ставио под поротни суд — тац. 1. и 3. § 161. и 164. крив. суд. пост. чл. 12. зак.

о пороти — и на томе се задржао, него се одмах упустио у питање саме кривичне одговорности оптуженог и изрекао да се оптужени не ставља под суд са разлога, што се по § 55. крив. зак. оптужени и не може судски казнити, јер се то питање расправља судском пресудом по наређењу пом. § 55. крив. зак. с погледом на §§ 218 и 240. крив. суд. пост“...

Лесковачки првостепени суд није хтео усвојити ове примедбе Касационог Суда, већ је дао ове против разлоге:

„Када се по § 55. крив. зак. деца испод 12 година не могу никада осудити за кривике, које су учинила, већ се дају родитељима на казну, онда суд налази, да се таква лица, за иста дела и не могу стављати ни под суд, а на основу тач. 1. § 161. крив. суд. пост. јер се њихова кривица заглађује тиме, што су она испод 12 година живота.

Кад је законодавац искључио могућност кажњења деце испод 12 година он је свакако имао на уму њихову физичку и умну неразвијеност, а међу тим, када би се таква деца при стављању под суд и притворила, што би неминовно морало бити, јер су тачно означени узроци кад се кривци могу бранити из слободе, — то би хапшење, неоспорно штетно утицало на њихово физичко развиће, а и на моралне особине, јер би у притвору, била смешана са другим преступницима и злочинцима, који би на њих имали утицаја.

Ако се усвоји, да се деца могу стављати под суд и у притвор и испод 12 година, онда не би било граница докле се деца могу не стављати под суд и могао би наступити случај, да се тако исто уради и са дететом од 4—5 година, које је другом учинило какво кривично дело нпр. деца, играјући се, једно другом гурне иглу у око, због тренутног нерасположења и том другом детету око исцури и. т. д.

Стављање под суд оваквих лица без икакве је практичне вредности и само штети, јер се мора ислеђење обавити, сва интересована лица звати, а оптужено лице, не може се осудити ни на какву казну ни на трошкове — § 296. кривичног суд. поступка.

Прописи законски по којима је Касациони Суд поништио судско решење, не могу послужити за оно, што је примедбама изнето.“

Са ових разлога лесковачки првост. суд вратио је Касационом Суду сва акта овога предмета с молбом, да у својој

из суднице

473

Општој Седници, а на основу § 279. крив. суд. пост. донесе потребну одлуку.

Касациони Суд одлуком своје Опште Седнице од 22. фебруара 1905. год. одбацио је противразлоге првост. суда и нашао :

»Да су примедбе II. одељења Касационог Суда од 12. јануара 1905 год. Бр. 10845/904 год. на закону основане, а да противразлози првост. лесковачког суда не стоје.

С тога Општа Седница Касационог Суда на основу § 279. крив. суд. пост. уважава горње примедбе свога II. одељења а противразлоге првост. лесковачког суда одбацује и препоручује му да по истим примедбама поступи.«

САОПШТИО :

Душ. Р. Трифунац

СУД. ПИСАР.

IN MEMORIAM – ЖИВОЈИН ШЕСТИЋ

**Адвокат Живојин Шестић, главни и одговорни уредник
„Бранича” од 1995. до 2002. године, преминуо је у Београду
3. септембра 2025. године.**

У знак поштовања и сећања на цењеног колегу који се, поред успешног бављења адвокатуром, посветио и раду на очувању угледа професије, те тако унапредио и *Бранич* као гласило адвоката Србије – објављујемо део из књиге адвоката Оливера Б. Ињца „Велике адвокатске одбране”, посвећен доајену српске адвокатуре чије дело се трудимо да наставимо.

Живојин Шестић рођен је 1932. године у Шеварицама код Шапца.

Гимназију је завршио у Шапцу, а на Правном факултету у Београду дипломирао је 1956. године. Након стажирања у судству и адвокатури у Шапцу, 1960. године положио је правосудни испит, а четири године касније отворио адвокатску канцеларију у Шапцу.

Када је основана Адвокатска комора у Шапцу 1972. године, изабран је за њеног првог председника.

Од отварања канцеларије у Београду 1973. године, колега Шестић се укључује у рад београдске асоцијације адвоката и постаје члан њеног Управног одбора. У то време постаје члан Редакције часописа *Адвокашуре* у коме уређује рубрику „Судска пракса”. После промене назива часописа у *Бранич*, од 1995. до 2002. године обавља дужност главног и одговорног уредника.

Живојин Шестић је био и плодан публициста. Сарађивао у бројним стручним и научним правним часописима. Објавио је преко 70 библиографских јединица. Био је члан Одбора за израду књиге *Историја југословенске адвокатури* и Редакције *Историје српске адвокатури*.

Добитник је Повеље Адвокатске коморе Србије 1987. године као и Повеље Адвокатске коморе Југославије 2001. године за изузетан допринос унапређењу адвокатуре и њеној афирмацији у иностранству.

Име адвоката Живојина Шестића је златним словима уписано у историју адвокатуре у Србији.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Уређивачки одобр часописа „Бранич” моли своје сараднике да текстове за објављивање достављају уважавајући следеће напомене:

I. Текстови не би требало да буду дужи од 16 страница. Страница треба да има 28 редова са око 66 словних знакова у реду, односно укупно око 29.500 знакова, фонт *Times New Roman* 12 pt.

1. Текст треба да буде писан на српском језику, ћирилицом, осим страних речи и речи на латинском језику, које се пишу латиницом и курзивом (коса слова, *Italik*).

2. Текст треба да садржи резиме (сажетац) испод наслова, са основним садржајем и резултатима рада, као и кључне речи (не више од 7 речи) на српском језику, а на крају такође резиме на једном од светских језика, са кључним речима на том језику. Резиме на српском и резиме на страном језику не треба да буду дужи од 20 редова.

3. **Наслов рада** пише се на средини, великим словима (фонт 14). **Наслови унутар рада** треба да имају следећи формат:

- *Први ниво наслова* – на средини; нумерација: римски број (на пример, I, II, III, итд.); прво слово велико, а остала мала.
- *Други ниво наслова* – на средини; нумерација: арапски број са тачком (на пример: 1, 2, 3. итд.); прво слово велико, а остала мала.
- *Трећи ниво наслова* – на средини, курзив; нумерација: мало слово азбуке са затвореном заградом [на пример: а), б), в), итд.]; прво слово велико, а остала мала.
- *Четврти ниво наслова*: на средини; нумерација: арапски број са затвореном заградом [на пример: 1), 2), 3), итд.]; прво слово велико, а остала мала.

Пример:

I. Напомене о ...

1. Основне поставке ...

а) Основни појмови ...

1) Терминологија ...

4. Име, презиме, академска титула и занимање аутора наводе се у левом углу прве стране изнад наслова; у пропратној фусноти, која се означава звездицом, наводи се организација у којој је аутор запослен и звање аутора. У пропратној фусноти треба написати и *e-mail* адресу аутора.
5. Рад се предаје у електронском облику. Уз рад треба доставити електронску адресу.
6. Уређивачки одбор задржава право да рад прилагоди јединственим стандардима уређивања и правописним правилима српског језика (односно страног језика на ком је сачињен сажетак рада).
7. Објављени и необјављени радови се не враћају.

II. Правила цитирања:

1) **Књиге** се цитирају на следећи начин: име и презиме аутора, наслов дела наведен курзивом, евентуално редни број издања, место издања, година издања, број стране (без додатака попут стр., ст. и сл.); уколико се наводи име издавача, пише се пре места издања.

Примери:

Марко Марковић, *Право ...*, 2. издање, Београд, 2017, 101.

John Johnson, *Law on ...*, 2nd edition, London, 2016, 101.

Када се цитира књига више аутора, њихова имена и презимена раздвајају се запетом.

Књига коју је неко лице приредило као уредник цитира се тако што се након његовог имена и презимена у загради наводи ознака „уредник“, односно одговарајућа ознака на језику на коме је књига објављена.

Код поновљеног цитата књиге наводи се прво слово имена аутора са тачком и презиме, након чега се додаје број стране.

Пример: М. Марковић, 102.

Када се цитира више књига истог аутора, код поновљеног цитирања наводи се прво слово имена са тачком и презиме, а потом се у загради ставља година издања, те број стране.

Пример: М. Марковић (2010), 202.

2) **Чланци** се цитирају на следећи начин: име и презиме аутора, отворени наводници, назив чланка, затворени наводници, назив часописа курзивом, број, година издања, број стране:

Примери:

Марко Марковић, „О неким питањима ...”, *Бранич*, бр. 3–4/2013, 69.
John Johnson, „Legal aspects of ...”, *Law Journal of ...*, Vol. 3, 2017, 101.

Када се цитира чланак више аутора, њихова имена и презимена се раздвајају запетом.

Чланак објављен у оквиру зборника радова или књиге, коју је неко друго лице приредило као уредник, цитира се на следећи начин: име и презиме аутора, отворени наводници, назив чланка, затворени наводници, назив зборника радова односно књиге курзивом, у загради ознака „уредник”, „редактор” и сл. (или одговарајућа ознака на страном језику – „editor” и сл.), име и презиме уредника, евентуално редни број издања, место издања, година издања, број стране.

Када се цитира један чланак одређеног аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена аутора са тачком и презиме, а потом број стране.

Када се цитира више чланака истог аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена са тачком, презиме, потом се у заграду ставља година издања, те број стране.

3) **Прописи** се цитирају на следећи начин: пун назив прописа, гласило у коме је пропис објављен курзивом, број гласила и година објављивања, скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.” и број одредбе.

Пример: Закон о ..., *Службени гласник РС*, бр. 11/2017, 10/2018, чл. 15 ст. 2.

Ако ће наведени пропис бити поново цитиран у раду, приликом првог цитирања се, после назива прописа, наводи скраћеница под којом ће се он даље наводити.

Пример: Закон о парничном поступку – ЗПП, *Службени лист РС*, ...

Члан, став и тачка прописа означавају се скраћеницама: „чл.”, „ст.”, „тач.”, а параграф скраћеницом „пар.”

Прописи на страном језику цитирају се на следећи начин: пун назив прописа преведен на српски језик, година доношења односно објављивања, отворена заграда, пун назив прописа на оригиналном језику курзивом, евентуално скраћеница под којим ће се пропис даље наводити, затворена заграда, скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.” или „пар.” и број одредбе.

4) **Извори са Интернета** се цитирају на следећи начин: име и презиме аутора односно организације која је припремила, назив текста, евентуално место и година објављивања, адреса Интернет странице курзивом, датум приступа страници, те број стране.

Приликом поновољеног цитирања извора са Интернета наводи се прво слово имена аутора са тачком и презиме аутороа односно назив организација која је припремила текст, назив текста и број стране.

5) Уколико се цитира податак са исте стране из истог дела као и у претходној фусноти, користи се латинична скраћеница *Ibidem*, курзивом, с тачком на крају (или реч *Исџо*).

Пример: Ibid. (или: Исџо.)

Уколико се цитира податак из истог дела као у претходној фусноти, али су различите стране, користи се латинична скраћеница *Ibid.* (или реч *Исџо*), наводи се број стране и ставља тачка на крају.

Пример: Ibid., 21. (или: Исџо, 21.)

6) Уколико се цитира текст са више страна које су тачно одређене, оне се раздвајају цртицом, после које следи тачка. Уколико се цитира текст са више страна које се не одређују тачно, после броја који означава прву наведену страну наводи се „и даље” с тачком на крају.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
347.9

БРАНИЧ : часопис за правну теорију и праксу Адвокатске
коморе Србије = Branič : Journal of Legal Theory and Practice
of the Bar Association of Serbia / главни и одговорни уредник
Мирослав Пауновић. – Н.с., год. 1, бр. 1 (јан.–март 1991)–.
– Београд : Адвокатска комора Србије, 1991– (Београд :
Службени гласник).
– 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0353–9644 = Бранич (1991)

COBISS.SR-ID 20883970
